AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK
KIADVÁNYAI.
V. FÜZET.

1912/13. ÉVI

SZAKOSZTÁLYI ELŐADÁSOK.

A SZAKOSZTÁLY MEGBIZÁSÁBÓL

BIRÓ BALÁZS DR. EGYET. M.-TANÁR ÉS PORDEA GYULA DR.
ÜGYVÉDEK

KÖZREMÜKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

BOCHKOR MIHÁLY DR.
JOGAKADÉMIAI TANÁR.

BUDAPEST,
BÉNKŐ GYULA CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE
(V, DOROTTYA-UTCZA 2.)

Ára: 3 korona

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK
KIADVÁNYAI.
V. FÜZET.

1912/13. ÉVI
SZAKOSZTÁLYI ELŐADÁSOK.

A SZAKOSZTÁLY MEGBIZÁSÁBÓL

BIRÓ BALÁZS DR. EGYET. M.-TANÁR ÉS PORDEA GYULA DR.
ÜGYVÉDEK

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI

BOCHKOR MIHÁLY DR.
JOGAKADÉMIAI TANÁR.

KOLOZSVÁR,
AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.
1914.

A M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA

275973

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
14 308

R
1965

Egyesületünk Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya 1912 novembertől 1913 április végeig tíz szakülést tartott a következő előadások- és felolvasásokkal:

1912 nov. 30-án *Farkas Lajos* dr. egyet. ny. r. tanár, szakosztályi elnök: „Elmélet és gyakorlat" cz. megnyitója után *Finkey Ferencz* dr. egyet. ny. r. tanár: A fiatalkorúak bírósága Északamerikában és Európában,

1912 decz. 7-én *Kiss Géza* dr. jogakadémiai ny. r. tanár: A papyruskutatás főbb eredményei a római magánjog történelme szempontjából,

1913 jan. 18-án *Menyhárth Gáspár* dr. egyet. ny. r. tanár: Az atyasági keresetről az osztrák polgári törvénykönyvben,

1913 jan. 25-én *Kenyeres Balázs* dr. egyet. ny. r. tanár: Az orvostermészettudományok a büntetendő cselekmények nyomozásában,

1913 febr. 2-án *Bóér Elek* dr. egyet. ny. r. tanár: Szemelvények az új adótörvényből,

1913 febr. 8-án *Navratil Ákos* dr. egyet. ny. r. tanár: Nehány szó a gazdasági élet és a jogi rend összefüggéséről,

1913 febr. 15-én *Kolosváry Bálint* dr. egyet. ny. r. tanár: Huszti András erdélyi jogtanár és munkássága,

1913 febr. 22-én *Deák Albert* dr. ügyvéd: Parlamenti bíráskodás,

1913 márcz. 1-én *Somló Bódog* dr. egyet. ny. r. tanár: A helyes jog elméletéről,

1913 április 12-én *Borbély Sándor* dr. kir. itélő táblai bíró: Perköltség a közösség megszüntetés, házasságfelbontás és holttányilvánítás iránti perekben.

Ezen előadásokat s illetőleg felolvasásokat adjuk közre kiadványaink jelen ötödik kötetében, *Boér Elek* dr. egyet. tanár előadásának kivételével, mint a mely időközben aktualitását elveszítvén szerző kívánságára a kiadvány sajtó alá rendezésénél mellőztetett.

Elmélet és gyakorlat.

Farkas Lajos dr. miniszteri tanácsos, egyetemi tanár elnöki megnyitója.

Szakosztályunk munkásságának kiindulási alapja: szemmel tartani és hazai viszonyainkhoz képest művelni szaktudományunkat úgy, hogy az czéljának megfeleljen, hogy elméleti megállapodásai az életbe is átmenjenek, hogy a jogalkalmazást öntudatossá tegyék, hogy a bíró a törvényt nemcsak mint parancsoló szabályt, hanem mint az abban foglalt jogosságot legjobb meggyőződése szerint is kifejezésre juttató normát alkalmazza. Vagy a mint szokták mondani, hogy az elmélet és gyakorlat egymást segítőleg teljesítsék feladatukat. Hogy az nem könnyű dolog: a történt és mindennapi élet eléggé bizonyítja. Nem könnyű pedig azért, mert a tudós és bíró munkássága akárhogy is vegyük ezt paradoxonnak, egymástól elválnak. A tudomány elmélkedő, általános alapfogalmak birtokára vágyik, a bíró a felhalmozódó peres kérdések mindennapi feldolgozására van utalva, a mi közben az elmélkedő szemléletnek bizony nem sok idő jut. A tudomány olyan, mint a kötelesség: soha nem szabad pihennie. Nem merülhet ki a napi vagy időszaki munka elvégzésében: problémái azon arányban szaporodnak, a mint magamaga jobban erősödik és szemléleti területe növekedik. A mindennapi törvénykezés munkája az „esetek" feldolgozásában merül ki. A bíró szemléleti köre mindig adott és korlátolt: nincsenek problémái, csak problematikus esetei. És így történik aztán, hogy a különben együttjáró működés egymástól elválik, előáll az a dolog természetével különben ellenkező dualizmus, a mit az „elmélet" és „gyakorlat" kifejezései alá szoktak állítani és ennek kimaradhatatlan következménye: a kölcsönös bizalmatlanság, nem ritkán egymásnak kölcsönös lebecsülése. Mert mit jelenthet egyebet az uzusnak

tulajdonított tekintély a teoretikus tudománynak, és viszont, az elméletnek az uzussal szemben felsőbbséges magatartása ennek a lebecsülésénél?

És a tapasztalat alapján el kell ismerni, hogy a két irányzatnak szövetséges működésében van is valami, a mi mindkettőnek haladását fenyegeti. A gyakorlati élet folytonos változatossága újabb és újabb anyagot nyujtván, ennek feldolgozása közben a tudomány könnyen csúszik át az elsietett generálizálás ingatag alapjára, a magukban véve esetleges és átmeneti helyzeteknek elméleti értékét túlbecsüli, bennük az élet állandó normáját szemléli. A minek befogadása azután a gyakorlatot is megtéveszti. És viszont: az által, hogy az uzus a prejudiciumok nyügébe kerül: állandósulnak tételek, melyeket a tudomány a való élet produktumainak tartván, rendszerébe felvesz s velük mint igazságokkal számol, holott azokban nincs egyéb érték a megszokotténál. Mert a keletkezés proczesszusa legtöbbször ez: a felmerült kétséges eset eldöntése alkalmából a bíró legelőször is arra gondol: nincs-e ehhez hasonló eset és miként van az már el is döntve? Ha van, akkor az eredmény minden további fejtörés nélkül adva van. És ennek további folyománya ismét az, hogy mentől több hasonló döntvényt lehet kimutatni, annál erősebb lesz annak argumentuma s annál kevesebbet fog nyomni annak belső tartalma és értéke.

Jó szerencse volna, hogy ha mindez aztán csak az el nem kerülhető szükség keretében maradna. De a baj az, hogy ezen az úton egész irányzat állhat elő, a melynek elhatalmasodása eddigelé még mindig a tudomány rovására ment, oly módon, hogy befolyása alatt az hol egészen elsenyvedt, hol ismét aprólékos kazuisztikává, körmönfont okoskodássá fajult. Az elsőnek példája a történetben a római jog története Kr. u. az V—VI. században, az utóbbié az ú. n. postglossátori időszak.

Az a kérdés már most: Hol tartunk manapság? Azt hiszem fölösleges e helyen külön feltüntetnem. Lehet-e és hogyan lehetne mindezt elkerülni, vagyis, az elmélet és gyakorlat óhajtott együtthaladását elérni?

A mint ez ilyen esetekben történni szokott, a versengő felek főleg egymásban látják a baj forrását, egymást okolják és sür-

getik az eddigi magatartás változtatását s tesznek javaslatokat, miképpen lehetne az ellentétet kiegyenlíteni. Vannak azonban magukbaszállók is; s e tekintetben dicséretére legyen mondva, jó példával a tudomány jár elől.

Jóformán már egy félszázad telt el, a mióta különösen az elméletes tudomány hazájában, Németországban, napirenden van a kérdés. S van is ott már ma-holnap el sem számlálható vélemény felőle, de a melyeknek ismertetése, magától érthetőleg, feladatom itt nem lehet. Legfeljebb arra hivhatnám fel figyelmüket, hogy ezen bonyodalmas viták tulajdonképeni tárgya: a *módszer*, vagyis az a kérdés, hogyan kell a joggal elbánni, hogy a benne rejlő erő értékesülhessen? Persze e közben aztán egy kis kisiklás történt; mert a kutató arra jött, hogy hiszen maga az anyag is ismeretlen előtte: olyan módot kell tehát először is kitalálni, a mi őt az anyag megismerésére vezeti, vagyis meg kell mondani legelőször is azt: mi a jog? Hová jutott el ezen munka: a különböző meghatározások mutatják. A mi kérdésünkre nézve annyi bizonyos, hogy a fennebb jelzett helyzetet nem javította: sem a tudomány nem lett gyakorlatiasabbá, sem a gyakorlat tudományosabbá. És mert a baj egyedül járni nem szokott, következett azután egy másik kisiklás is. Felmerült és pedig szokatlan zajjal az a nézet, hogy a jog eleven erejének érvényesüléséhez csak úgy juthat, ha „teljesen szabad"-nak vesszük, azaz olyannak, a minek eleve kötött alakja és tartalma nincs; helyesen vagyis természetének megfelelő módon tehát csak úgy lehet vele elbánni, ha alkalmazásában is teljes függetlenség és szabadság engedtetik: „Freies Recht", Freie Rechtswissenschaft": ez a helyes út.

Lássuk már most, mit mond a másik fél: a gyakorlat? Részben ez is beismerésben van. Belátja, hogy az, a mit szemére vetnek, hogy a tudománytól elidegenedett, nem alap nélkül való. De ebben nem ő a hibás, hanem az a rendszer, melyet ráalkalmaznak: a munkásképző út és mód, az előkészítő tanulmány, mert ez idegen az élettől, ez csupa elmélet. Bele kell kapcsolni mindjárt eleve a gyakorlati élet anyagát az előkészítő oktatásba, s akkor az együtthaladás el lesz érve. Ennek legújabban ajánlott módja pedig a gyakorlatban működő bírák-

nak közreműködő belevonása mindjárt az előkészítő tanfolyamba, másfelől a hivatásos tanítás útilizálása, praktikumok, szemináriumok és a továbbképző tanfolyamok révén. Különösen beismerik még azt is, hogy a mai vállalati, ipari, technikai és emberlélektani haladás közepette, a bíró el van maradva, csak szakértők segítségével dolgozhatik. Módját kell tehát annak is találni, hogy az említett irányban is továbbképzésben részesülhessen.

Nehéz volna ezen alkalomból az említett módok alkalmas vagy nem alkalmas volta felől véleményt mondani. Elég lesz talán az is, ha csak elvi álláspontomra mutatok rá. Ezt pedig azt hiszem, elég érthetően jeleztem azon tételemben: hogy *az elméletnek problémái, az uzusnak problematikus esetei vannak:* ami tehát természetesen *a megoldási feltételek különbségét* is magával hozza. De a mi ismét nem azt teszi, hogy a tudomány, a való élet jelenségeitől teljesen elvonhatna, hogy csak a maga elvont alapjain maradva, állíthatna fel újabb és újabb problemákat. Vagy viszont, hogy a gyakorlat a maga problematikus eseteinek megoldásával szemet hunyhatna az elmélet megállapított eredményei előtt. A tudomány problémáit is a való élet veti fel és az eset is problematikussá csak azért lesz, mert a már megállapított formája alá egész teljességében nem illeszthető. Az tehát, a mi az elméletet a gyakorlattól elválasztja, ha így lehetne kifejezni: *csak a munka szubsztrátumbeli differenciálódása és ökonomiája*, ami tehát lényegbeli különbséget nem jelenthet ugyan, de mig a tudós tudós, a bíró bíró marad, nemkevésbbé fog esetleg egymástól elválhatni.

Figyelmet érdemel az is, hogy a jog tisztán népies jellegét már régen levetkőzte. Hogy helyes alkalmazása a puszta ösztönszerü érzésre többé nem utalható, a szakszerű tudomány nélkül el nem lehet ugyannyira, hogy nem oknélkül beszélnek ma már a jog sajátos technikájáról is. De a tudományra nézve mégis áll, hogy utolsó argumentuma mégis csak az egészséges és eleven jogérzet kell hogy legyen, mely a népies, faji és társadalmi közösségből kell, hogy táplálkozzék.

Nálunk a közgondolkodás még mindig a gyakorlat tekintélye felé hajlik. De meg van ennek a maga oka a mi sajátságos történeti helyzetbeliségünkben. A szakadatlan receppcióra

lévén utalva, nálunk maga az elméleti jogtudomány is azt mondhatni, kényszerült volt csupa minták után dolgozni és hogy az ú. n. „európai haladástól" valahogyan el ne maradjunk, a kínálkozó idegen anyag feldolgozása közben a megitélés és összevetés az utilizáczión tul nem megy: csak a dolog „gyakorlati" értékét mérlegeli. És mert az utilitásnak legjobb bizonyítéka az uzus, azért biznak annyira annak rendező és megállapító erejében és tekintélyében. Egyik régi írónk, Huszti András egyenesen ki is mondja: „Nobis jurisprudentia est habitus practicus"; amit még Kövy Sándor is ismétel: „si quis .... casibus obvenientibus leges applicare scit, ille dicitur habere jurisprudentiam." És hogy ez még ma is így van, ennek természetes oka, hogy államközi helyzetünk ma is a régi. De el kell ismernünk, hogy tiszteletre méltó bírói karunk tudja az elméleti haladást értékelni és egyáltalában nem csökönyös ott, a hol és a miben az elmélet megnyugtató eredményt kínálni tud. Azért is látjuk örömmel és bizalommal kiválóságait szakosztályunkban és hisszük, hogy az együttes működésben az eredményes munka módját megtaláltuk. A mihez most már csak további kitartást kell kivánnunk.

A fiatalkorúak bírósága Északamerikában és Európában.

Írta: **Finkey Ferencz dr.** egyet. tanár, a M. Tud. Akadémia lev.-tagja.

I. A fiatalkorúak bíróságának kialakulása, alapeszméje és jelentősége.

Önként érthető s így megbocsátható emberi gyöngeség, hogy szeretünk eldicsekedni korunk nagy alkotásaival, az „óriási" haladással és vívmányokkal, a miket a tudomány, különösen a saját szaktudományunk „az utolsó évtizedek alatt" elért. A mily általános és szintén érthető az éles kritika, melylyel a közvetlenül tapasztalt gyarlóságokat, a felismert hibákat, kinövéseket, elmaradottságot ostorozni szoktuk, épp oly rendes dolog a legszűkebb körünkben észlelt, a saját foglalkozásunk, szakmánk terén tett felfedezések, vívmányok, reformok magasztalása. Nem tudom, nem fogok-e én is a saját szaktudományom iránti ily elfogultság vagy nagyralátás vádja alá jutni, ha a „fiatalkorúak bírósága" vagy „gyermekbíróság" néven ismert új büntetőbírósági szervezetet, mint a büntető perjog történetében korszakot alkotó, egy új világfelfogást megtestesítő reformintézményt kívánom bemutatni Önök előtt.

Kétségtelen, hogy az emberi nem fejlődésének, a kultura történetének évezredeibe beillesztve, a fiatalkorúak külön bírósága egy csekélyke láncszem lesz csupán, mely összeköti a 19- és 20-ik századok felfogását a *fiatalkorú bünelkövetők* s az *elhagyatott* és *züllésnek indult* gyermekek és ifjak kezelése, a velük való elbánás tekintetében, vagy legfeljebb első lépcsője az új, modern büntetőperjognak, melyet a 20-ik és a következő századok fognak kiépíteni. A mi szemünkben azonban, a kik éppen

tanúi lehettünk ez új intézmény megszületésének és bámulatos hirtelenséggel megszilárdulásának s elterjedésének s a kiknek a most megindult új fejlődési folyamat további alakulásáról csak sejtelmeink lehetnek, egészen természetes, ha korszakos jelentőségűnek, óriási fontosságúnak tünik fel ez új fejlemény, melyben eszményeink, törekvéseink megvalósulását, kísérleteink, küzdelmeink diadalát és koronáját szemléljük.

Mi a „fiatalkorúak bírósága", mit jelent ez a *különleges bíróság* és a fiatalok bűnügyeiben való *különleges eljárás?*

Egy új szellemnek, egy új világnézetnek diadalrajutását és érvényesülését a fiatalkorú bűnelkövetőkkel s az elhagyatott és erkölcsileg veszélyeztetett, vagy éppen züllésnek indult gyermekekkel és fiatalokkal szemben. A fiatalkorúak külön bírósága egy új igazságügyi s egyben társadalompolitikai intézmény, melynek feladata az elhagyatott s erkölcsi romlásnak kitett gyermekek és fiatalkorúak megmentése s a bűnelkövetés (kriminalitás) útjára került ifjak erkölcsi átalakítása, nevelése iránti intézkedés. Egy oly eszme és oly intézmény, melyet ma, a „gyermek századában", a népnevelés, az általános kultura hatalmas fellendülése s a gyengébb osztályok gazdasági, szellemi és erkölcsi erősítése iránti általános törekvés korszakában nemcsak természetes, de szükségszerű társadalmi fejleménynek kell tekintenünk. Hogy van az hát, hogy az erkölcsileg veszélyeztetett fiatalkorúak sajátos, különleges kezeléséről, mint új eszméről, a fiatalkorúak bíróságáról, mint kialakulás, megszületés vagy kiépítés stádiumában levő intézményről kell beszélnünk?

E jelenség magyarázata a tételes büntetőtörvénykönyveknek a gyermekekre és a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó szűkkeblű és czélszerütlen szabályaiban keresendő. Daczára, hogy a 19-ik század btk.-ei, kezdve az 1810-iki franczia Code Penal-lal, óriási változást, egy új világot hoztak létre a büntetőjogban, a 18-ik század végéig uralkodó barbár büntetési rendszer, a folytonos halálbüntetés, a testi büntetések, a gályarabság helyett a modern szabadságvesztést, a javító börtönöket s a pénzbüntetést tették uralkodó büntetési eszközökké, az eddigi „vérrel írott" büntetőtörvénykönyveket humánus, emberies kódexekké, a „bűntettesek Magna Cartá"-jává alakították át:

sajnos, a gyermek és fiatalkorú bűnelkövetőkre nézve még ezek a „klasszikus" nak nevezett btk.-ek sem tudtak kellő magaslatra, a valódi humánizmus álláspontjára emelkedni. Ezek a klasszikus büntetőkódexek a nagy küzdelemmel kivívott egyéni szabadság és jogegyenlőség eszméinek varázshatása alatt, a felnőtt bűntettesek, illetőleg a vádlottak és gyanúsítottak *egyéni szabadságjogainak* a zsarnoksággal, a hatósági önkénykedéssel szemben biztosítását tekintették főfeladatuknak, ezért beérték a büntetendő cselekmények szabatos meghatározásával, az azokra kiszabható büntetési tételek arányos megállapításával.

Ennek az *általánosító*, a tettes *egyéniségével* s a társadalom érdekével mit sem törődő jogászi felfogásnak volt a folyománya, hogy a btk.-ek a gyermek és fiatalkorú bűnelkövetőket, vagyis az azok által elkövetett büntetendő cselekményeket is ily rideg jogászi elbírálásban részesítették. Az értelmi fejlődés minimális fokát elért gyermek és fiatalkorú, néhol már a 7 vagy 9 éves is, ha büntetendő cselekményt követett el, épp úgy a rendes büntető bíróság elé került s épp úgy kimérték rá cselekményének objektiv súlya szerint a börtönt, fogházat vagy pénzbüntetést, mint a felnőttre, mindössze enyhítő körülménynek tekintették a fiatalkort s erre való tekintettel a btk.-ek *redukált büntetési tételeket* állapítottak meg a fiatalkorú bűntettesekre.

Nem is beszélve a halálbüntetésről, a melyet néhol még a 19-ik század elején is alkalmaztak gyermekekkel szemben is, elég csak arra utalnom, hogy a közönséges börtön- vagy fogházbüntetés, bárminő humánusan hajtsuk azt végre, a serdületlen gyermekekre és ifjakra nemcsak igazságtalan, hiszen ők tetteik jelentőségét, horderejét teljes egészében felfogni még nem képesek, de szükségtelen, czélszerütlen, sőt tekintve a gyakorlati következményeket, egyenesen veszedelmes. A gyermek és a fiatalkorú, még ha súlyosabb bűntettet követett is el, ha erkölcsileg romlottnak látszik is, könnyebben megjavítható, átalakítható, mint a felnőtt bűntettes; a megtorlás tehát velök szemben szükségtelen és czéltévesztett, mert a nélkül is, illetőleg *más eszközökkel sokkal biztosabban elérhetjük a büntetés ideális czélját, a javítást.* Gyakorlatilag pedig, jól tudva azt, hogy a börtönökben és fogházakban legtöbb helyt még mindig az össze-

zárás, az éjjeli-nappali közösség rendszere áll fenn, a gyermek- vagy fiatalkorú fogolyra kész erkölcsi romlás s a társadalomra nyilt veszedelem azok börtönbe elhelyezése, hiszen a felnőtt és kitanult gonosztevőkkel való húzamosabb érintkezés előreláthatólag erkölcsi halottakká, valódi bűntettesekké teszi az ide került ifjakat. Bizonyára ennek a tökéletlen büntetési rendszernek köszönhető jórészben, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők száma mindenfelé óriási emelkedést mutat. Elég csak a hazai statisztikából megemlítenem, hogy 1905—1908-ig évente több mint 12.000 volt a 12—18 éves korban levő bűnelkövetők száma.

Ez a rideg s egyaránt igazságtalan és czélszerütlen rendszer azonban természetesen kihívta maga ellen a bírálatot. A büntetőjogi tudomány bátrabb szellemű művelői, így különösen a „Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület" tagjai már több mint két évtized óta sürgették a tételes büntetőjogok ezen égető hiányainak és visszásságainak gyökeres reformját. Az *egyénítés* eszméje, a bűnelkövetők különböző osztályaival való különböző, vagyis mindenikkel a *megfelelő elbánás* és a *humanizmus*, a valódi emberszeretet, *az emberi élet s így a gyermek értékének a felismerése*, a modern büntetőjogi tudomány eme vezéreszméi lassanként köztudattá, közvéleménynyé emelték, hogy a gyermeket és a serdületlen fiatalkorút, ha bűntettet követett is el, oktalanság és embertelenség megtorló büntetéssel sújtani, sokkal emberiesebb s úgy a társadalomra, mint az államra nézve eredményesebb és hasznosabb ezeket a rendszerint neveletlen vagy rossz, ferde irányban nevelt, rakoncátlan és züllött gyermekeket és ifjakat erkölcsi erősítés, trénirozás s ha szükséges, rendszeres javító nevelés alá venni.

Ezzel a modern szellemű jogászi törekvéssel párhuzamosan indult meg rendszeresebben az utolsó félszázad alatt, néhol ugyan csak 1—2 évtized óta egy másik nagyszerű humanitárius mozgalom: az elhagyatott, fogyatékos és az erkölcsileg veszélyeztetett, vagy éppen bántalmazott gyermekek és ifjak megmentésére és felnevelésére irányuló társadalmi és állami tevékenység, a gyűjtőnévvel úgynevezett *gyermekvédelem*, a mely végeredményben szintén a kriminalitás veszélyei elleni állami és társadalmi védekezés egyik éppen legeredményesebb, leg-

gyakorlatiasabb, egyben legemberiesebb eszköze. Az azelőtti szórványos magánjótékonyságot a 19-ik század utolsó tízedeiben Európa és Északamerika összes kulturállamaiban felváltotta az egyesületi úton, vagy állami erővel, illetőleg államsegélylyel támogatott rendszeres összeszedése, családokhoz, jótékony- vagy nevelőintézetekbe elhelyezése az elhagyatott, közsegélyre szorúló gyermekeknek és ifjaknak. Egy végtelenül tiszteletre- és dicséretreméltó humánus törekvés, melynek arányairól fogalmat alkothatunk, ha megemlítem, hogy az északamerikai Unióban ez időszerint több mint 100 egyesület és több mint 1000 intézet foglalkozik a gyermekvédelemmel, hazánkban pedig az utolsó 10 év alatt a 17 állami gyermekmenhely és a legújabban alakult patronázs-egyletek útján körülbelül 60.000 elhagyott gyermek vétetett gondozás alá. A mennyire szomorú ez az adat az elhagyatott és segélyre szoruló gyermekek óriási létszáma miatt, épp oly örvendetes és elismerésreméltó, hogy végre az állam és a társadalom czéltudaosan programmjába vette az elhagyatott gyermek megmentését, az erkölcsi, értelmi és testi elzüllésben való megakadályozását, vagyis a *gyermekvédelem* és a *javító nevelés* lettek az uralkodó és teljes erővel felkarolt vezéreszmék.

Ime ez az új felfogás, ez a modern eszmeáramlat teremtette meg a fiatalkorúak külön bíróságát, mint a fiatalkorúak új büntetőjogának és a gyermekvédelemnek legújabb fejleményét s éppen e két, egymást kiegészítő humanitárius és gyakorlatias *társadalomvédelmi mozgalom* összekötő kapcsát és szilárd központi szervét.

Érdekes és jellemző, hogy ez az új intézmény nem nálunk, az ősi kulturával, nagy tudományos irodalommal dicsekvő Európában, hanem a fiatal, tetterős, alkotásra vágyó Északamerikában születik meg s onnan terjed el alig egy évtized alatt az egész világ kulturállamaiba. Ennek magyarázata tényleg az amerikaiak (a kik alatt rendszerint az északamerikaiakat értem) egészséges, gyakorlatias észjárásában, a gyermekvédelem óriási gyakorlati jelentőségének felismerésében s a jogászi előítéletektől és a bürokratizmustól ment bátor kritikai szellemükben, az egyesületi élet, a konferenciázás, kongresszusozás nagyobb felkarolásában s ezek elevenebb és eredményesebb működésében található.

Az amerikaiak nem merő filantrópiából, nem elméleti tudományos vizsgálódások nyomán, hanem a gyermekek és a fiatalkorúak elhanyagolásából, az elhagyatott, neveletlen, züllésnek induló ifjaktól várható kézzelfogható társadalmi veszélyek elhárítása s viszont az elhagyatott, züllött gyermekeknek és fiataloknak tisztességes munkásokká kinevelése által nyerhető gazdasági és társadalmi előnyök biztosítása végett karolták fel a gyermekvédelmet és a javító nevelést. *Ch. L. Brace*, a gyermekvédelem első apostola,[1] a „közveszélyes osztályok" elleni védekezés czéljából alapítja meg 1853-ban a new-yorki gyermekvédelmi egyesületet. *Mac Donald* és *Henderson* újabb szocziologiai műveikben[2] kézzelfogható adatokkal mutatnak reá a közegészségügyi, kulturális, gazdasági károkra, a közbiztonsági veszedelmekre, melyeket a „bűntettes, szegény és fogyatékos", illetőleg az „elhagyatott, fogyatékos és bűnelkövető" osztályok a társadalomra és az államra jelentenek. *Boies, Dugdale* pedig számadatokkal igazolják és dollárokban fejezik ki az elhagyatottság, a nyomor, a degeneráczió romboló hatását s az azok által előidézett társadalmi bajokat és károkat.[3]

Ezek a gyakorlati érvelések, a kézzelfogható példák s természetesen a lelkes apostolok agitálása hozza létre egymás után a gyermekvédő- és gyermekotthon-egyesületeket, a különböző árvaházakat, munkás-iskolákat (industrial school), javítóiskolákat s e nagyarányú mozgalom és agitálás által felkeltett érdeklődés a szerencsétlen sorsú, elhagyatott és bűnelkövető ifjak (dependent and delinquent) megmentése és átalakító nevelése (reformation) iránt teremt meg egyes egészen új intézményeket: így a *próbárabocsátást*, a *pártfogó tisztviselői* állást, a *reformatory-kat*, végűl mindezek betetőzéséűl a külön *gyermekbíróságot* (children court), az újabban általában ú. n. *fiatalkorúak bíróságát* (juvenile court).

[1] *Ch. L. Brace:* The dangerous classes of New-York. 1872.

[2] *Mac Donald:* Study of the criminal, pauper and defective classes. 1902.; *Henderson:* Introduction to the study of the dependant, defective and delinquent classes. 1901.

[3] *Boies:* The science of penologie. 1901.; *Dugdale:* The Yukes. A study in crime, pauperism, disease and heredity. IV. edit. 1910.

Északamerika így lett vezető e téren a kulturállamok közt. Itt nőtt ki lassan, szinte önkéntelenül, a szakadatlan gyakorlati kísérletekből *a fiatalkorúak egészen új, különleges büntetőjoga*, melynek vezérelvét is ők formulázták legkategórikusabban abban a tételben, hogy a fiatalkorúakkal szemben, ha bűntettet követtek is el, *a megtorlás eszméjét el kell hagyni s minden erővel azok erkölcsi megmentésére, átalakító nevelésére kell törekedni*. Az amerikaiak mondják ki bátran, leplezetlenül, hogy *a fiatalkorút sohasem szabad büntettesnek tekinteni s büntetésként kezelni*, mert a fiatalkorú jogi értelemben büntetendő cselekményt nem követhet el. A gyermek és a fiatalkorú lehet „bűnelkövető", de nem „bűntettes" jogi értelemben, mert a bűnelkövetés (delinquency) még nem jelenti okvetlenül a bűnösséget (criminality). Ennek a kategorikus elvi álláspontnak lesz következménye, hogy a gyermekekre és a fiatalkorúakra vonatkozólag egészen külön törvényeket kezdenek hozni és pedig külön az *elhagyatott*, külön a *bünelkövető* gyermekekre, azok védelmére, illetőleg a velük való gyámkodó eljárásra.

Így kezdik el külön törvényekkel szabályozni a fiatalkorú bűnelkövetők ügyeiben való *eljárást* is. Massachusetts állam már 1870-ben egy törvényben azt rendeli, hogy a fiatalkorúak bűnügyeiben a főtárgyalást a felnőttekétől elkülönítve kell tartani. New-York 1877-ben az iránt intézkedik, hogy a 16 évesnél fiatalabb vádlottak a büntető eljárás alatt a rendőri állomásokra vagy vizsgálati fogházakba ne helyeztessenek, hanem az eljárás befejezéséig egy jótékony-egyesület (Society for the Prevention of cruelty to children) menházában őrizendők s a főtárgyalás az ily vádlottakkal külön tartandó. 1892-től kezdve New-Yorkban tényleg elkülönítve tárgyalják a fiatalkorúak bűnügyeit. Az önálló és specziális gyermekbíróság azonban csak 1899-ben jött létre *Chicagóban*, Illinois állam központjában.

Szintén tanulságos és jellemző, hogy ez új, korszakalkotó intézmény törvényhozási és tényleges megvalósítása is a női klubbok, a gyermekvédő-egyletek és konferenciák agitálásának köszönhető. A chicagói női klubb, majd „a női klubbok országos szövetsége" sürgették erélyesen a serdülő ifjaknak a felnőttek fogházából kizárását s azok egészen különleges keze-

lését. Ezen erélyes agitáczió eredménye lett *az 1899 április 21.-iki törvény* (az ú. n. Juvenile court law), mely az eddigi kísérleteket felülmuló határozottsággal egyenesen kiveszi az összes erkölcsileg veszélyeztetett, tehát úgy *az elhagyatott és elhanyagolt, mint a büntettes ifjakat* a rendes büntetőjogi és büntetőperjogi szabályok alól s azok ügyeiben való eljárásra, azok gondozására egy önálló bírói szervet állít fel: *a fiatalkorúak bíróságát.*

Chicago városa (az ú. n. Cook country) állítja fel tehát először az önálló „fiatalok-bíróságát", melyet azután némi tétovázás után, egy pár év mulva a legtöbb északamerikai állam átvett és külön törvényekkel életbeléptet, úgy hogy egy évtized mulva, az 1910.-iki nemzetközi börtönügyi kongresszusra készített kimutatás szerint már 41 állam- és territóriumban működik az önálló fiatalok-bírósága.[1]

De épp oly gyorsan, mondhatni rohamosan népszerűvé lesz az új intézmény Európában, a hol ez annál nevezetesebb momentum, mert idegen s éppen egy meglehetősen kritikus szemmel nézett világrész intézményéről volt szó. Az 1905 szeptemberében Budapesten tartott VII. nemzetközi börtönügyi kongresszuson vesznek tudomást az európai állam szakemberei is ezen új intézményről[2] s az egyhangú lelkes fogadtatás folytán, melyben a kongresszus tagjai azt részesítik, az annak átültetése iránt kifejezett „óhaj" csakugyan rövidesen meg is valósul. Előbb rendeletileg, majd pár év mulva törvényhozásilag is életbelépteti a fiatalok külön bíróságát a legtöbb európai állam. Így Anglia, Németország, Ausztria, Olaszország, Hollandia, Svéd- és Németország, Dánia, Oroszország, Belgium, Franczia ország és már 1908-ban Magyarország is. Az 1905 óta tartott nemzetközi vagy nemzeti büntetőjogi kongresszusok, konferenczák mondhatni állandóan napirenden tartják az új intézmény alapelveinek, részleteinek kérdéseit s mindenfelé a legnagyobb érdeklődéssel kísé-

[1] L. *Hastings H. Hart:* Juvenile Court Laws in the United States New-York, 1910.

[2] *Barrows Sámuel*-nek, az Egyesült-Államok hivatalos kiküldöttjének jelentése (könyvalakban: Children's Courts in the United States. Washington, 1904).

rik és sürgetik annak életbeléptetését. Már az 1910 évi német jogászgyűlés, majd már egész nyiltan az 1907 évi franczia nemzeti patronázs-kongresszus, a nemzetközi büntetőjogi egyesület német csoportja, 1909 óta immár három (1909, 1910, 1912) „német gyermekbirósági konferenczia" (Deutscher Jugendgerichtstag), az 1910.-iki washingtoni börtönügyi kongresszus, a folyó évben Párisban tartott első gyermekbirósági nemzetközi kongresszus tanácskozásai és határozatai élénk bizonyságai annak, hogy a fiatalok-bírósága a szakemberek körében osztatlan népszerűségnek örvend s átültetését, megvalósítását a modern büntetőpolitikai programm legelső pontjául tekintik világszerte.

Mi a magyarázata e páratlanúl gyors elterjedésnek, melyben ez az intézmény részesült, az osztatlan elismerésnek és lelkesedésnek, melylyel a két világrész jogászai részéről fogadtatott? Bizonyára az intézmény egészséges alapgondolata és a kézzelfogható nagy gyakorlati előnyök, a melyek az új intézménytől remélhetők.

A fiatalok-bíróságának alapeszméje voltaképpen egy ősrégi gondolatnak új alakban kifejezése, modern kiadása. Az Aristoteles által hirdetett kiegyenlítő igazság, az igazi egyenlőség: *a nem egyenlőkkel nem egyenlően bánás* gondolata, mely több mint két évezreden át a legfejlettebb államok jogrendjében sem tud diadalmaskodni, illetőleg a legferdébb alakban, a rendi megkülönböztetésekben érvényesül, ennek modern kiadása: az *emberi* igazság eszméje vezeti reá a szabadság és egyenlőség századában a büntetőjogászokat az egyénítés, az individualizáczió elvére. *Wahlberg* már az antropologiai irány megindulása, a Lombroso fellépte előtt, 1869-ben könyvet ír *az individualizáczióról*, mint a modern büntetőjog vezérelvéről s követeli *a büntettesek osztályozását*. Ez a gondolat lesz aztán vezéreszméje a bűnügyi embertani és szocziologiai iskolának, az előbbi fiziologiai és lélektani szempontok figyelembe vétele, utóbbi a társadalom hathatósabb védelme szempontjából állítja homloktérbe a büntettesek osztályozását. Így lesz a bűnelkövető gyermekekkel és fiatalkorúakkal, mint a büntettesek egy külön osztályával való különleges elbánás a modern szellemű büntetőjogászok körében a mult század utolsó tizedében egyszerre communis opinio.

Az egyénítés eszméjével nem csak összeillett, de azt pompásan kiegészítette s a fiatalok-bíróságának a talajt előkészítette az amerikaiak által kipattantott és élesen kiemelt másik gondolat: *a gyermek értékének elismerése*. Az amerikaiak szerint éppen ez képezi a fiatalkorúak bíróságának alapeszméjét, mert a szülői gondozástól megfosztott gyermeket ez az intézmény lesz hivatva természetes jogaihoz, erejének, képességeinek kifejtéséhez juttatni. De a társadalom, az állam szempontjából is a gyermek értéket képvisel, melyet azonban csak a jó és nemesítő környezet menthet meg és fejleszthet ki. Gondozás, gyámolítás mellett a gyermekből hasznos munkása, jó polgára lesz az államnak; gondozás nélkül, elhanyagolva teher lesz környezetére, veszedelme, kára a társadalomnak, ellensége, pusztítója az államnak. A fiatalkorúak bírósága azért, mint az elhagyatott, elhanyagolt, vagy bűnelkövető gyermekek és ifjak megmentését és felnevelését biztosító és hivatalosan munkáló központi szervezet, a legkézzelfoghatóbb hasznot, nyereséget nyújtja úgy magának a gyermeknek, mint a társadalomnak és az államnak. Százakat, ezreket ment meg az elzülléstől, a valódi büntettessé sülyedéstől s így kiszámíthatlan károkat, bajokat, veszedelmeket hárít el a társadalomról és az államról. A fiatalkorúak bírósága egy hatalmas *társadalomvédelmi szervezet* s így nem csak nincs ellentétben a tételes büntetőjogok alapelveivel, de éppen a büntetőjog legfőbb vezérelvének, *a társadalom védelmének* leggyakorlatiasabb és egyik legnagyobb jelentőségű eszköze.

De ha így a fiatalkorúak bíróságának alapgondolatát kitünőnek s a modern koreszmékkel: a humánizmussal, a szolidáritással, a gyengébb társadalmi osztályok segítésével, a szocializmus alapgondolatával is megegyezőnek találtuk, felvetődhetik a kérdés, szükség van-e e czélból külön bírói szervezetre, nem teljesítheti-e a gyermek- és embermentés e nemes művét a közigazgatás, melynek inkább a feladatkörébe tartozik a társadalmi bajok gyógyítása, a gondozás, gyámolítás, mint a rendszerint jogvitákkal foglalkozó bíróságnak? S ha úgyis a fiatalkorúakat kivesszük a rendes büntetőjogi szabályok alól s azokat csak a felnőtt érett emberekre akarjuk jövőre alkalmazni, akkor nem logikusabb lenne-e a fiatalkorúakat teljesen kivenni a bün-

tetőbíróság, sőt általában a bíróságok kezéből és teljesen *különálló közigazgatási szervre* bizni azok ügyeinek intézését s teljesen mellőzni a felnőttekre megállapított büntetőperjogi szabályokat, a formalisztikus perrendszerű eljárást?

Elméleti, illetőleg elvi szempontból habozás nélkül igennel kell felelni e kérdésekre. S éppen az eredeti amerikai minta szerinti fiatalok-bírósága — a mire Balogh Jenő már 1905-ben nagyon helyesen reámutatott — lényegében „nem ítélkező bíróság, hanem a bűnelkövető és az elhagyatott, elhanyagolt ifjúság megmentésére szervezett hatóság". Az amerikai gyermekbíró tényleg nem a bűnvádi perrendtartás szabályai szerint jár el, az egyéni szabadságnak a hatósági önkénykedés elleni védelmére felállított büntetőperjogi garanciákat ők tényleg mellőzik, a fiatalok-bírája egy teljhatalmú vizsgáló és intézkedő hatóság módjára jár el az eléje állított fiatalkorúval szemben. Azonban szintén az amerikai példák igazolják, hogy éppen a czél érdekében, a veszélyeztetett fiatalság erkölcsi megmentésének biztos és szilárd vezetése végett gyakorlati szempontból mégis ragaszkodnunk kell a bíróság hatásköréhez s e végből még mindig a büntetőbírák közt találjuk meg legjobban azokat az egyéneket, a kik e modern eszméket leghelyesebben fogják a gyakorlatban megvalósítani. Érdekes jelenség, hogy rendszerint éppen a legkomorabb ügyekkel foglalkozó büntetőbírák közt akadnak a leglágyabb kedélyű, a gyermeki lélekhez leereszkedni tudó, jó szívű, barátságos modorú bírák is, a kik az atyáskodó jellegű gondozó, gyámkodó eljárásra a legalkalmasabbak. Ennek természetes magyarázata pedig abban van, hogy a büntetőbíró foglalkozik állandóan közvetlenül az emberekkel, azok testi, lelki bajaival, életviszonyaikkal, a lélektani és társadalmi problémákkal s így önkéntelenül is részvétre, könyörületre hajlik a szerencsétlen sorsú testi, lelki vagy erkölcsi fogyatkozásban levő vádlottak iránt, míg a polgári bíró legnagyobb részt vagyoni természetű perekkel, éles jogi vitákkal lévén elfoglalva, természetszerüleg ridegebbé, keményebbé válik, a közigazgatási tisztviselő pedig szokva lévén a politikai önkénykedésekhez, gyakran nélkülözi a kellő higgadtságot, türelmet, atyai jóindulatot, a mi a gyermekekkel és a fiatalkorúakkal való érintkezés alfája.

Ez a lélektani kulcsa annak a ténynek, hogy Amerikában is, a hol pedig nemcsak a bűnelkövető, de az elhagyatott és elhanyagolt fiatalok ügyeit is egy újonan szervezett, külön szervre ruházták, e funkczióra legtöbb helyt a büntetőbírák közűl szemelték ki a legalkalmasabbakat s Európában is általában, mondhatni mindenütt, ez lett a gyakorlat. Azonban ha a legalkalmasabb személyeket a büntetőbíróságok sorából veszik is úgy Amerikában, mint Európában az új intézményhez, magát az új bíróságot mindenütt úgy szervezik, hogy az mentől kevésbbé legyen igazi büntetőbíróság. Amerikában és Európában éppen az a világosan kifejezett tendenczia, hogy a fiatalkorúak bírósága ne a megtorló igazságszolgáltatás, hanem a gyermekvédelem és a fiatalkorú erkölcsi erősítésének, átalakító nevelésének szerve és eszközlője legyen. A fiatalkorúak bírájának a bűnelkövető gyermeket vagy ifjút is úgy kell kezelnie, mint az elhagyatottat vagy elhanyagoltat (hiszen a két eset legtöbbször össze is folyik), tehát első sorban sohasem az elkövetett büntetendő cselekményt kell alapúl vennie a teendő intézkedésnél, hanem a fiatalkorú egyéniségét, helyzetét, környezetét s mindenekfelett jövőjét, vagyis a lehető megjavítását, hasznos és munkás polgárrá kiképzését.

A fiatalkorúak bírájának e feladatából folyik, hogy annak egyfelől jó pszichologusnak, lélekbúvárnak és lélekidomítónak, másfelől jó pedagógusnak kell lennie s így a büntetőbiróból csak annyinak kell benne maradnia, hogy teljes elvetemültség, erkölcsi romlottság és társadalmi javíthatatlanság konstatálása esetén legyen kellő erélye és bátorsága a szigorú eszközökhöz, esetleg a rendes büntetésekhez is nyulni, illetőleg a fiatalkorút a rendes büntetőbíróság elé állítani. A fiatalkorúak bíráját azért, hogy e specziális gyámkodó feladatának jól megfelelhessen, fel kell szabadítani a büntetőperrendtartás formalisztikus szabályai alól. E részben is Amerika adta meg a legbátrabb mintát, a hol a fiatalok bírája legtöbb helyen teljesen pátriárkális módon, minden formaság mellőzésével, egyszerüen a pártfogó-tisztviselővel vagy a szülőkkel, gondozókkal való *megbeszélés* alapján intézi el az ügyeket. Az amerikai államok közűl New-York ragaszkodott legjobban a büntetőperrendtartás szabályaihoz,

legújabban azonban a kisebb ügyeknél itt is mellőzik a formaszerű tárgyalást. Az európai államok kissé nehezen tudnak beletörődni a perrendtartási szakok és formaságok mellőzésébe, de a legújabb törvények és törvényjavaslatok már a legnagyobbrészt belementek e radikális újításba is oly eltéréssel, hogy néhol az idősebb korosztályokra (16—18 évesek), másutt a súlyosabb deliktumokra hagyják fenn a perrendszerű eljárást.

II. A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvények és törvényjavaslatok az egyes északamerikai és európai államokban.

A fiatalkorúak külön bírósága Északamerikában is mindössze 12 éves, Európában pedig alig egy pár éves új intézmény lévén, természetesen még mindig a kialakulás, a csiszolás, javítgatás állapotában van. Amerikában ugyan már a nevezetesebb vezető államokban mint megszilárdult intézményről beszélhetünk róla s különböző rendszerei, vagyis inkább módszerei is kialakultak, azonban Európában, a hol éppen most éli az átültetés, a kísérletezés vajudási éveit, megjegeczesedett rendszerről ma még alig lehet szó. Az új intézménynek amerikai és európai tipusáról, sajátos rendszereiről tehát még alig beszélhetünk, csupán arról, hogy az eredeti amerikai mintát melyik európai állam mennyiben közelíti meg, vagy mily módosításokkal fogadta el és miként léptette életbe. Az új intézmény részletes összehasonlító jogi bemutatása végett azért, azt hiszem, legczélszerűbben cselekszem, ha előbb az egyes amerikai nevezetesebb államokat, azután az európaiakat sorra veszem s egyenként mutatom be azokban a fiatalkorúak bíróságára vonatkozó törvényeket vagy törvényjavaslatokat és azok tényleges megvalósítását.

1. *Az északamerikai államok.*

Az északamerikai Uniót képező 48 állam és 3 terület mindenike voltaképpen autonom jogterület, így az igazságügyi szervezet és az eljárási szabályok tekintetében a részletekben sok eltérés, változatosság van ugyan, a fővonalakra, az alapelvekre azonban az egység, illetőleg a hasonlatosság kétségtelen. E

hasonlóságot, illetőleg elvi egységet megmagyarázza nemcsak a politikai egység, az érdekek közössége s az egységes népjellem, de főleg az utánzási kedv, melylyel a kisebb vagy újabb államok a nagyobbak, az ú. n. vezérállamok intézményeit átveszik és utánképzik. A fiatalkorúak bírósága tekintetében is a részletekben bőven vannak eltérések, variációk, egészben véve azonban a 41 állam, mely az új intézményt Illinois-tól átvette, teljesen elfogadta az eredeti chicagói minta alapelveit és főszabályait. Csupán Colorado, Massachusetts és New-York államok törvényeiben, illetőleg gyakorlatában találhatunk jelentékenyebb eltéréseket s így az illinoisi tipus mellett e másik három államéról kell, mint részben elütő tipusokról, megemlékeznem.

a) *Illinois.* Az 1899 ápr. 21-iki törvényt, mely a fiatalkorúak külön bíróságát megteremti, Illinois állam azóta négy izben is átdolgozta. Jelenleg az 1907 julius 1-éről szóló törvény van hatályban. Ez alaptörvényt kiegészíti egy 1905-iki törvény a gyermekek elhagyása, elhanyagolása, vagy bűnelkövetése miatt felelős személyek bűntetéséről, s egy 1907-iki a gyermekek letartóztató helyeiről (Children's detention home.)

A „juvenile court-law" szerint különálló fiatalok bírósága csak oly kerületekben szerveztetik, a melyek 500.000-nél nagyobb lélekszámmal bírnak. Más kerületekben a járási és kerületi rendes bíróságok (circuit and country courts) járnak el a fiatalok ügyében is. Az önálló „fiatalok bírósága" (juvenile court) az illető kerületi bíróság tagjai közűl maguk a birák által kijelölt egy vagy több bíróból áll, a kik mindig mint egyes bírák járnak el a fiatalok ügyeiben. A fiatalok bírósága külön helyiségben működik s külön irodája van. Chicago városában, a hol az első önálló gyermekbíróság már 1899 julius 1. óta működik, 1907-ben épült fel és nyilt meg e specziális bíróság saját külön épülete, egy hatalmas, három emeletes palota, első emeletén a tárgyaló termekkel s a birák és a pártfogó tisztviselők szobáival, második és harmadik emeletén a fiatalok ideiglenes letartóztatására szolgáló helyiségekkel.

A fiatalok bíróságának kiegészítő segédszervei a pártfogó tisztviselők. Chicagóban a több százra menő önkéntes pártfogó mellett 75 fizetéses hivatásos pártfogó tisztviselő működik, a

mely tekintélyes tisztviselői karnak külön főnöke van. (A főnök évi fizetése 3000 dollár, a pártfogó tisztviselőké 900 dollár.) A pártfogókat és pártfogó tisztviselőket a bíróság választja, illetve jelöli ki.

A bíróság hatásköre kiterjed úgy a bűnelkövető, mint az elhagyatott és elhanyagolt gyermekekre és fiatalkorúakra, vagy is a 17 évesnél fiatalabb fiukra és 18 évesnél nem idősebb leányokra. Az erkölcsileg veszélyeztetett ifjak e három főcsoportjának ügyei külön-külön napokon tárgyaltatnak, (dependent day, delinquent day, truant day.)

Az eljárás mindhárom esetben feljelentés alapján indúl meg, melyet bármely „kifogástalan egyén" beadhat a bíróság titkáránál. Ha a feljelentés kellően fel van szerelve, (a terhelt vagy a szülők, rokonok nevét, lakását s a bizonyítékokat tartalmazza), a bíró megidézi a fiatalkorút, vagy ha annak adatai hiányzanak, a szülőt, gyámot vagy rokonokat. Szükség esetén elfogató parancs (warrant) is bocsátható ki a terheltek ellen. Ha ez nem látszik szükségesnek, az eset végleges elintézéséig a gyermek egy pártfogó felügyelete alatt eddigi gondozójánál otthon hagyható, vagy más alkalmas módon (magánál a pártfogónál, vagy a bírósági épületben lévő otthonban) őrizet alá vehető.

A tárgyalás minden alakszerűség mellőzésével, fesztelen, barátságos megbeszélés alakjában folyik le. Hivatalos vádképviselő, ügyészség nincs, rendszerint külön védő sem szerepel, csak ha a bíró szükségesnek látta annak kirendelését. Jelen van azonban a tárgyaláson a pártfogó tisztviselő, a ki már a nyomozást is teljesítette.

Az elhagyatott és elhanyagolt fiatalkorúval szemben a biró a következő intézkedéseket teheti: *a)* elrendeli a próbára bocsátást, vagyis az illetőt eddigi környezetében hagyja egy pártfogó felügyelete mellett; *b)* ha az eddigi környezet alkalmatlan, más alkalmas gondozót (guardian) rendel ki s a gyermeket ennél helyezi el; *c)* megfelelő nevelőintézetbe utalja: *d)* gyermekvédő egyesületnek adja át az illetőt. Lényegileg ugyanezeket az intézkedéseket teheti a bíró a bűnelkövetőnek

talált fiatalkorúval szemben is, ezeken felül azonban specziális javítóiskolába utalhatja a fiatalkorút.

A bűnelkövető fiatalkorúra nézve a bíróság megengedheti a rendes büntető eljárás lefolyását is. Ugy a felek kérelmére, mint hivatalból elrendelheti a bíróság hat tagú esküdtszék alakítását a súlyosabb esetek elintézésére.

A fiatalkorú gondozásával megbízott intézetek, felügyelők, gondozók kötelesek időnként jelentést tenni a bíróságnak a fiatalkorú állapotáról. A bíróság a jelentéshez képest a tett intézkedést megváltoztathatja. Ugyancsak jelentést tesz a bíróságnak a kerületi „vizsgáló hatóság", mely évente legalább egyszer meglátogatja az intézeteket.

A chicagói mintát követi a legtöbb amerikai állam, így különösen figyelemreméltók az indianopolisi (1903), willvaukee-i (Wisconsin állam) (1901) (gyönyörű önálló palotával) és louisville-i (Kentucky állam) (1906) fiatalok bíróságai.

b) *Colorado*. Chicago mellett legnevezetesebb s részben önálló rendszerű a *denveri* (Colorado állam) fiatalok bírósága. E nyugati, egészen új keletű állam 1903-ban állítja fel az önálló gyermekbíróságot; ugyanakkor külön törvényt alkot a fiatalkorúak bűnelkövetésében közreműködők büntetéséről, majd egymás után a fiatalkorúak elhanyagolása és elhagyatottsága miatt felelős személyek büntetéséről (1905), az elhagyatott és elhanyagolt gyermekekről (1907), a letartóztató otthonokról (1907), az iskolakerülő gyermekekről, a gyermekmunkáról.

A denveri fiatalbíróság szervezetében a chicagóitól mindössze az az eltérés, hogy a fiatalkorúak bíráját itt épp úgy, mint a többi bírákat, népszavazattal választják 4 évre. E részben Colorado polgársága csak gratulálhat önmagának, mert az 1904-ben, majd 1908-ban is megválasztott *Ben Lindsey*-ben oly kitünő fiatalbírót nyert, a ki e szerepre való rátermettségével, kíváló lélektani és pedagógiai érzékével, e mellett fiatalos lelkesedésével és ügyességével Denvert e téren világhírűvé tette s a fiatalkorúak bíróságának részben új s általánosan a legsikeresebbnek elismert tipusát, illetőleg a veszélyeztetett fiatalok jó útra térítésének egy rendkívül ügyes módszerét teremtette meg.

Az eljárás tekintetében eltérés, hogy a bűnelkövető ifjak ellen itt a vádelv fenn van tartva; az eljárás a kerületi ügyész (district attorney) indítványára, vagy eskűvel megerősített panaszra indúl meg. Az apróbb, jelentéktelen eseteket maga az ügyész, vagy a pártfogó-tisztviselő elintézik. A legnevezetesebb újítás, illetőleg eltérés azonban, a mit egyenesen Lindsey honosított meg s a mit éppen azért jogosan neveznek az ő rendszerének, az, hogy Lindsey mint bíró nem elégszik meg az elébe állított fiatalkorú ügyének a tárgyaláson, illetőleg a bírói szobájában történt elintézésével, hanem ő maga a legtevékenyebb pártfogójuk az általa próbárabocsátott ifjaknak. Ő honosította meg azt a rendet, hogy a családjukhoz vagy munkaadójukhoz visszabocsátott ifjak minden két hétben a megállapított napon, kötelesek írásbeli jelentést hozni magaviseletükről tanítójuktól vagy munkaadójuktól s e jelentések átvételét és elbírálását maga Lindsey személyesen végzi s szombatonként (az iskolásokkal reggel, a munkába járókkal este, a leányokkal külön péntek reggel) mintegy ellenőrzési szemlét tart az összes felügyelet alá helyezett fiatalság felett s azok magaviseletét felülbirálja, a szorgalmasakat megdicséri, az ingadozókat buzdítja, bátorítja, a hanyagokat sarkallja, esetleg új intézkedést tesz (a próbát meghosszabbítja), szóval tevékenyen érdeklődik a fiatalok sorsa és a tett intézkedés eredménye iránt s erkölcsi megbeszélésekkel, vitatkozásokkal erősíti őket a javúlás, a rendes, tisztességes élet útján s igyekszik őket megmenteni a javítóintézetbe, vagy a fogházba jutástól.

Lindsey ezen életrevaló módszerével főleg a próbárabocsátás intézményét tette hatályosabbá, sikeresebbé s ezzel népszerűbbé, azonban kitünő példát adott arra is, hogy a modern birónak, főleg a fiatalkorúak bírájának nem elég a bírói szobában intézni az ügyeket, hanem érdeklődnie és közreműködnie kell tett intézkedéseinek mikénti foganatosítása és eredményessé tétele iránt is. Ezen ügyes rendszer legfényesebb sikere, hogy Denverben gyakran a bíró elé nem tartozó ifjak is önként jelentkeznek a szombat reggeli szemléken s a bíró felügyelete alá adják magukat.

Épp úgy tevékeny ellenőrzést gyakorol Lindsey a javítóiskolába utalt fiatalok felett is.

c) *Massachusetts.* A pártfogó-tisztviselői intézmény és a próbárabocsátás szülőhazájában: Massachusetts-ben a fiatalok külön bírósága csak egy 1906-iki törvénynyel állíttatott fel. A fiatalok ügyeinek elkülönített tárgyalását (1872 és 1877-iki törvények) s a fiatalok erkölcsi gondozását azonban Massachusetts jóval előbb megkezdte Illinoisnál s voltaképpen ő készítette elő a talajt az új intézmény kialakulására.

Az 1906-iki törvény, mely Bostonban a fiatalok-bíróságát (the Boston juvenile court) szervezi, annyiban tér el az illinoisitól, hogy a bűnelkövető fiatalok egy külön kategóriája gyanánt különbözteti meg a *züllötteket* (wayward), a kik bűnös vagy erkölcstelen személyek társaságában élnek, vagy erkölcstelen, bűnre vezető körülmények közt vannak. A fiatalkorúak ellen a büntetőeljárás szabályai egyáltalán nem alkalmazhatók, csak halállal vagy életfogytiglani börtönnel büntetendő cselekmény miatt rendelheti el a bíró a *rendes* büntetőeljárást. További érdekes jellemvonása a bostoni fiatalok-bíróságának a *zárt ajtók mögötti* tárgyalás. A nyilvánosság kizárását az ily ügyeknél oly szigorúan megtartják, hogy azokról a hírlapok sem hozhatnak tudósítást. Az eljárás menete azonos a chicagóival. Külön megemlítést és elismerést érdemel itt a pártfogó-tisztviselők lelkes és gondos működése, a mi itt hagyományszerű, hiszen itt született meg a pártfogó-tisztviselői intézmény s annak kapcsán a próbárabocsátás. A fiatalok-bírája és a pártfogó-tisztviselő, mint egyik legkiválóbb bíró mondja, itt tényleg úgy kezelik az eléjök került ifjakat, mint az orvos és asszisztense a betegeiket. A pártfogó teljesíti a nyomozást, jelen van a tárgyaláson s a bíró az ő véleménye és javaslata alapján, a mi fesztelen megbeszélés alakjában történik (belevonva esetleg a szülőt is), teszi meg a megfelelő intézkedést s ha ez próbárabocsátásra szól — a mi a leggyakoribb eset — azonnal át is adja a fiatalkorút neki. A pártfogó-tisztviselők (jelenleg 110) valamennyie *fizetéses hivatalnokok* (1500—1800 dollár évi fizetéssel), a kiket a bíróság alkalmaz. Az állás bizalmi természetű, a megbizatás „a bíróság tetszéséig" szól.

Eltérés az előbbi módoktól az is, hogy a bostoni fiatalkorúak bíráját az államkormányzó nevezi ki öt évi időtartamra.

d) *New-York.* A negyedik tipusa a fiatalok-bíróságának a new-yorki. New-York állam törvényhozása is már az illinoisi előtt több nevezetes lépést tett a fiatalkorú bűnelkövetők érdekében. Már 1877-ben egy törvény megtiltja, hogy a 16 évesnél ifjabbak a rendes vizsgálati fogházakba vagy börtönökbe helyeztessenek, valamint, hogy a tárgyalóteremben felnőtt bűntettesekkel együtt legyenek. 1892-ben egy másik törvény egyenesen elrendeli, hogy a fiatalkorúak kihallgatása és ügyeik tárgyalása elkülönítve történjék.

Az Illinoisban kialakult önálló gyermekbíróság eszméjét is rögtön felkarolja s már 1901-ben külön épületben megkezdi működését a New-York város I. kerületi, ú. n. *Manhattan Childrens Court.* Ugyanekkor állítják fel Buffalo-ban, majd 1903-ban Brooklyn-ban, Albany-ban a külön gyermekbíróságot. A new-yorki ú. n. gyermekbíróságok (childrens court) az előbbi mintáktól főleg abban különböznek, hogy a legutóbbi időig, 1909-ig sokkal jobban ragaszkodtak a rendes büntetőperjogi szabályokhoz, mint a többi helyeken. Csak 1909-ben, a büntetőtörvénykönyv módosításáról szóló törvény írja elő, hogy a 7—16 éves korban levő ifjakat bűnelkövetés esetén nem kell „marasztalni", csupán fiatalkorú „bűnelkövetőknek" kell nyilvánítani, vagyis most már New-York is a chicagóiak elvi álláspontjára helyezkedett. Lényegesebb eltérés még mindig, hogy a fiatalok-bírája elé, a kik turnusonként 2—2 hónapra jelöltetnek ki, csak „bűnelkövető" és „elhanyagolt" ifjak tartoznak, a csupán „elhagyatottak" egy külön rendőri hatóság elé vannak utalva.

Az eljárás még mindig inkább perrendszerű, mint az előbbi helyeken láttuk. A nyomozás alatt, illetőleg az ítélethozatalig az elfogott fiatalkorút rendszerint jótékony egyesületek menházaiban helyezik el. A tárgyalás nyilvános, a Manhattan Children Court nagy tárgyalótermébe rögtön az utczáról nyit be a hallgató. Míg Massachusetts-ben leggyakoribb intézkedés a próbárabocsátás, New-Yorkban inkább az intézetbe utalás népszerűbb, a mi az óriási világvárosban, a hol évente 11—12 ezer fiatalkorú kerül a bíróság elé, eléggé érthető is. A próbára-

bocsátást különben csak 1903-ban fogadta el New-York a fiatalkorúakra s ettől fogva kezdi kiépíteni a pártfogó-tisztviselői intézményt, a mit főleg az 1907-ben felállított „állami pártfogóbizottság" (State Probation Commission) tekint feladatául. 1910-ben már 106 fizetéses és 497 önkéntes pártfogó-tisztviselő működött New-York államban.

*

Az amerikai fiatalkorúak bíróságának jellemző vonásai e néhány minta vázlatos bemutatásából is kivehetők. A legelső szembeötlő vonás, hogy a fiatalkorúak bírája nemcsak a *bűnelkövető*, hanem az *elhanyagolt, züllött* s legtöbb helyt az *elhagyatott* gyermekek és fiatalkorúak összes ügyeit intézi. A fiatalok-bírája tehát egyáltalán nem büntetőbíró; a legtöbb törvény kifejezetten előírja (rendszerint a törvény utolsó §-ában) az alapelvet, hogy „*a bűnelkövető ifjat nem kell büntettes gyanánt kezelni, hanem mint egy tévútra vezetett, segély és támasz nélküli állapotban levővel kell vele bánni*" (Colorado 1907. évi törvénye); a bíró tehát „belátása szerint mellőzheti a tárgyalást és megállapíthatja, hogy a gyermek-ifjú az állam gondozására és támogatására szorúl s úgy bánhat vele, mint a gondozás nélküli gyermekkel" (New-York város bizottságának jelentése 1909).

A másik nevezetes és jellegzetes vonás: a perjogi formák teljes mellőzése a legtöbb helyen s a pátriárkális színezetű, forma nélküli arbitrarius eljárás. A legtöbb helyen a rendes vádképviselet és a külön védő is mellőztetik s teljesen a nyomozó elv érvényesül. Fontos mozzanat a bíró tevékeny részvéte a végrehajtás körül, illetőleg annak személyes ellenőrzése; végül a pártfogó-tisztviselői intézmény buzgó felkarolása és kiépítése, a fizetett hivatásos pártfogó-tisztviselők mind sűrübb alkalmazása.

Az amerikai fiatalok-bíróságának eredményéről, működésének hatásáról pontos felvilágosítást adni még mindig nehéz. A statisztikát az amerikaiak nem nagyon szeretik s adataik pontosságáról nem is lehet mindig jótállani. Az azonban kétségtelen, hogy a mint a fiatalok új büntetőjogának anyagi jogi

intézményei: a próbárabocsátás, a javító iskolák, valamint a családokhoz elhelyezés kitünően beváltak s az elhagyatott, elhanyagolt és bűnelkövető ifjak ezreit mentették meg az elzülléstől, úgy a fiatalkorúak bírósága is, mint e hatalmas gyermekmentési és nevelési akczió központi szerve és hatósága, óriási szolgálatot tesz az állam közgazdaságának, szocziális és kulturális politikájának. Barrows a gyermekbíróságról 1904-ben a nemzetközi börtönügyi kongresszus tájékoztatására írt ismertetésében helyesen mutat reá, hogy míg eddig Európában a bírósági szervezetnek csak alkotmányjogi és igazságszolgáltatási jelentőségét vették észre, jövőre lehetetlen nem látni annak nagy társadalmi, szocziálpolitikai vonatkozását is.

2. *Az európai államok.*

Mint külön álló bírói szervezet a fiatalok bírósága először Angliában ölt testet az európai államok sorában és pedig tényleg 1904-ben, törvényileg 1908-ban. Azonban az intézmény alapgondolata, a bűnelkövető és az erkölcsileg veszélyeztetett fiatalkorúak különleges kezelése, az előbbieknek a rendes büntetési eszközök alól kivétele, az utóbbiaknak állami gondozás alá vétele s a gyermekvédelemnek az állam által fölkarolása már több mint egy évtized óta rendszeres programmját képezi csaknem az összes európai államoknak. Az anyagi büntetőjogi reformok a fiatalkorú bűntettesekre, a fiatalkorúak új, modern büntetőjoga, a minek kodifikálása terén kétségtelenül Hollandiát illeti az elsőség (1901) s a miben Svédország (1902), Norvégia (1902), Dánia (1905) is megelőzték Angliát, ép úgy a gyermekvédelem, az elhagyatott gyermekek rendszeres állami gondozása, a miről Norvégia alkot először (1896) önálló törvényt s a melyben hazánk lesz a legközelebbi (1901) s legbátrabb követője Norvégiának, ezek a nagyjelentőségű reformtörvények is tartalmaznak több-kevesebb perjogi, eljárási reformokat is. Svédország a fiatalkorúakról 1902-ben hozott öt törvénye közül az egyiket (jún. 27.) egyenesen a fiatalkorúak bűnügyeiben követendő eljárásnak szenteli, azonban úgy ez a formailag perjogi törvény, mint az említett anyagi büntetőjogi és gyermekvédelmi reformtörvények csak részleges reformokat, kísérleteket kezdeményeznek.

A nyilvánosság korlátozása a fiatalkorúak ügyeinek tárgyalásánál, a fiatalkorú előéletének és viszonyainak gondos megállapítása, az előzetes letartóztatás, illetőleg a vizsgálati fogság mellőzése, a fiataloknak a rendes fogházak, börtönök helyett speciális letartóztató s minél inkább javító intézetekbe helyezése, az elhagyatottak megmentésére a megfelelő közigazgatási vagy gyámbírói szervek biztosítása voltak azok a kísérletek, a melyekkel a fiatalkorúak ügye iránt érdeklődő reformállamok bevezették, illetőleg előkészítették a talajt a fiatalok külön bíróságához. El nem vitatható, hogy a külön bírói szerv létesítése a fiatalok ügyeinek intézésére Európában az északamerikai juvenile court utánzása, recipiálása folytán történt. Maguk az új intézményről 1908. óta hozott európai törvények, illetőleg törvényjavaslatok és tervezetek nyiltan kifejezik ezt. Előbb mindenütt gyakorlatilag, néhol miniszteri rendelet, másutt bírói gyakorlat alapján kezdenek megbízni egyes bírákat, vagy bíróságokat a fiatalok ügyeinek intézésével, mig végre napjainkban leplezetlenül és czéltudatosan igtatják, vagy igyekeznek törvénybe igtatni az amerikai intézményt, mint a fiatalkorúak új büntetőjogának elengedhetetlen kiegészítő részét és leggyakorlatiasabb biztosítékát.

Ismertetésemben először azokat az államokat mutatom be, a melyek már törvényt alkottak ezen új intézkedésről, azután azokat, a melyek rendeletileg vagy szokásjogilag léptették azt életbe, illetőleg törvényjavaslatokat dolgoztak ki róla, végül külön és kissé behatóbban óhajtok szólni a fiatalkorúak bíróságának hazánkban való életbeléptetéséről s a folyó évi augusztus hóban az igazságügyminiszterium által e tárgyban közzétett törvénytervezetről.

a) *Anglia.* A fiatalkorú bűntettesek javító-nevelésével és a gyermekvédelemmel talán egy állam sem foglalkozott annyit és oly sikeresen a 19. század második felében, mint Angolország. Mindkét mozgalom alapvonalait már az 50-es években lerakja egy-egy nagyjelentőségű törvényben. 1854-ben a Reformatory School Act-tal szervezi a *javító-iskolákat,* a fiatalkorú bűntettesek javító-nevelésére rendelt intézeteket, 1857-ben az Industrial School Act-tal a *munkás-iskolákat,* az elhagyatott ifjak részére

szolgáló nevelő intézeteket. E két alapvető törvényt aztán több izben reformálják, míg végre az 1908-ban hozott nagy gyermekvédelmi kódexben (*Children Act* 1908) az összes e tárgyra vonatkozó anyagi jogi és eljárási szabályokat összefoglalják s ezzel teljesen kiépítik és megszilárdítják a fiatalkorúak új büntetőjogát. Ez a nevezetes új törvény, melynek megalkotása érdekesen esik egybe a mi hasonló nagyjelentőségű Büntető-Novellánk (1908: 36. t.-cz.) meghozatalával, rendelkezik először kifejezetten a „gyermekbíróságok"-ról [1] s az szabályozza világosan azok hatáskörét és eljárását.

A Children Act előtt azonban már négy évvel a birói gyakorlat megteremtette Angliában a külön gyermekbíróságot. *Grubb*-nak, a Howard-Association (a legtekintélyesebb börtönügyi egyesület) titkárának amerikai tanulmányútjáról tett részletes jelentése,[2] majd a Howard-Association javaslatai nyomán Irország egyes városaiban (Dublin, Belfast, Cork) már 1904-ben, Birmingham-ben és Manchester-ben pedig 1905-ben egy külön bíró látja el a fiatalok ügyét. Azóta 18 városban működik így külön gyermekbíró. (*Vámbéry R.*: A fiat. bűnvádi eljárására vonatkozó külföldi törvények. 1911 6-ik lap.)

Maga a Children Act nem rendelkezik kategórikusan a gyermekbíróságokról. Részletesen szól ugyan a gyermekek és fiatalok őrizet alá vételéről (104—106. és 108—110. §§.), így világosan előírja, hogy előzetes letartóztatás fiatalkorú ellen csak súlyos bűntett miatt rendelhető el s a vizsgálati fogság nem fogházban, hanem külön „őrizeti helyen" (place of detention) foganatosítandó; részletesen rendelkezik is ily „őrizeti helyek" létesítéséről; utasítja a rendőri hatóságokat, hogy gondoskodjanak, hogy a fiatalkorú terhelt a hivatalos helyiségben tartózkodása alatt felnőtt bűntettesekkel együtt ne legyen, stb. Azonban magára a gyermekbíróságra nézve a törvény 111. §-ának 1. pontja csupán azt a rendelkezést tartalmazza, hogy: „ha a sommás bíróság gyermek, vagy fiatalkorú ellen emelt vádat, vagy ily indítványt tárgyal és a gyermek vagy fiatalkorú jelenléte szükséges, a bíróság, ha a vád nem irányúl egyszersmind

[1] Az angol terminologia inkább *gyermekbíróság*-ról beszél, Amerikában általánosabb a *fiatalok*-bírósága (juvenile court) elnevezés.

[2] *Grubb*: Methods of penal administration in the United States, 1904.

felnőtt ellen is, a tárgyalást *más épületben vagy teremben*, avagy *más napokon* vagy *más időszakban* köteles tartani, mint a hol és a mikor rendes üléseit tartja. Az így ülésező sommás bíróság *fiatalkorúak bíróságának* (juvenile court) tekintendő".

Külön kijelölt, önálló fiatalok bírájáról tehát még ez a törvény sem gondoskodik, csak a fiatalok ügyeinek külön tárgyalását rendeli el s egyúttal intézkedik az iránt, hogy ha a rendes eljárás során az derül is ki, hogy a terhelt 16-ik évét még nem töltötte be, ez nem akadályozza az eljárásnak a rendes szabályok szerinti folytatását és befejezését, épp úgy, ha az ú. n. fiatalok-bírája előtti tárgyaláson az derül ki, hogy a terhelt 16.-ik évét már betöltötte, az sem akadályozza a fiatalokbíráját, hogy az eljárást folytassa és befejezze. Csupán Londonra nézve rendeli el az ugyanazon szakasz 5—6. pontja, hogy legkésőbb 1910 jan. 1.-ig egy vagy több fiatalkorúak bírósága szervezendő, a mi tényleg meg is történt.

Ugyanez a szakasz rendelkezik még a fiatalkorúak ügyeinek tárgyalásánál a nyilvánosság kizárásáról, a mit a bíróság diszkréciójára biz (hírlaptudósítók azonban nem zárandók ki).

Az esküdtbíróság elé tartozó bűntettek miatt azonban, ha azokat fiatalkorúak követték is el, az esküdtbíróság ítél a rendes módon.

A pártfogó-tisztviselők kirendeléséről a próbárabocsátásról szóló 1907 évi külön törvény (Prevention of offenders Act) rendelkezik. E törvény 3. §-ának 2. pontja értelmében: „a hol indokoltnak mutatkozik, ‚gyermekpártfogó tisztviselőkül' (children's probation officer) külön pártfogó-tisztviselőket kell alkalmazni. Ha a tettes 16 évesnél fiatalabb, ha csak valami ok nem szól ellene, ily pártfogó-tisztviselőket a próbárabocsátást elrendelő határozatban mindig meg kell nevezni".

Anglia ezek szerint, habár legalább az ú. n. sommás eljárásban (vétségek és kihágások miatt) elfogadta az amerikai fiatalkorúak bíróságát, ez ideig még nem építette azt ki oly rendszeresen s nem tette oly külsőleg is önálló intézménynyé, mint Amerika. Az alapelvet azonban, t. i. a fiatalok ügyeinek elkülönített intézését, valamint az anyagi jogi vezérelvet, hogy 16 évesnél fiatalabbal szemben a megtorlás elvét fel kell adni

s minden erővel a bűnelkövető ifjú megjavítására, az elhagyatott megmentésére kell törekedni, Anglia is teljesen magáévá tette. S ez utóbbi tekintetben nem is Amerika után indul, hanem a saját tapasztalatai és sok évtizedes törekvései után jutott oda, hogy a „gyermeket" (14 évesnél fiatalabbat) tulajdonképeni büntetéssel egyáltalán nem s a fiatalkorút (14—16 éves) is csak kivételesen szabad és legfeljebb fogházzal sujtani, a mely büntetés végrehajtására szolgáló intézet (a Borstal-intézet) is azonban lényegében javító-iskola. A fiatalkorúak anyagi büntetőjogára nézve tehát Anglia is teljesen az amerikaiak radikális álláspontján van s a fiatalkorúakkal szemben a bírónak engedett széleskörű intézkedési jog tekintetében is azonos felfogást mutat. A Children Act 107. §-a szerint a bíró a bűnelkövetéssel vádolt gyermekkel vagy fiatalkorúval szemben 13-féle intézkedést tehet, melyek kivétel nélkül a javítónevelést, az erkölcsös útra térítést czélozzák s habár ezen intézkedések közt a vesszőzés is ott szerepel, a mit a mi erkölcsi felfogásunk nem tud helyeselni, kétségtelen, hogy e túlzott gyakorlatiaskodással is a gyermek javát akarják elősegíteni. Egyébiránt a mi Büntető-Novellánk által a szülőkre bizott „házi fenyítés" szintén magában foglalja a testi fenyítést is, a különbség csak az, hogy az angol törvény szerint a bíró nem burkoltan, hanem kifejezetten rendeli el azt és 12—16 évesre is elrendelheti, míg nálunk csak a gyermekre, a 12 évesnél fiatalabbra és sohasem kifejezetten rendelhető el.

2. *Belgium.* Az amerikai fiatalkorúak bíróságának úgy formalis, mint lényege szerinti átvételére alig pár hóval ezelőtt Belgium adott bátor és követésre méltó példát. Miként annak idején (1888) a feltételes elítélés törvénybeigtatásával, majd a csavargás és koldulás ügyének gyökeres szabályozásával (1900) Belgium lett a vezető az európai kodifikáczió terén, úgy most is vezető szerepet vívott ki magának, midőn a legtöbb európai állam tétovázását, rendeleti vagy bírói kísérletezése t, kompromisszualis javaslatait és tervezeteit mellőzve, illetőleg azokon felülemelkedve, teljes határozottsággal magáévá tette az amerikai intézményt s a fiatalkorúak bíróságát, mint az elhagyatott és bűnelkövető gyermekek és fiatalok ügyeinek központi ható-

ságát szervezi és anyagi jogi tekintetben is teljesen elfogadja az amerikai jog kiindulási pontját, a fiatalkorúaknak a rendes büntetőjogi szabályok alóli teljes kivételét.

Az 1912. május 15-én szentesített „gyermekvédelmi törvény" (Loi sur la protection de l'enfance) mint kodifikáczionális mű az angol Children Act példájára felöleli a gyermekvédelem és a fiatalkorú bűnelkövetők összes főbb kérdéseit. Annyiban szűkebbkörű ugyan ennél, hogy a gyermekvédelem rendszerét és a javító-iskolák és a jótékony intézetek szabályait mellőzi, miután ezekről Belgiumnak már 1900-tól megvan a részletes törvénye, (a csavargási törvény III. fejezete.) Az angol kódexnél viszont annyiban bővebb a belga új törvény, hogy épen a fiatalkorúak bíróságát részletesebben szabályozza. Mig az angol törvény inkább az anyagi jogi szabályokat öleli fel s e részben maig a legterjedelmesebb „gyermek-kódex", a belga törvény első sorban *eljárási kódexnek* tűnik fel s a fiatalkorúak bíróságára nézve eddigelé a legradikálisabb, egyben a legkimerítőbb és legszabatosabb európai törvény.

A belga gyermekvédelmi törvénynek is hosszú előzményei vannak. Különösen a javító-iskolák kérdésével már évtizedek előtt foglalkoztak. A mostani törvény első javaslatát, *Le Jeune* igazságügyminiszter, a ki a fiatalkorúak modern büntetőjogának valódi apostola volt Belgiumban, már 1889-ben előterjesztette s e javaslat azóta állandóan napirenden volt; ötször dolgozták át, mig végre a folyó évben sikerült azt törvényerőre emelni. Az új kodex, mely f. évi október hó 1.-én életbe is lépett, 3 részből áll: az első fejezet (1—10. art.) a szülői hatalomtól való megfosztásról szól, a második legterjedelmesebb fejezet (11—47. art.) a bűnelkövető ifjakra vonatkozó anyagi jogi és eljárási szabályokat öleli fel, a harmadik fejezet (48—65. art.) a gyermekek ellen elkövetett erkölcstelen merényletek büntetését tartalmazza.

A fiatalkorúak bírósága, a törvény II. fejezete szerint, minden törvényszéknél a király által 3 évre kijelölt egy, a szükség szerint esetleg több bíróból áll. Mindenik bíró, mint *juge des enfants*, egyes bíró gyanánt jár el. A kirendelés megújítható, a helyettest a törvényszéki elnök rendeli ki. A fiatalok

ügyeiben eljáró ügyészségi tagot az első ügyész, a vizsgálóbírót a törvényszéki elnök jelöli ki. Elővizsgálatnak fiatalok ügyeiben csak kivételesen van helye, a mennyiben az feltétlenül szükségesnek látszik. A vizsgálat befejezése után a vizsgálóbíró az ügyész indítványához képest vagy megszünteti az eljárást, vagy a fiatalok bírája elé állítja az ifjút.

A fiatalkorúak bírája ugyan csak a *bünelkövetéssel* vádolt ifjakra bir hatáskörrel, de ezekhez tartoznak a törvény szerint a 18 évesnél fiatalabb *csavargó* és *kolduló*, a *rossz viseletü* és szülőik vagy gondozóik iránt *engedetlen*, fegyelmezhetetlen fiatalok, a 16 évesnél fiatalabb *züllésnek indult* erkölcstelen életű gyermekek is. Mindezekkel szemben a bíró csak védő-, nevelő- és óvó-intézkedéseket tehet és pedig a 13. §. szerint: 1. megdorgálhatja őket s szülőiket felhívja, hogy jobban ügyeljenek rájuk; 2. nagykorúságukig valamely magánszemély, egyesület vagy intézet felügyelete alá adhatja; 3. ugyancsak nagykorúságukig a kormány rendelkezése alá bocsáthatja őket javítóiskolába elhelyezés végett. A csavargó, kolduló és a fegyelmezhetetlen ifjakkal szemben csak a 2 utóbbi intézkedés tehető. Halálbüntetéssel vagy fegyházzal sujtott cselekmény elkövetése miatt, a 16 évesnél fiatalabbak, nagykorúságukon túl, 25.-ik életévük betöltéséig, a kormány rendelkezése alatt, vagyis javítóiskolában, az erkölcsileg teljesen romlottak speciális kényszermunka-intézetben (2—10 évig) tarthatók, a 16—18 évesek pedig 20 évig nagykorúságukon túl. A belga törvény radikálisan modern felfogását ez a rendelkezés mutatja legszembeötlőbben. A fiatalkorú, még a 16—18 éves sem sujtható többé kriminális büntetéssel, tehát fogházzal sem, azonban a javító-nevelés az erkölcsi trenirozás ideje a teljes erkölcsi züllés esetén alaposan kitolható a társadalom biztosítása végett s így a javító-iskola társadalom biztosító jellege és jelentősége kézzelfoghatólag kidomboríttatik. Ezzel a belga törvény lényegében a határozatlan időre internálás eszméjét tette magáévá.

Az anyagi jogi rendelkezések közül az eljárás szempontjából is nevezetes reform még a degenerált és csökkent szellemi erejű ifjakról való gondoskodás. A törvény felhatalmazza a bírót, hogy ha a fiatalkorú testi vagy szellemi állapota iránt

kétségei vannak, azt egy vagy több orvosszakértővel megvizsgáltathassa s ha az illető testileg vagy szellemileg fogyatékosnak találtatott, a kormány rendelkezése alá bocsáthassa, speciális gyógyintézetbe leendő elhelyezés végett. Egy másik igen üdvös rendelkezés, hogy mindazok a fiatalkorúak, a kik nem helyeztettek állami intézetekbe, nagykorúságukig egy pártfogó (delégué à la protection de l'enfance) felügyelete alá helyeztetnek, vagyis a próbárabocsátás szabályai az állami intézetekben levőkön kívül minden veszélyeztetett fiatalra kiterjesztetnek.

Az eljárás tekintetében a törvény szintén teljesen az amerikai mintát tartja szem előtt. A bíró maga teljesíti a nyomozást, a fiatalkorú egyéniségének és környezetének gondos megállapítását s alakszerű tárgyalás nélkül rendeli el a megfelelőnek látszó intézkedést. Az előkészítő eljárás alatt a fiatalkorút ideiglenesen más családhoz, gondozóhoz vagy jótékonyintézetbe helyezheti, ha pedig az illető erkölcsileg teljesen romlott, vagy megfelelő gondozó vagy intézet egyáltalán nem akad, a bírósági fogházban vehető őrizet alá, de legfeljebb 2 havi időre. Ennyiben tehát a törvény kivételesen helyet ad a vizsgálati fogságnak. A tett intézkedést a bíró akár saját elhatározásából, akár az ügyész, a fiatalkorú, ennek szülői, gondozói vagy a pártfogó kérelmére bármikor megváltoztathatja s a fiatalkorú jól felfogott érdekében álló más intézkedéssel pótolhatja. Minden 3-ik évben a tett intézkedések kötelezőleg átvizsgálandók.

A bírói intézkedés ellen csak az ügyészség élhet perorvoslattal. A fiatalkorú, a szülők, gondozók csak akkor, ha a fiatalkorú a szülő vagy gondozó hatalmából, vagy felügyelete alól elvonatott. A perorvoslatot a felebbviteli bíróság *egy bírája* intézi el, a kit szintén a király jelöl ki 3 évre. Jellemző a törvény radikálizmusára, hogy ha a fiatalkorú által elkövetett bűncselekmény összefüggésben van a felnőttekével, az eljárás szétválasztandó s a fiatalkorú a külön fiatal-bíró elé állítandó.

Részletes és erélyes intézkedéseket tartalmaz a törvény a gyermekek erkölcsiségét veszélyeztető szülőkkel szemben, a kiktől a szülői hatalmat a rendes bíróság végleg elveheti vagy korlátozhatja (I. fejezet); ezenkívül érzékeny büntetésekkel (10—15 évi, esetleg életfogytiglani fegyház) sujtja a fiatalko-

rúakon vagy gyermekeken elkövetett erkölcstelen merényletek, azoknak mesterséges megnyomorítását, kínzását, elhagyását, koldulásra felhasználását stb. (III. fejezet).

A minden tekintetben sikerült radikális új törvénynyel Belgium nem csak a belga társadalomra és a szerencsétlen sorsú fiatalkorúakra nézve végzett rendkívül hasznos és üdvös munkát, hanem nagy szolgálatot tett az európai jogfejlődésnek, mert bátor példát mutatott a többi államoknak, hogy az amerikai intézmény teljes és tartózkodás nélküli átültetése igenis lehetséges s a bírói szervezeti és hatásköri szabályok különbsége nem lehet akadálya az egységes, emberies és gyakorlatias eszmék fentartás nélküli átvételének. A szervezeti szabályokat is lehet modosítani és reformálni s ha a jó és helyes eszméket diadalra akarjuk juttatni, nem szabad ettől sem visszariadnunk.

c) *Franczia-ország.* Két hónappal a belga törvény megalkotása után 1912 július 22-én Franczia-ország is törvényerőre juttatja a fiatalok bíróságáról már rég óta készülő t. javaslatot. Az új franczia törvény „a fiatalok-bíróságáról és a felügyelet alá helyezésről" (Loi sur les tribunaux pour enfants et adolescents et sur la liberté surveillé) jóval mérsékeltebb és szűkebbkörű ugyan, mint a belga, de mint a két amerikai intézmény átültetésére irányzott komoly kisérlet kétségtelenül figyelemreméltó alkotás.

A franczia törvény szintén 3 fejezetre oszlik. Az első szól a 13 évesnél fiatalabb bűnelkövetőkről, második a 13—18 évesekről, harmadik a felügyeletről. Legelső szembetűnő vonása a törvénynek, a miben eltér úgy az amerikai mintától, mint az angol és belga gyermektörvényektől, hogy kizárólag csak a bűnelkövető gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozik. A másik fontos és a franczia jogban nevezetes újítás számba menő rendelkezése a fiatalkorúak két korosztályának éles megkülönböztetése. A franczia büntetőjog eddigelé nem ismert korminimumot, mert a fiatalkorú (*mineur*) szó alatt általában a 16, — 1906 óta (április 12-iki törvény) a 18 évesnél fiatalabbakat értették. Az új törvény most a 13-ik életévben állapítja meg a bűntethetőség alsó határát. A 13 évesnél fiatalabbak a törvény 1. §-a szerint, ha bűntettel, vagy vétséggel vannak is

terhelve, nem állíthatók büntető bíró elé. Az ily gyermekekre nézve csak védő, nevelő, javító és felügyeleti intézkedéseknek van helyök, a melyeket a *polgári* törvényszék egy tanácsa rendel el. Ha a törvényszéknél több tanács működik, az elnök jelöli ki azt a tanácsot, a melyik a gyermekek ügyeire illetékes lesz. A 13—18 éves fiatalkorú bűnelkövetőkre nézve a rendes büntetőbíróságok illetékesek, azonban ha a törvényszéknél több büntetőtanács működik, ezek közül egy kijelölhető, mint fiatalkoruak bírósága. Ennek a hatáskörébe tartoznak a törvény 18. §-a értelmében a 13—16 évesek bűntettei és vétségei s a 16—18 évesek vétségei. A 16—18 évesek bűntetteire nézve az esküdtbíróságok hatásköre fentartatott. Ugyancsak fenmaradt a kihágásokra nézve a rendőri bíróságok (tribunal de simple police) hatásköre.

Az eljárásra nézve a franczia törvény még erősen ragaszkodik a rendes büntető perjogi szabályokhoz. Az előkészítést úgy a 13—18 évesek, mint a 13 évesnél ifjabbak bűntettei és vétségei eseteiben a törvényszéki vizsgálóbíró végzi (több vizsgálóbíró közül kijelölendő a fiatalok ügyeire az egyik.) Ez gondoskodik a fiatalkorúnak az eljárás alatti őrizet alá vételéről (megbízott magánszemélynél, jótékony intézetben vagy menhelyen), értesíti a gyermekvédő bizottmányt (Comité de défense des enfants traduits en justice), gondoskodik a hivatalos védő kirendeléséről. A vizsgálóbíró nyomozza ki a fiatalkorú személyi és családi körülményeit, életviszonyait (esetleg orvosi vizsgálatot rendel el), a mely feladattal külön „tudósítókat" (rapporteur) bízhat meg. A tudósítók évi lajstromába működő vagy nyugalomban levő birósági hivatalnokok, ügyvédek, ügyészek, patronage egyletek tagjai vehetők fel.

A vizsgálat befejeztével a vizsgálóbíró jelentést tesz a tanácsnak, az iratokat beterjeszti. A tanács úgy a gyermekek, mint a fiatalkoruak ügyeiben formális tárgyalás után határoz. A tárgyalás nem nyilvános, hirlapi közlés, rajzok, képek készítése ily ügyekről tilos. A gyermekekre tehető intézkedések: a családnak visszaadás, megbízott magánszemélynél vagy megfelelő intézetben elhelyezés (asyl ou internat), a szegényügyi osztálynak átadás. Kihágás miatt a gyermek a rendőrbíróság

által csupán dorgálásra (esetleg a szülők figyelmeztetésével) ítélhető, visszaesés esetén a polgári törvényszéknek adandó át. A 13—18 éves, ha „belátási képesség" nélkül (sans discernement) cselekedett, felmentendő vagy visszaadandó családjának, vagy megbízott magánszemélyhez, jótékony intézetbe vagy nevelő intézetbe helyezendő, ahol 21 éves koráig tartható; — ha a belátási képesség megállapíttatott, halál büntetéssel, életfogytiglani fegyházzal vagy deportációval sújtott cselekmény miatt a fiatalkorú 10—20 évi időre *javító-telepre* (colonie correctionelle) útalható, fegyházzal, vagy börtönnel fenyegetett cselekmény miatt a felnőttekre megszabott büntetés $^1/_3$—$^1/_2$-ével, vétség miatt a rendes büntetésnek legfeljebb felével büntethető (26 art.).

Részletesebben intézkedik a törvény a felügyelet a'á helyezésről vagyis a próbárabocsátásról, a mely a felmentett és szüleiknek, gondozóiknak visszaadott fiatalkorúakra rendelhető el. E felügyeletet a bíróság által „megbízottak" (délégués) gyakorolják az amerikai pártfogó tisztviselők mintájára.

Az új franczia törvény adja jellegzetes tipusát az európai kompromisszualis fiatalkorúak bíróságának, mely a meglevő bírói szervezet és annak hatáskörét tiszteletben tartva, a fiatalkoruak ügyeit csak a rendes bírói, vizsgálóbírói és ügyészi szervek *speczializálásával* s a perrendtartási szabályok lehető megtartásával oldja meg. Kezdetnek természetesen ez is jelentékeny lépés, a mely okvetlenül a különálló gyermekbíróságokhoz fog vezetni.

A gyermekvédelemről külön kodex (Code de protection de l' enfance) készítése iránt f. é. július 8-iki dekretummal 3 tagú bizottság küldetett ki.

d) *Olaszország.* A fiatalok-bíróságának behozatala iránt készített törvényjavaslatok közül feltétlenül a legjelesebb az 1910-iki olasz javaslat, mely bár nem helyezkedik is teljesen az amerikai és a belga radikális elvi álláspontra, de rendkívül ügyes kompromisszualis megoldást nyújt s nemcsak az új franczia törvénynek áll jóval felette, de több pontban a belga törvényt is felülmúlja az amerikai minta helyes megközelítésében.

A javaslat a fiatalok egyes korhatárai szerint tesz különb-

séget úgy a fiatalok bíróságának szervezete, mint az eljárás rendszere s természetesen az alkalmazandó intézkedések tekintetében is. Fiatalkorúak alatt a javaslat általában a 18 évesnél ifjabbakat érti, a fiatalkorúak egyes bírái elé azonban feltétlenül csak a 14 évesnél fiatalabbak tartoznak. Ezekkel szemben, teljesen az amerikai rendszernek megfelelő patriarkális eljárás mellett, csak óvó- és nevelő intézkedések alkalmazhatók. A 14—16 évesek is általában a fiatalok egyes bírái elé tartoznak, azonban ha a bíró a cselekmény természetére, okaira és a fiatalkorú egyéniségére való tekintettel a rendes büntetés (fogház, elzárás) alkalmazását látja indokoltnak, átteszi az ügyet a megfelelő rendes bírósághoz, ha azonban a rendes bíróság az elkülönítve és zárt helyen tartott tárgyalás után az ily vádlottat felmenti, viszateszi az iratokat a fiatalok bírájához megfelelő intézkedés végett. A 16—18 éves bűnelkövetők elvileg és szabályszerint már a rendes bíróság elé tartoznak, ügyeik azonban elkülönítve (külön vizsgálóbíró által előkészítve) és a nyilvánosság kizárásával tárgyalandók.

Ez a disztinkczió s a korhatárok megvonása a bűnelkövető fiatalok csoportjaiban annál figyelemreméltóbb, mert éppen az ily serdülőkorban roppant különbség lehet már a 12—14 éves és a 16—18 éves ifjú közt fejlettség, erkölcsi állapot, jellem szerint s így a 16 éven felülieknek szigorúbb kezelése, nemcsak az anyagi jog szempontjából, (a mit a mi B. Novellánk is nem ugyan ily éles elhatárolással, de szintén elfogadott), de az eljárás szempontjából megszívlelendő.

Nagyon ügyes és helyes megoldást ad a javaslat a szervezeti kérdésekre nézve is. Fiatalok külön bírái a törvényszéki és a járási székhelyeken neveztetnek ki. A törvényszéknél egy törvényszéki bíró, mint kerületi fiatalbíró 5 évre, a járásokban egy vagy több laikus bíró (25 éves kifogástalan magaviseletű, e feladatra különösen alkalmas, házas, olasz állampolgár), a kiket 3 évi tartamra a főügyész javaslatára s a járásbíró meghallgatása mellett a felebbviteli bíróság elnöke nevez ki. A járási fiatalbíró átveszi a feljelentéseket, sürgős esetekben teljesíti a nyomozást, őrizetbe vételt és jelentést tesz a kerületi bírónak.

Nagy gonddal, részletesen szabályozza a javaslat az eljárást külön a fiatalbírák és külön a rendes bíróság előtt folytatandó esetekre. A 16 évesnél fiatalabbakra nézve maga a bíró végzi a nyomozást, a környezettanúlmányt. Az ily fiatalkorú le nem tartóztatható, se bírósági, se közigazgatási fogházba nem helyezhető, ha őrizetbe vétele szükséges, ideiglenesen családjához, patronázs egyletben, jótékony intézetben vagy a községi menhelyben helyezhető el. A 9 évesnél fiatalabb bűnelkövető családjánál, illetve gondozóinál hagyandó s azok felhivatnak, hogy magaviselete felett büntetés terhe alatt őrködjenek. Ha a gondozók nem nyújtanak eziránt garanciát, a gyermek patronázs egyletbe, jótékony, vagy javító intézetbe adható, ahol 21 éves koráig tartható. Ugyanezek a védő intézkedések tehetők a 16 évesnél fiatalabb felnevelt ifjakkal is.

A fiatalbíró előtti tárgyalás alakszerűtlen, a nyilvánosság kizárásával s az ügyész közbejötte nélkül történik. A bírói határozat szólhat felmentésre, dorgálásra, házi fogságra (20 napi maximum), próbára bocsátásra, javító- vagy gyógyintézeti elhelyezésre.

A végrehajtást maga *a bíró személyesen vezeti*, a pártfogó vagy más közhivatalnok igénybevételével. A javaslat nagyon bölcsen *fizetéses pártfogó tisztviselői állásokat* szervez, a kerületek nagyságának megfelelő számban. A pártfogók közhivatalnokok, főfeladatuk a felügyelet alá helyezett (próbárabocsátott) ifjak gondozása és ellenőrzése. A pártfogók 8 naponként kötelesek írásbeli, sürgős esetekben szóbeli jelentést tenni a bírónak. Ha a bíró megállapítja, hogy a fiatalkorú megjavult, feloldhatja azt a felügyelet alól; épigy ellenőrzi a javító intézetbe elhelyezetteket s tett intézkedéseit bármikor visszavonhatja.

Az olasz javaslat kétségtelenül a legsikerültebb konpromisszum, mely az amerikai és európai felfogás közt képzelhető. Elfogadja az amerikai elvi álláspontot, de tiszteletben tartja az európai jogászvilágnak a radikális reformoktól való aggodalmait is.

e) *Németország.* Sokkal szerényebb és mérsékeltebb az olasz javaslatnál az 1912 évben megjelent legújabb német javaslat. (Entwurf eines deutschen Gesetzes über das Verfahren gegen

Jugendliche.) Fontos jelenség, hogy Németország is, mely az idegen intézmények iránt általában nagy hidegséggel szokott viseltetni, (hiszen a feltételes elítélést, a próbára bocsátást formailag ma sem fogadta el), a fiatalkorúak bírósága iránt különös rokonszenvet mutatott mindjárt eleitől fogva. Sőt épen Angliával egy időben, 1908-ban rendeleti úton elkezdik az új intézmény felállítását. A porosz igazságügyminiszter 1908. jún. 1.-én, a bajor 1908. júli 25-én kelt rendeletével s több kisebb német állam hasonlóan rendelettel lépteti életbe a fiatalok ügyeinek elkülönített és külön kijelölt bíró vagy tanács előtti tárgyalását. Kölnben 1908. jan. 1-től, Frankfurtban, Berlinben 1908. június havától tényleg működik az ily értelemben vett gyermekbíróság. 1910 ben már 60 bíróságnál működött az új intézmény.

A bírói szervezeti törvény és a bűnvádi perrendtartás revíziójáról szóló javaslat (1908—1909.) részletesen kívánta szabályozni a fiatalkorúak bíróságát s az azelőtti eljárást, a javaslat visszavonása után (1911.) pedig a birodalmi igazságügyi kormány külön törvényjavaslatot dolgoztatott ki a *fiatalkorúak elleni eljárásról*, melynek szövege épen a napokban jelent meg.[1] A javaslat meglehetősen tartózkodó álláspontot foglal el s a fentebbi európai törvényekhez és javaslatokhoz képest messze elmarad az amerikai mintától.

A javaslat szerint a fiatalkorúak ügyeinek ellátására, ha erre szükség van (!), az igazságügyi kormány a járásbíróságoknál külön osztályokat (fiatalkorúak bírósága) alkot, a mely mellé Schöffék gyanánt a fiatalok nevelésével foglalkozók (így néptanítók is) hívhatók meg.

Ha a nevelő és javító intézkedések czélszerűbbeknek mutatkoznak, a közvád emelése mellőzendő. Vád emelés után is, ha a nevelő és javító intézkedések előnyösebbeknek látszanak, az eljárás megszüntethető. Az ügy e két esetben a gyámhatóságnak adandó át, mely a fiatalkorút megdorgálhatja, vagy a törvényes képviselő, illetőleg az iskolai hatóság fegyelme alá

[1] Mint utólag értesültem, a javaslat épen az előadásom előtti napon, 1912. nov. 29-én nyújtatott be a birodalmi gyűléshez.

adja, vagy javítónevelését rendeli el, vagy pártfogó felügyelete alá helyezi. (Egészen a magyar B. Novella „intézkedései".)

Ha a fiatalkorú ellen a bűnvádi eljárás lefolytatandó, már a vizsgálat alatt védő rendelendő mellé, a főtárgyalásra pedig, ha védője nincs (?), Beistand állítandó. Vizsgálati fogságnak fiatalkorú ellen nincs helye, (ha szükség, javító intézetbe helyezhető az eljárás idejére.)

A főtárgyalás a fiatalkorú ellen elkülönítve tartandó. A nyilvánosság teljesen kizárható, vagy korlátozható.

Ha a cselekmény jelentéktelen, az ügyészség elállhat a vádtól s a bíróság az eljárást megszüntetheti.

f) *Ausztriában* a fiatalkorúak ügye iránti érdeklődés elég korán vezetett törvényhozási és kormány-intézkedésekhez.

Az 1898., 1903., 1905., 1907. és 1908. évi igazságügyminiszteri rendeletek intézkednek a fiatalok ügyeinek nagyobb figyelemben részesítése iránt. A fiatalkorúak külön bíróságának létesítése iránt az 1907-iki első osztrák gyermekvédelmi kongressus tett kezdeményező lépéseket, melyek eredménye az 1908 okt. 21-iki rendelet, mely a fiatalok bűnügyeinek elkülönített intézését írja elő.

Az 1907-ben, majd 1911-ben a fiatalkorúak új büntetőjogáról benyújtott törvényjavaslat első sorban az anyagi jog reformját tartalmazza, de felöleli — habár csak facultative — a fiat. bíróságát is. Törvényszékeknél és járásbíróságoknál, ha alkalmas bírák, alkalmas helyiségek vannak és ha a társadalmi közreműködés biztosítottnak látszik, külön osztályok (Jugendgericht) látnák el a fiatalok ügyeit.

Az anyagi BTK. 1909-iki és 1912-iki új javaslataival egyidejüleg ily értelemben a BP. módosításáról is javaslat készült, azonban még mindig elég konzervativ szellemben.

g) A többi európai államok közül Hollandiában, Dániában, Oroszországban, több svájczi kantonban indultak meg hasonló törekvések és kísérletek a juvenile court meghonosítására. Legújabban *Spanyolországban* 1912. okt. 28-án terjesztetett javaslat a szenátus elé a fiatalok bíróságáról.

3. A fiatalkorúak bírósága Magyarországon.

Érdekes helyzetben voltunk és vagyunk hazánkban a fiatalkorúak bíróságával. Az új intézmény az igazságügyi miniszterium 1908. évi 20.003. sz. rendelete alapján tényleg már 1909 január hó 1.-én életbelépett nálunk is (sőt Budapesten már 1908 okt 14.-én tartotta első ülését a büntetőtörvényszéknél a fiatalkorúak bírósága), törvényünk, sőt törvényjavaslatunk azonban mai napig sincs róla. A törvényi jogot tekintve tehát Anglia, Belgium, Franeziaország megelőztek bennünket az új intézmény kodifikálásával, az élő jog szempontjából azonban Magyarország is a legelsők közé tartozik, voltaképpen mindjárt Anglia és Németország után sorozható az intézményt elfogadott államok között. Még érdekesebb a helyzet a fiatalkorúak új anyagi büntetőjogát tartalmazó Büntető-Novellánkkal szemben. Törvényhozásunk az 1908. évi 36. t.-czikk II. fejezetében a legmodernebb szellemben reformálja a gyermekekre és a fiatalkorúakra vonatkozó bűnügyi szabályainkat s lényegileg magáévá teszi az amerikai jog radikális álláspontját; e nagyszabású s a hazai büntetőjog történetében minden bizonnyal korszakalkotó reformok azonban csak 1910 jan. 1.-én léptek életbe, míg a fiatalkorúak bírósága, jóllehet a törvényhozás maig sem pótolta azt a mulasztását, hogy a Büntető-Novellában vagy azzal egyidejüleg külön törvényben gondoskodott volna az új anyagi szabályoknak megfelelő eljárási és szervezeti reformokról, jóval előbb mégis elkezdte — habár eléggé kompromisszuális keretben — működését s ma már több mint 4 éves multra tekinthet vissza.

E sajátos állapotunk teljesen érthető, ha a Büntető-Novella és gyermekvédelmi törvényeink történetét ismerjük. Büntetőtörvénykönyvünk a franczia és német klasszikus kódexek utánképzése levén, a bűnelkövető gyermekkel mit sem törődött, a 12—16 éves fiatalkorúakra pedig beérte a redukált büntetési tételek felállításával. A hazai modern szellemű jogászság már a 90-es években elkezdte a harczot a büntetőtörvénykönyv ez irányú elavult szabályainak revideálása iránt. A magyar jogászegyletben tartott előadások egész sorozata tanuskodik a gyö-

keres reformok iránti élénk közfelfogásról és sürgetésekről, valamint a gyermekvédelem állami felkarolása és szervezése iránti általános óhaj felől. Ez a reformmozgalom teremti meg először az 1901 évi (8. és 21.) gyermekvédelmi törvényeket, melyekkel hazánk e téren az első államok közé emelkedik. E két törvény s az azok végrehajtásáról szóló 1903-iki gyermekvédelmi szabályzat részletesen gondoskodik az *elhagyatott* gyermekek megmentéséről, majd az 1907 évi 60.000 sz. belügyminiszteri rendelet a *züllött.* erkölcsi romlás útján levő fiatalokra is kiterjeszti az állam védő és gyámolító kezét.

Az erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek és ifjak e két osztályáról való gondoskodás után alkotja meg törvényhozásunk 1908-ban a Büntető-Novellát, melynek második fejezete a *bűnelkövető* gyermekekre és fiatalkorúakra nézve a nálunk is népszerűvé vált modern eszméket emeli diadalra. A gyermekre (12 évesnél ifjabb) nézve nem éri be a bűnvádi eljárás és a vádemelés kizárásával, hanem gyámolító, védő és erkölcserősítő intézkedésekről gondoskodik velük szemben; a 12—18 éves, ú. n. *fiatalkorúakra* nézve pedig elvileg elejti a megtorlás elvét s ezekre nézve is erkölcserősítő, nevelő, javító „intézkedések" alkalmazását írja elő s csak végső esetben, ha „szigorúbb intézkedésre" van szükség, engedi meg s akkor is lehetőleg csak a 15 évesnél idősebbekre a fogház (esetleg államfogház, elzárás) alkalmazását. Ez utóbbi rendelkezéssel koncessziót tesz a Novella a régi felfogás híveinek, azonban a modern felfogást azzal érvényesíti itt is, hogy a fiatalokra esetleg kiszabott fogházbüntetés végrehajtására speciális intézetek létesítését rendeli el (fiatalkorúak fogháza), melyek lényegileg az amerikai reformatory- s az angol Borstal-intézeteknek megfelelő szigorúbb fajta javító-intézetek lennének.

A gyermekvédelem s a fiatalkorú bűnelkövetők erkölcsi megmentése tekintetében tehát hazánk törvényhozásilag is a legmodernebb elveket és intézményeket tette magáévá. Elfogadta a próbárabocsátás, a pártfogó felügyelete alá helyezés amerikai intézményét is, mint az erkölcsileg veszélyeztetett ifjak jó útra térítésének leggyakorlatiasabb és humánusabb eszközét is. Egy hézaga maradt csak a fiatalkorúak új büntetőjogának: a fiatal-

korúak külön bírósága. *Balogh Jenő*, a Büntető-Novella II. fejezetének értelmi szerzője, már 1905-ben, az új északamerikai intézmény ismertetése kapcsán,[1] kifejezte azt a nézetét és óhaját, hogy a fiatalkorúak ügyeinek elkülönített tárgyalása iránt *ügyviteli úton* is elég lenne intézkedni, de számos irányban (az esküdtbírósági hatáskör alól kivétel, a nyilvánosság korlátozása, felügyelő tisztviselők alkalmazása stb. iránt) *törvényhozási* intézkedésekre lesz szükség Hogy a Büntető-Novella nem ölelte fel a fiatalkorúak bíróságát, ennek közvetlen oka talán éppen Balogh e felfogásában keresendő. A Büntető-Novellát, mely kifejezetten az anyagi büntetőtörvénykönyv legégetőbb hiányait akarta pótolni, a javaslat tervezői nem kívánták eljárási reformintézményekkel is bővíteni s ezzel annak megalkotását — okulva a Novella 20 éves vajudásán — késleltetni. A miniszterium, épp úgy mint a büntetőtörvénykönyv novellájára és reviziójára nézve, a fiatalkorúak bírósága tekintetében is magáévá tette Balogh említett felfogását és így adta ki már 1908 aug. 17-én (20.003 sz. a.) az említett rendeletet, melylyel éppen a Büntető-Novella anyagi jogi reformjának előkészítése s mintegy a bírói kar előzetes begyakorlása végett már 1909 jan. 1.-től kezdve életbeléptette a fiatalkorúak ügyeinek elkülönített intézését mindazoknál a járásbíróságoknál és törvényszékeknél, a melyeknél a bünügyeket állandóan két vagy több bíró, illetőleg főtárgyalási tanács látja el. Gondoskodott ugyanekkor a külön vizsgálóbírák kijelöléséről is oly törvényszékeknél, a hol több vizsgálóbíró van kirendelve. E rendeletet felváltotta a Büntető-Novella életbeléptetéséről szóló 1909 évi 27.100 sz. igazságügyi miniszteri rendelet, mely a bűnelkövető fiatalkorúakkal és gyermekekkel szemben való *eljárást* részletesen szabályozza s a fiatalkorúak bíráinak, az ily ügyekben eljáró ügyészeknek és vizsgálóbíráknak kijelöléséről, a pártfogók és pártfogó-tisztviselők kirendeléséről is nagy körültekintéssel gondoskodik. Ez a rendelet s az ennek alapján kifejlett gyakorlat képezi ma is forrását hazánkban a fiatalkorúak bíróságának.

A fiatalkorúak bírósága tehát hazánkban is épp úgy, mint

[1] Jogtudományi Közlöny, 1905. évi 427. l.

Angliában, Németországban, Ausztriában, sőt több helyen Amerikában is rendeleti, illetőleg szokásjogi úton kezdte meg működését s így történt, hogy bár az új intézmény nálunk már 4 év óta életben van, voltaképpen ma van napirenden annak kodifikálása, a f. é. aug. 15.-én az igazságügyminiszterium által közzétett *törvénytervezet* kapcsán. Az igazságügyminiszterium ugyanis már 1908-ban magáévá tette Balogh Jenő azt a másik propozicióját is, hogy a fiatalkorúak bíróságáról külön önálló törvényt kell alkotni. Az első hevenyészett Tervezet, a mely „a züllésnek indult és erkölcsi veszélynek kitett gyermekekről" szóló törvénytervezet egy fejezete lett volna, már 1908-ban készen is volt (Angyal Pál és Finkey Ferencz tollából), a második részletesebb tervezet 1909-ben, a harmadik 1910-ben készült el. Sajnos, egyik sem tudott törvényjavaslattá sem válni. A IV., 1912.-iki tervezetet érte végül az a szerencse, hogy az igazságügyminiszterium kész törvényjavaslat alakjában, indokolással együtt, kinyomatta s az Igazságügyi Javaslatok Tárának f. é. aug. 15.-iki számában közzétette s hozzászólás végett az igazságügyi köröknek, szakembereknek és egyesületeknek megküldötte. Ez a nagy gonddal és alapossággal kidolgozott Tervezet tekinthető tehát az igazságügyi kormány mai hivatalos programmjának s ezt lehet és kell összemérnünk mint *magyar javaslatot* a külföldi hasontárgyú törvényekkel és javaslatokkal.

Jelen igénytelen összehasonlító jogi felolvasásomban nem tekinthetem feladatomúl sem az 1908., illetőleg 1909. évi rendeletekkel megteremtett tényleges állapotnak, a fiatalkorúak bíróságára nézve a mai élő magyar jogban fennálló szabályoknak, sem az új Tervezetnek, mint előreláthatólag a közel jövő törvényi jogának részletes bemutatását. A fennálló szabályok kritikája ma már felesleges, hiszen az új Tervezet éppen a mai ideiglenes és bizonyára ki nem elégítő szabályokat akarja hatályon kívül helyezni, illetőleg reformálni, a Tervezet pedig már is a legilletékesebb helyekről minden oldalról meg lett vitatva. Részemről azért elégnek vélem, ha a fennálló tételes szabályok és a Tervezet vázlatos ismertetése és kritikája mellett főleg annak bemutatására szorítkozom, mennyire közelíti meg a magyar fiatalkorúak bírósága az intézmény eredeti amerikai min-

táját s mily helyet foglal el a magyar Tervezet az e tárgyú legújabb európai törvényhozási munkálatok sorában.

Az 1908- és 1909-iki rendeletek, mint ideiglenes és előreláthatólag átmeneti jellegű szabályok, abból indultak ki, hogy a fennálló bírói szervezeti és hatásköri szabályok minél kisebb érintésével miként lehetne az amerikai intézményt legalább alakilag megközelíteni s a helyesnek elismert alapelvet, a fiatalkorú terheltek ügyeinek a *Büntető-Novella* modern *szellemében* leendő *tárgyalását* biztosítani. E czélból a rendeletek elégnek vélték a nagyobb forgalmú járásbíróságoknál és törvényszékeknél, a melyeknek székhelyein jőnek elő úgy is nagyobb számmal a fiatalkorú bűnelkövetők ügyei, a bűnügyekkel foglalkozó több bíró, illetőleg több tanács közül kijelölni azt a legalkalmasabbnak látszó bírót, illetőleg tanácsot, a ki vagy a melyik ezen ügyeket állandóan intézze.

A törvényszéknél ugyanígy külön kijelölendő a vizsgálóbíró és az ügyészségi tag, a ki ily ügyekben rendszerint hivatva lesz eljárni. Az 1909-iki, ma is érvényes rendelet részletesen gondoskodik a fiatalkorúaknak az előzetes eljárás során és a tárgyalás alatt a felnőtt terheltektől leendő elkülönítéséről. Részletes útasításokat ad a fiatalkoriak egyéniségének, családi viszonyainak és környezetének alapos kipuhatolásáról. Szabályozza a pártfogók és pártfogó tisztviselők kirendelését, a kiknek feladatául írja elő a fiatalkorúról *a környezettanúlmány* beszerzését s a gyermek, vagy fiatalkorú ideiglenes elhelyezéséről és óltalmáról való gondoskodást. Az előzetes letartóztatást és vizsgálati fogságot csak a „mellőzhetetlenül szükséges esetekben" engedi elrendelni s foganatosítására a javítóintézetbe, gyermekmenhelyre vagy megbízható egyénnél való őrizetet is megengedi. Magára az eljárásra, így különösen a tárgyalásra nézve a rendelet természetesen nem változtattatott a B. P. szabályain s csak a tárgyalási hely és a fiatalkorú terheltek elkülönítésére vonatkozólag rendelkezik részletesebben.

Ezek a fenálló szabályok négy év alatt eléggé át is jöttek már a gyakorlatba s a nagyobb helyeken rendes gyakorlat lett a fiatalkorúak ügyeinek elkülönített tárgyalása, a környezettanúlmány előzetes beszerzése s általában a fiatalkorú

terheltek humanusabb kezelése a büntető eljárás során. Ezzel a tényleges állapottal is kétségtelenül egy jelentékeny lépést tettünk előre a fiatalkorúak bíróságának ideálja felé, de természetesen a B. P. formalisztikus szabályainak fennállása mellett szó sem lehetett arról, hogy ezt az ideált, az akkori amerikai mintát jobban megközelíthessük. A mai állapotunk tehát azonos a Németországban, Ausztriában, Angliában fennálló tényleges helyzettel. Formailag és névleg vannak gyermekbíróságaink, lényegileg azonban attól, hogy ez a külön bíróság perrendtartási formaságok nélkül maga intézze az összes elhagyatott, züllött és bűnelkövető fiatalok ügyeit, bizony még nagy messzeségben állunk.

Lássuk azért röviden az új Tervezetet. Hát ez mennyivel hoz közelebb az ideálhoz, mennyire akarja és fogja megvalósítani az eredeti mintát?

Mindenekelőtt el kell ismernünk, hogy a Tervezet egy rendkívül gondos és körültekintő munkálat, mely a fiatalkorúak bíróságának szervezeti kérdéseit és az eljárás összes részleteit nagy alapossággal szabályozza s ily értelemben is felette áll nem csak az angol Children Act idevágó szabályainak, de a legújabb német javaslatnak és a franczia törvénynek. Nyolcz fejezetben (75 §.) szabályozza 1. a fiatalkorúak bíráira, 2. a fiatalkorúak bűnügyeiben a fiatalkorúak-bírája előtti, 3. a rendes bíróság előtti eljárásra, 4. a perorvoslatokra, 5. a végrehajtásra, 6. a bűnelkövető *gyermekek* és *az erkölcsi romlásnak kitett* vagy *züllésnek indult kiskoruak* ügyeiben a fiatalok bírája előtti eljárásra, 7. a rendőri büntető bíróság előtti eljárásra vonatkozó kérdéseket, végül 8. a B. T. K. egyes szakaszainak az új eljárási szabályok folytán szükségessé vált módosítását. Szóval egy teljes és kimerítő szervezeti és eljárási kodex lenne, mely méltóan egészítené ki a Büntető Novellát és betetőzné a fiatalkorúak büntetőjogának új épületét.

A kiindulási pontra, az elvi jelentőségű kérdésekre nézve a Tervezet, miként a csatolt indokolás is őszintén beismeri, nem tette magáévá az amerikai vagy a belga új törvény radikális álláspontját, s nem csatlakozott a többi európai törvények vagy törvényjavaslatok egyikéhez sem, hanem oly „közbeeső

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

útat választott, a mely egyfelől szorosan símulni kíván a B. Novellában lefektetett anyagi jogi elvekhez, másfelől a legújabb büntetőpolitikai követelményeket az eljárásban annyiban kívánja érvényre emelni, a mennyiben ez sajátlagos viszonyaink között gyakorlati eredményre nyit kilátást". Vagyis a Tervezet erősen kompromisszuális jellegű. A mai tényleges állapottal szemben hatalmas újabb lépést tesz az ideál felé, de maga bevallja, hogy attól még mindig messze marad. Arra, hogy az összes elhagyatott, züllött és bűnelkövető gyermekek és ifjak ügyeinek intézésére egy speciális központi szervet teremtsen s a cselekmények súlyától a hatáskör kérdésében eltekintsen, nem mert vállalkozni. Az indokolás szerint a „jogászi közvélemény" hazánkban bizonyára nem fogadta volna megnyugvással a mai hatásköri szabályok ily radikális áttörését, mely azt hozta volna magával, hogy egyes bíró 5, esetleg 10 évi szabadságvesztést mondhasson ki.

A szervezet és a hatáskör tekintetében a mai állapottal szemben azt a lényeges újítást teszi, hogy a törvényszékeknél is *egyes bírákra* ruházza a fiatalkorúak ügyeit, a mennyiben a törvényszéki fiatalbíró egy évnél nem magasabb szabadságvesztést tart kiszabandónak. Ellenkező esetben azonban, tehát ha akár a törvényszéki, akár a járásbírósági fiatal-bíró egy évnél magasabb szabadságvesztés büntetést tart szükségesnek, ezután is egy törvényszéki hármas tanács (és pedig a büntető felebbviteli tanács) fog ítélkezni. Ugyancsak jelentékeny újítás, hogy az esküdtbíróság hatáskörét közönséges bűntettek miatt a fiatalkorúakra nézve a Tervezet megszünteti. Csupán a sújtóvétségek miatt ítélne jövőre is esküdtbíróság a fiatalkorúak felett.

A fiatalkorúak ügyeiben tehát a Tervezet szerint a következő forumok járnának el: 1. a fiatalkorúak bírája a járásbíróságnál, 2. a fiatalkorúak bírája a törvényszéknél, 3. a törvényszéki tanács, 4. esküdtbíróság (sajtó ügyekben), 5. rendőri bíróság (kihágási ügyekben). A „fiatalkorúak-bírái" elnevezés alatt a törvényszékeknél és a járásbíróságoknál az igazságügyminiszter (esetleg a táblai elnök) által három évre kijelölt egyes bírák értendők, a kik közül a súlyosabb (az esküdtbíróság és törvényszék hatáskörébe tartozó) ügyeket a törvényszék egész

területén a törvényszéki fiatal-bíró látná el, sőt a törvényszéki székhelyen ez intézné a járásbíróság elé útalt ügyeket is. A járásbíróságok közül tehát csak a törvényszéki székhelyen kívül levőknél lennének fiatalok-bírái. A törvényszéki felebbviteli tanács elé tartoznának azok az esetek, melyekben 1. a fiatalokbírája egy évet meghaladó fogházat vagy államfogházat tart kiszabandónak, 2. ha a 16-ik életévét már betöltött fiatalkorú halállal vagy életfogytiglani fegyházzal büntetendő cselekménynyel van vádolva, 3. ha a terhelt oly cselekménnyel is van vádolva, melyet 18-ik életéve után követett el.

A hatáskört illető újítása még a Tervezetnek, hogy a fiatalkorúak bíráit felhatalmazza a tiltott cselekményt elkövető *gyermekek* és a bűnelkövetéssel *nem gyanusított*, de erkölcsi romlás veszélyének kitett vagy züllésnek indult *„kiskorúak“* ügyeiben való intézkedésre is. Az utóbbiak érdekében azonban a fiatalkorúak bírája csak *sürgős esetekben* és csak *ideiglenes* intézkedéseket tehet, melyekről az árvaszéket értesíti, a végleges intézkedés az árvaszék hatáskörébe tartoznék.

Az eljárás tekintetében a Tervezet különbséget tesz a fiatalkorúak-bírája előtti és a rendes bíróság (törvényszéki tanács) előtti eljárás közt. A fiatalkorúak-bírája előtt ismét ahoz képest alakúl az eljárás, hogy a bíró elégnek véli-e a védő, óvó vagy nevelő intézkedések alkalmazását, avagy fogház, államfogház, illetőleg elzárásbüntetést (legfeljebb egy évi terjedelemben) akar alkalmazni. A védő, óvó, nevelő intézkedéseket a megejtett nyomozás után *ügyészi indítvány hiányában is és alakszerű tárgyalás nélkül* teszi meg a bíró, ha azonban szabadságvesztés büntetés kiszabása mutatkozik kívánatosnak és az ügyész elvállalta a vád képviseletét, a járásbírósági eljárás szabályainak megfelelő *tárgyalás* tartandó (ügyész és hivatalból kirendelt védő közreműködésével). A tárgyaláson a bíró belátása szerint kizárhatja a nyilvánosságot. A „rendes bíróság“ előtti tárgyalás a B. P. szabályai szerint tartandó, azonban a felnőttek ügyeitől lehetőleg elkülönítve és szintén a nyilvánosság korlátozásával. Az ily tárgyaláson választott védő hiányában hivatalból *közvédő* rendelendő ki.

Érdemleges perorvoslatok: egy fokú felebbezés és semmi-

ségi panasz (a Kuriához). A fiatalkorúak-biráinak ítélete elleni felebbezést a törvényszék felebbviteli tanácsa, az utóbbi által első fokban hozott ítélet ellen beadottat a kir. tábla külön felebbviteli tanácsa bírálja el. Felebbezés „bármely okból" (ténykérdésben is) használható, semmiségi panasz csak azon alapon, ha a felebbviteli bíróság a törvényben az intézkedésre előírt korlátokat nem tartotta meg.

A végrehajtási szabályok közt részletesen gondoskodik a Tervezet főleg a próbárabocsátás hatályosabbá tételéről (próbaidő meghosszabbítása).

Miként e néhány kiragadott pontból is látható, a Tervezet ha nem helyezkedik is a teljesen különálló és az összes veszélyeztetett fiatalok teljhatalmú központi hatósága gyanánt szervezett amerikai gyermekbíróság álláspontjára, de jelentékeny közeledést is tett e felé. Az erkölcsi romlásnak kitett, de még nem bűnelkövető fiataloknak legalább sürgős esetekben ideutalása, az óvó, nevelő intézkedéseknek alakszerű tárgyalás nélkül megtehetése, a védelem és a legalitás elvének háttérbe szorítása, a védelemről való hivatalos gondoskodás, az egész eljárás, a felebbvitel egyszerűsítése, könnyítése, a fiatalkorúak érdekében tett számos kitűnő intézkedés (közvédő, a nyilvánosság kizárása), az anyagi jogszabályok tökéletesítése, (új erkölcserősítő, nevelő intézkedések), mind oly helyes és üdvös reformok, melyek a Tervezetet az európai legjelesebb törvényhozási kisérletek közé emelik. Talán nem túlozok, ha azt koczkáztatom, hogy a belga törvény és az olasz javaslat után a mi Tervezetünk a legtökéletesebb e nemű alkotás, mely ha törvénynyé válik, hamarosan az elsők közzé fogja emelni hazánkat a fiatalkorúak bíróságát meghonosító államok közt.

Természetesen ez az általánosságban kifejezett elismerés és dicséret nem jelenti azt, mintha a Tervezetet minden pontjában helyesnek és sikerültnek tartanám. Sőt részemről is több kifogásolni és módosítani valót találok benne. — Így, hogy csak a nézetem szerint legszembeötlőbb hibákat vagy hiányokat említsem meg: 1. túlsoknak tartom az öt első fokú forumot, a mi könnyen hatásköri összeütközésre vezethet; az esküdtbíróságot és a rendőri büntető bíróságot, a melyeknek

hatáskörét a Tervezet úgy is alaposan leszorítja, azt hiszem egészen kihagyhatnók a forumok közül;

2. az erkölcsileg veszélyeztetett, züllésnek indult fiatalok ügyét nem csak sürgős esetekben, de szabály szerint a fiatalkorúak bírái elé útalnám; épen ezek a kritikus helyzetben levő ifjak szorúlnak legjobban a jóakaratú támogatásra és nevelő intézkedésre, a mit leghelyesebben épen a fiatalkorúak bírája tudna megtenni; az árvaszék bevonását s felülbírálási jogát zavarónak tartom;

3. nagy hiánynak vélem, hogy a Tervezet nem gondoskodik a pártfogó tisztviselők rendszeresebb alkalmazásáról; azt már mindenütt elismerik, hogy hivatásos, fizetéses pártfogó tisztviselők nélkül a fiatalkorúak bírósága nem képes jól betölteni feladatát, ha tehát azt akarjuk, hogy az új intézmény valóban beváljék, hogy biztos és alapos környezettanúlmányokat kapjunk, gondos és szakszerű felügyelőket, gondozókat, igazi pártfogókat teremtsünk az erre szoruló fiatalkorúak részére, nem szabad sajnálni azt az aránylag nem is nagy kiadást, a mi a pártfogó tisztviselők díjazására szükséges lenne; ez a kiadás úgy is bőven megtérül az erkölcsi és gazdasági haszon révén, a mit a sok ingadozó ifjú jó útra térítése jelent;

4. az eljárási szabályok tekintetében kifogás alá eshetik a rendes perrendtartási szabályok alkalmazása a fiatalok súlyosabb ügyeiben. Igaz, hogy Amerikában is a legsúlyosabb ügyek a rendes bíróság (esküdtbíróság) elé útalhatók, de ez rendszerint csak kivételes eset, míg a Tervezet már az egy évnél hosszabb szabadságvesztés kiszabásának *lehetősége* miatt rendes bíróság elé állítja a fiatalokat s kiteszi az egészen serdületleneket a zaklató formalizmusnak. Nézetem szerint teljesen elég lenne, ha az esküdtbíróság elé tartozó ügyek, sőt ezek közül is csak a legsúlyosabbak és az olasz javaslat mintájára csak az idősebbek (15—18 évesek) ily ügyei tétetnének a törvényszéki tanácshoz s az ez előtti eljárás tekintetében is még több egyszerűsítés történnék;

5. szó férhet a rendőri bíróságok pénzbüntetés kiszabási jogához is; részemről ugyan még inkább kifogásolom az elzárás alkalmazásának jogát; ha azért a rendőri hatóságok jurisz-

dikcziója fentartatik, a mit mint fentebb is érintettem, elvileg sem helyeslek, részemről inkább azt óhajtanám, hogy adjuk meg nekik a pénzbüntetés jogát, de vegyük el tőlük az elzárás kiszabhatását; ha a rendőrbíró elzárást tart szükségesnek, tegye át az ügyet a fiatalok bírájához.

Mindezen és más kisebb hiányok daczára a Tervezet, mint kompromisszuális megoldás, egészben véve oly sikerült munkálat, hogy fentartás nélkül örömmel üdvözölhetjük azt és kívánhatjuk mielőbbi törvényerőre emelkedését. Igaz, hogy a radikális reformok jobban imponálnak s új intézmény behozatalánál mindig ajánlatosabb az eredeti mintát, mint a másolatokat utánozni, de maga a Büntető-Novella is, melyre pedig méltán vagyunk oly büszkék, mint a fiatalkorúak anyagi büntetőjogának radikális reformkódexére, sokban ragaszkodott a régi, meggyökerezett felfogáshoz és tiszteletben tartotta a jogászok természetes konzervativizmusát. A jelen Tervezet is azért, ha nem elégíti is ki teljesen elméleti követeléseinket, ha elmarad is az ideál megvalósításától, de feltétlenül tiszteletreméltó haladást jelent és alaposan elő fogja készíteni hazánkban a talajt az új intézmény jövendő továbbfejlesztéséhez.

A papyruskutatás főbb eredményei a római magánjog történelme szempontjából.

(*Mitteis-Wilcken* kézikönyvének ismertetése és méltatása.)

Irta: **Kiss Géza dr.** nagyváradi kir. jogakadémiai ny. r. tanár.

Azokban a tanulmányokban, melyeket szakosztályunknak az előző években tartott űlésein a papyrologia köréből előterjeszteni szerencsém volt,[1] arra törekedtem, hogy egy-egy részletkérdés behatóbb ismertetése és méltatása kapcsán mutassak rá e nagyfontosságú és az ó-kori jogtörténelemre nézve ma már nélkülözhetetlen tudományág legújabb eredményeire. E czélból annak idején legtanúlságosabbnak és így legalkalmasabbnak véltem a telekkönyv intézményére és az ezzel összefüggő zálogjogra vonatkozó forrásadatokat, mint a melyek gazdagsága és relative kimerítő volta az exakt-reális kutatás követelményeit legjobban látszott garantálni. Mindezekhez képest a legvonzóbb és újabb eredmények tekintetében is legkecsegtetőbbnek látszanék a jelen alkalommal is az ép most említett théma tárgykörén belűl maradni és különösen a görög-egyiptomi *zálogjog* fölkutatására irányuló legutóbbi törekvések eredményeit méltatni, összevetve azokat ama tételekkel, melyeket a lex commissoria-ra és ius distrahendi-re vonatkozó tavalyi fejtegetéseimben felállítani megkisérlettem.

Hogy mindezek daczára e részletkérdés további tárgyalásától ezúttal eltekinteni óhajtanék és szives figyelmüket a jogtörténelemre vonatkozó *egész* papyrologiai kutatás összefoglaló

[1] V. ö. „Telekkönyv az ó-korban“ és „Ius distrahendi és lex commissoria“ cz. értekezéseimet az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya kiadványainak I./II. és III. füzeteiben.

áttekintésére kérném fordítani: ennek indoka az, hogy épen mostanában, nehány hónap előtt jutott szaktudományunk ama monumentális gyűjteményes mű birtokába, mely a papyruskutatás összes eredményeit rendszeresen elénk tárja. Ez a hatalmas munka *Mitteis* és *Wilcken* négykötetes műve: *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde* (Leipzig-Berlin, Teubner, 1912.)

Kettős jelentőséget is tulajdoníthatunk e nagybecsű szakmunka megjelenésének: úgy a *didaktika* mint a legszigorúbban vett *tudományos kutatás* szempontjából. Didaktikai jelentősége, hogy most már bárki, a ki ezen a téren tájékozódni akar, a ki tehát a papyrologiá-val bármely vonatkozásban foglalkozni kíván, megszerezheti e műből nem csak a szükséges alapvető ismereteket, (ezt a követelményt *Gradenwitz* Ottó kiválóbecsű tankönyve, Einführung in die Papyruskunde, Leipzig, 1900. eddig is kielégítette), hanem egyszersmind könnyű szerrel megtalálhatja az összes elért eredmények szisztematikus összefoglalását is. A mit eddig csupán a már az összes részletekben otthonosan mozgó és a forrásanyaggal minden tekintetben bánni tudó szakember szedhetett össze, most már az e szakmával foglalkozni *kezdő* és a szakma egyik-másik témája iránt érdeklődő *nem szakember* is könnyű szerrel megkaphatja. De a tudományos kutatásra nézve is korszakalkotónak mondottam e művet és ennek indokát abban látom, hogy *mostantól kezdve beszélhetünk* egész jogintézményekre kiterjendő és általános jelentőséggel bíró *megállapodott exakt ismeretekről*, reális *eredményekről*, ellentétben az eddigi részleteredményekkel és hipotézisekkel, melyek az egyre növekvő anyaghalmaz és folyton szaporodó újabb publikációk folytán a tulhaladás veszélyének nagyon is ki voltak téve. A *Mitteis-Wilcken*-féle chrestomathia az egész anyagnak gondos és alapos megválogatása, a reálisan bebizonyítható eredmények kiemelése és megfelelő méltatása és végül a szisztematikus feldolgozás által a papyrus-kutatás tudományának alapjait oly kiváló sikerrel rakta le, hogy most már úgy a tudományággal megismerkedni kívánó, az alapelemeket elsajátítani törekvő kezdő, mint a további vizsgálódásokat folytatni

akaró kutató munkájában megfelelő és minden kívánalmat kielégítő kézikönyvre támaszkodhatik.

A nagy mű két „könyvre" oszlik, melyek 2—2 kötetben, külön-külön a „történelmi" (Wilcken) és „jogi" résznek (Mitteis) vannak szentelve. Mindkét könyv két kötetből áll, melyek közül az egyik magának a tárgyalt témának alapvonalait tartalmazza, a másik pedig a tulajdonképeni „Crestomathiát" adja, azaz az alapvonalakban nyújtott ismereteket az eredeti forrásokból vett adatokkal, okiratokkal illusztrálja.

Nem szándékozom ezúttal — természetesen — szives figyelmüket e nagy munkának ismertetésével fárasztani, csupán pár szóban akartam annak jelentőségét és beosztását jellemezni. Bennünket, római jogtörténelemmel foglalkozó jogászokat, azok az eredmények érdekelnek, melyek a római jog egyes intézményeit érintik, melyek a római jognak az egyiptomi és görög intézményekre gyakorolt behatását tüntetik föl és melyek révén az egyiptomi jogéletet a római császárság korszakában rekonstruálhatjuk. Ezekről az eredményekről óhajtanék épen az előterjesztett czím alapján a szóban forgó mű kapcsán megemlékezni.

I. Tudvalevő, hogy a görög-egyiptomi jognak két korszakát kell megkülönböztetnünk[1]: a ptolemaeusi és a római epochát.

1. Az előző korszak a makedoni hódításokkal kezdődik, a nélkül azonban, hogy a görög jog érvénye azonnal életbe

[1] *Mitteis*, Grundzüge, II. B. 1. H. XII. squ.; azóta l. e pontra nézve *Frese*, A görög-egyiptomi jog vázlata, I. r., Jaroslaw, 1912, 19—27. (orosz nyelven; itt *Hellmann* reczenziója alapján véve tekintetbe, Kritische Vierteljahrschrift für Gezetzgebung u. Rechtwissenschaft, 3. Folge B. XV., 1913., 41—64. old.), továbbá: Dikaiomata., Auszüge aus alexandrinischen Gezetzen und Verordnungen in einem Papyrus des philologischen Seminars der Universität Halle (Pap. Hal. 1.), mit einem Anhang weiterer Papyri herausgegeben von der Graeca Halensis (Bechtel, Kern, Prächter, Robert, v. Stern, Wilcken, Wissowa), Berlin, 1913., főként 33. squ., hozzá *Wenger*, Krit. Viertelj., N. F. XV., 1913., 343. squ., *Partsch*, Die alexandrinischen Dikaiomata, Archiv für Papyrusforschung VI. K. 34—76., és *Wilcken*, ugyanott, 271—273. o., *Kohler*, Zeitschrift für vergleichende Rechtwissenschaft XXX. K. 318. o.

lépett és az ősegyiptomi jog teljesen megszűnt volna. Ép ellenkezőleg: úgy az egyiptomiak, mint a görögök a personalitas elvéből indúltak ki és így ezt az elvet a Ptolemaeusok is teljes mértékben ismerték el. Igy azután a görög jog befolyása és lassanként bekövetkezett elhatalmasodása inkább a gyakorlat révén érvényesült; a görög jog reczepcziója ily módon következett be. A makedon hódítók egyelőre nem bántották a benszülöttek ősi jogát; az egyiptomiaknak szabad volt hazai jegyzők előtt demotikus nyelven szerződni, úgy szintén illetékesek maradtak a tisztán egyiptomi perekre nézve a λαοκρίτης-ek népbíróságai is. Ezen az alapon tett a ptolomaeusi jog különbséget az egyiptomi nemzeti jog (ὁ τῆς χώρας vagy ἐπιχώριος, vagy ἐγχώριος νόμος) és a görög jog tételei (πολιτικοὶ νόμοι) között.

Az egyiptomi ősjog, melynek kodifikácziójára és a görög hódítók által való ujjászerkesztésére nézve megbízható adattal rendelkezünk (P. Tor. 1. IV. 17. squ.) még a római korszakban is exisztált (P. Oxy. 237. VI. 17., VII. 33. squ.; v. ö. *Mommsenn* Das ägyptische Gesetzbuch, Juristische Schriften, II. 144. squ.) Egyiptomiak egymás közötti pereiben tehát az ős-egyiptomi jog sokáig megtartotta érvényét.

Görögök és egyiptomiak egymás közötti jogviszonyai tekintetében természetesen sem az egyiptomi, sem a görög jog nem nyerhetett kizárólagos alkalmazást, (Grundz. i. h. XIV. old.), semminemű adatunk nincs azonban arra nézve, hogy tehát miként segítettek magukon? Annyit tudunk, hogy a Kr. e. 3 évszázadban közös bíróság létezett (κοινοδίκιον), mely különböző nemzetiségekhez tartozó egyének egymás közötti pereskedéseinek eldöntésére volt hivatva, de nem tudjuk ép a legfőbbet: hogy e bíróság minő jog szerint ítélt?

Tudomásunk csupán a *II. Euergetes*-féle edictumról (Kr. e. 118?) van, mely akként rendelkezett, hogy úgy a bíróságok illetékessége, mint az alkalmazandó jog tekintetében az okirat nyelve legyen irányadó. Görög nyelvű okiratba foglalt szerződés a χρηματιστής-ek elé tartoznak, kik görög jog szerint ítélnek, míg egyiptomi nyelven irt okiratok esetében a λαοκρίτης-ek döntenek az ős-egyiptomi jog alapján.

Kétséges és a részletkérdések tekintetében nagyon is vitás, minő hatással járt a két jogrendszernek a parallelizmusa? Minő behatással volt a görög jog az egyiptomira és viszont? A kölcsönös hatás bizonyára megvolt. Igy általános nézet, hogy az egyiptomi nők mellé csupán Ptolemaeus Philopator óta rendeltek gyámot, a görög jog példájára; ugyanígy, hogy a személyes végrehajtást az egyiptomiakra nézve a ptolemaeusi kormányzat állította vissza. De eltekintve ily kodifikatorius beavatkozásoktól, a népszokások, valamint a bírósági gyakorlat magukban véve is elősegítették a görög jog érvényesülését. Egyiptomiak ügyében gyakran ítélkeztek görög bírók; ugyancsak egyiptomiak gyakran mentek görög jegyzőkhöz, a kik a szerződést — természetesen — a görög jog értelmében készítették el. Végül: egészen bizonyos, hogy az ἐγχώριος νόμος hézagossága esetében a görög jog minden körülmények között mint szubszidiárius kútfő szerepelt.

Hasonlóan vannak azonban oly jelenségek is, melyek az ős-egyiptomi jog behatására vallanak a görög jogra nézve. Így valószínű, hogy ily hatás eredménye az egyoldalú homologia-okirat; továbbá egyiptomi behatásra vezethető vissza az okiratok kettéválasztása adásvétel esetében, melynél fogva külön okiratba foglalják az obligatorius vételügyletet (ὠνή) és megint külön veszik az átruházást (καταγραφή), sőt egyiptomi befolyást szoktak hangoztatni a görög hipotekárius-szerződések esetében is. Határozottan figyelmeztet azonban *Mitteis* e feltevések *hipotetikus* voltára. (XVI. old.)

2. Ujabb komplikációkat hoz felszínre a *római* korszak. Kétségtelen, nem csak a római jog közismert álláspontja, de a forrásadatok bizonysága szerint is, hogy a római polgár Egyiptomban is megtartotta a maga személyes jogrendszerét. Különösen kitűnik ez olyan jogügyletekből, melyek a tiszta *ius civile* körébe tartoznak, a hol az okirat nyelve és alakja *latin*.[1] A római polgár számára Egyiptomban a helytartó ren-

[1] Hivatkozás történik a következő igen érdekes adatokra: G. Longinus Castor végrendelete, 189-től (BGU 326; közölve Chrestomathia 316. sz. alatt), Aurelius Heron végr. 222-ből (Lips. 10. II. 12.; köz. Chr. 189. sz. a.),

del gyámot, míg peregrinusok számára a helyi hatóságok. A római jog szabályai nyernek alkalmazást rómaiak között az elbirtoklásra nézve; az usucapio időtartama ingók tekintetében egy év, ha a tulajdonos és elbirtokló egyaránt rómaiak. (P. Strassb. 22. II. 31.)

Viszont a *ius gentium* körébe tartozó ügyleteknél a különbség nagyonis elmosódik. A rómaiak Egyiptomban rendszerint a görög ügylettipusokhoz alkalmazkodnak, miért is az a ius gentium, a mi Egyiptomban érvényesül, nem éppen teljesen azonos azzal, a mit Rómában ilyennek nevezünk, hanem bizonyos lokális sajátosságokkal bir. Így a görög exekutiv-okírattal a római polgárok is élnek, épp így nyer alkalmazást a görög syngraphe is, míg viszont a stipuláczió egyáltalán nem szerepel.

Tudvalevő az a mélyrehatoló újítás, a mit e kérdések rendezése tekintetében a *Constitutio Antonina* (212. Kr. u.) maga után vont. A benszülött lakosság *privilegizált osztályai* a római polgárjogot (civitas) nyerik el. E nagyfontosságú constitutio tartalmát most már egy giesseni papyrus (P. Giess. 40. I. ed. P. Meyer, v. ö. Chrest. 377. sz. a.) közzététele óta (v. ö. hozzá: *Wilcken*, Grundzüge, I. 55. squ. és Arch. für Papyrusforschung V. 427—430., *Mitteis*, Grundzüge II. 288. squ., *Frese*, l. c.) alaposan ismerjük. Ma már egészen bizonyos, hogy *Ulpianus* ismeretes és gyakran idézett kijelentése: „In orbe Romano qui sunt ex constitutione imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt" (D. 1., 5., 17.) túlságosan általánosított, mert a polgárjog ennél lényegesen szűkebb körre terjesztetett ki. (V. ö. erre nézve már *Mommsen*, Histor. Schriften II. 419.) A constitutió-nak a szóban forgó papyrusban megőrzött szóhangzata szerint: δίδωμι τοῖ[ς σ]υνάπα[σιν ξένοις τοῖς κατὰ τ]ὴν οἰκουμένην π[ολι]τείαν Ῥωμαίων, [μ]ένοντος [παντὸς γένους πολιτευμ]άτων χωρ[ὶς] τῶν [δεδ]ειτικίων. Vagyis: a polgárjogból a dediticiusok továbbra is kizárattak. A források ugyan nem mondják meg határozottan, kit kell dediticii alatt érteni (a nem jogi források elmosódó érte-

M. Aurelius Ammonion manumissio-okirata 221-ből (Bruns, Fontes, 7. kiad. 1—369.; Chr. 362. sz. a.), Sarapias cretio-nyilatkozata; 170-ből (Nouv. Revue Hist. 30., 479. (Chrest. 327.), stb. stb. (Grundz. II. 1., XVI—XVII. o.)

lemben használják a kifejezést, a jogászok pedig, mint ismertet, tételezik föl), de a communis opinio — főként *Meyer* J. M. és *Rostowzew* eredményei alapján — a dediticius közjogi fogalma a fejadó kötelezettségével függ össze. Így azután igen valószínű, hogy a dediticiusok száma igen nagy volt; *Mitteis* szerint (l. c. 289. o.) a lakósság *nagyobbik fele* tartozott volna ide még *Caracalla* császár rendelete *után* is.

A meggyökerésedett görög jogelvek megsemmisüléséről különben sem lehetett szó. Közönséges görög jog létezett a ius gentium alfajaként, melynek egységessége a görög jogvidékek egész területére nézve éreztette hatását. És úgy látszik — az előbb említett constitutio szerint —, hogy e jogelvek nem csak materialiter, de *alakilag* is érvényben maradtak. Sőt: a görög jog még a Constantinus utáni *római császárok törvényhozására* is befolyással volt.

II. Áttérve most már az egyes jogintézmények áttekintésére (I—XI. fejezetek), mindenekelőtt a *perrendtartás* (1—47.) ismertetésére kerül a sor.[1]

A Ptolemaeusok korszakában a bírósági szervezet egy régi királyi rendtartáson (διάγραμμα) alapult. E szerint szabályként kollegiumok ítélkeztek és csak kivételesen működtek egyes bírák. A kollegiumok különösen nehéz szakkérdésekben kizáróan hivatalnokokból állottak, egyéb esetekben azonban magánembereket, χρηματιστής-eket is vontak be. Végül voltak esetek, midőn kizáróan magánemberek bíráskodtak; ezek közé tartoztak: a 9 bíró és elnökük, a chrematisták és a laokriták.

A 9 bíróról alig van adatunk. A chrematisták, kiknek intézményét Ptolemaeus Philadelphus hozta be, három tagú kollegiumot alkottak, mely egyik helyről a másikra útazott a szerint, a mint az archidikastes rendelte és mely kizárólag görög felek között ítélt, végre a laokrita bíróság egyiptomiak ügyeiben döntött (l. fent). Ezek mellett létezett még — körülbelől a Kr. u. 3 évszázadig — a már ugyancsak érintett κοινὸν δικαστήριον is.

[1] V. ö. azóta a bírósági szervezetre nézve úgy a görög, mint a római uralom idejében: *Zucker*, Beiträge zur Kenntnis der Gerichtsorganisation im ptolemäischen und römischen Aegypten. Tübingen, 1911.

Az összes bírósági szervezet és az összes bírák fölött állott az archidikastes; ez — épp úgy, a mint az alárendelt administrativ hatóságok: στρατήγος, ἐπιστρατήγος, ἐπιστάτης — nem végzett önálló bíráskodási funkcziót, csupán közvetítette az ügyeket a felek s a tényleg működő bíróságok között.[1]

A római korszakban az egész kormányzat és bírósági szervezet élén áll a *praefectus Aegypti*, ki a legfőbb bírói funkczió birtokosa, a ki azonban a tényleges bíráskodást az alárendelt hatóságokra delegálja. Segítő organuma: az Alexandriában székelő iuridicus (δικαιοδότης), ki bizonyos perekre nézve önálló hatáskörrel bir és egyben a prefektus helyettese is.

A δικαιοδότης mellett önálló hatáskörrel birt még bizonyos ügyekben az archidikastes is s ő állította ki és hitelesítette az úgynevezett synchoresis okíratokat (συγχωρήσεις) és ő bíráskodott minden ezekkel összefüggő ügyben. Az archidikastes rendelte el továbbá a megintést a végrehajtási eljárásnál és végűl az ő közvetítése alapján regisztrálták a χειρόγραφα-kat az alexandriai központi telekkönyvekben. E mellett a prefectus gyakran delegálta őt, mint ítélő bírót.

A strategos, epistrategos, epistates csak delegálás alapján ítélhetett.[2]

A prefektus Alexandriában székelt, hol rendes (állandó) bíráskodás nyert alkalmazást. E mellett azonban az év bizonyos szakában bejárta a tartományt és különböző vidékeken konventust tartott. A pereket — mint említettük — gyakran nem maga döntötte el, hanem bírót delegált és pedig magasabbrendű hivatalnokot (ἐπιστρατήγος) az egész ügy lefolytatására, vagy alsóbbrendüt (στρατήγος) a ténykérdés eldöntésére. Ez utóbbi esetben írásbeli útasítást adott a iudexnek (pedaneus).

Míg a bírósági szervezetre nézve eléggé tájékoztatnak for-

[1] A ptolemaeusi bírósági szervezetet és peres eljárást a Mitteis—Wilcken-féle mű óta behatón feldolgozta *Semeka Gregor* müncheni magántanár „Ptolemäisches Prozessrecht" cz. monographiájában (Studien zur ptolemäischen Gerichtsverfassung und zum Gerichtsverfahren, I. füzet), München, 1913. (A bírósági szervezetről: 1—222. o., az eljárásról: 223—284. o.)

[2] V. ö. erre nézve azóta: *Martin*, Les epistratègues, contribution à l'étude des institutions de l'Égypte romaine, Genève 1911.

rásaink, addig magára az *eljárásra* nézve ugyanis kevés pozitivumot nyujtanak. Így azután igen lényeges kérdések tekintetében sem kapunk kellő adatokat, miért is az egész eljárás rekonstrukciója ma még inkább hipotéziseken alapszik. (Grundzüge, II., 1. o.)

A mi különösen a római korszakban alkalmazást nyert eljárást illeti, a kutatást különösen nehézzé teszi mindjárt az a körülmény, hogy Egyiptomban a rendes per egyáltalán nem volt soha sem érvényben, csupán a cognitionális eljárás.

Még jobban tetézi a nehézségeket az a sajnálatos helyzet, hogy maga az anyag is tökéletlen, mert egyetlenegy olyan papyrusunk sincs, a mely *egy teljes pernek* lefolyását tartalmazná. Csak kiszaggatott részletekkel rendelkezünk, melyek között valósággal tapogatódzni kell. Végűl az is igen kedvezőtlen körülmény, hogy a felek beadványait többnyire nem jogászok készítették, miért is azok fölötte homályosak és pontatlanok.

Épp ezért az ide vonatkozólag felállított hipotézisnek ismertetését talán mellőzhetem is és megelégszem annak a föltétlenül bebizonyított ténynek konstatálásával, hogy Egyiptomban a polgári pernek kettécsztása in iure és in iudicio eljárásra sohasem nyert alkalmazást. Csak *cognitio extraordinariá*-val találkozunk, melyet leggyakrabban a prefektus által delegált iudex pedaneus folytatott le. A felperes átnyujtja keresetét a prefektusnál és pedig vagy személyesen (ὑπόμνημα), vagy levélben küldi el (ἐπίστολα; ez utóbbi csak kivételesen volt megengedve), vagy a iuridicusnál, vagy az archidikastesnél, mire az alperest megidézik s erre ennek a konventuson meg kell jelenni.

A prefektus a ὑπόμνημα következtében valamely alsóbbrendű hatósághoz útasítja (ὑπογραφή) a pert. Mint láttuk: ha az epistrategoshoz útasítja, akkor a további egész eljárás *ennek* dolga, a prefektus többé nem törődik az ügygyel. Ha azonban a strategost delegálja, akkor csak a ténykérdés eldöntését bizza rá: a *döntést* magának tartja fenn. Ezt az útasítás kifejezetten megmondja. De az is előfordulni látszik, hogy a döntést is a strategosra bizta. Közelebbi megbizható adataink a részletekre nézve nincsenek.

III. Rendkívül fontosak és kimerítőek ellenben a papyru-

sok adatai az *okíratokra* nézve.[1] (Grundzüge, II. 48—89. o.) Az okíratnak a görög-egyiptomi jogéletben *igen nagy jelentősége* van, mert rendszerint összes ügyleteiket okíratokba foglalták. A legnagyobb ritkaságok közé tartozik náluk a szóbeli szerződés. Elő sem fordul máshol, mint realkontraktusoknál (kölcsön), néha adás-vételi szerződéseknél, (de csak oly esetben, ha foglaló van kikötve) és végül ismeretes az ἄγραφος γάμος, mint a házasságkötés egy neme. (L. alább, 72. o.)

Kezdetben biztonság kedvéért két példányban készítették el az okíratokat, a melyek közül az egyiket lepecsételték, a másik nyitva maradt. Később a zárt példányba csak rövid kivonatát foglalták a szerződésnek, úgy hogy ez a duplum csakhamar el is vesztette jelentőségét. Az okíratot 6 tanú előttemezte. A tanuk egyike, a kit συγγραφοφύλαξ-nak neveztek, őrizetbe vette magához az okíratot. Az ilyen okíratot syngraphophylax-okíratnak is hívták. Később (Kr. e. 2. évszázaddal) az ilyen okíratok regisztrálása a grapheion egyik hivatalnoka részéről történik; sőt később magát az okíratot is e hivatalnokok készítették. Az e fajta okíratok Augustus korában mentek ki divatból. Ez időben jön divatba az ú. n. ἐξαμάρτυρα; mint neve is mutatja, hat tanú által tanusított okírat, mely azonban csak egy példányban készül, syngraphophylax nélkül. Különösen végrendeleteket foglaltak ilyen okíratokba, melyeket jegyző állított ki a nélkül, hogy azért közokírat jellegű lett volna. Ugyancsak jegyző előtt készült a συγγραφοδιαθήκη, melyet házassági szerződéseknél vettek igénybe.

Mindezen magánokírat jellegű írások mellett nagy jelentőségre tesznek szert a Kr. u. 2. századtól kezdődőleg a tulajdonképpeni *közokíratok*, melyeket kizárólag a *jegyző* állíthatott ki (ἀγορανομεῖον,[2] a császárság korában a γραφεῖον).

[1] V. ö. legújabban: *Schwarz A. Bertalan:* Homologie und Protokoll in den Papyrusurkunden der Ptolemäerzeit; zugleich ein Beitrag zur Theorie der Abstandsgeschäfte a „Festschrift für Zitelmann"-ban, München—Leipzig, 1913.

[2] L. most még: *Bell, H. J.:* Notes from Papyri in the British Museum, Arch. für Papyrusforschung, VI. 104—107. o.

A mi az okíratok stilizálását illeti, meg kell különböztetnünk az *objektiv* és *szubjektiv* hangzású okíratokat.

Az előbbiekben az okírat maga beszél, vagyis ezek harmadik személyben vannak megfogalmazva, míg az utóbbiakban a fél maga beszél (ὁμολογία).

A chirographak (χειρογράφα) a kiállító által sajátkezüleg írt szubjektiv okíratok. Az okíratokat a Ptolemaeusok idejében a helyi archivumokban, a császárságében az alexandriai archivumokban (Ἀδριανὴ βιβλιοθήκη és Ναναῖον) regisztrálták. Bíróság előtt csakis ilyen lajstromba foglalt okírat (δημόσιος χρηματισμός) jött számba.

A ὑπόμνημα-t (l. f.) is felhasználták később a magánjogi forgalomban; ilyen okíratba foglalták a szerződési ajánlatot, mely az elfogadó aláírásával lett szerződéssé.

Fontosak voltak a bankárok okíratai: a diagraphá-k (διαγραφαί), melyekkel bizonyos összegeket írtak át oly személyek kontójára, kiknek javára fizetést kellett teljesíteni. Ezek nem egyebek, mint a bankár naplójának megfelelő kivonatai, melyek a részeltetett aláírása (ὑπογραφή) által válnak tanusítványokká.

Igen gyakori tipus a *synchoresis* (συγχώρησις), kezdetben a bírósági egyezséget nevezték így, később azonban minden olyan ügyletet, melyet ily formába foglaltak. A császárság korszakától kezdve az ily okíratot az archidikastes elé terjesztették.

IV. A mi a *telekkönyv*[1] intézményét, a görög-egyiptomi jog e legérdekesebb témáját illeti, erről és a Grundzüge idevágó eredményeiről ezúttal nem emlékezem meg, mert hiszen két év előtti előadásomban ezt a kérdést részletesen igyekeztem tárgyalni, kapcsolatban mindazokkal a témákkal (zálogjog, végrehajtás), melyekkel ezek szorosan összefüggnek. Ezek az eredmények a már akkor rendelkezésre álló anyagnak kimerítő és gazdag adatai alapján nagyrészt kétségtelenül megállapított bizonyítékokon nyugodtak úgy, hogy a mi fejlődést a kérdés története azóta feltüntet, semmi lényegesebb tételnek megvál-

[1] V. ö. most még: *Bell. H. J.*: Notes from Papyri in The British Museum, Archiv für Papyrusforschung, VI. 100. sgu. (a βιβλιοθήκη ἐγκτησέων-ra nézve)

toztatását, avagy módosítását nem vonta maga után, hanem inkább csak egyes detailkérdések részleteinek felderítését viszik előbbre.[1]

Ugyanígy állunk a *zálogjog* kérdéseivel is, melyek tekintetében szintén elég legyen a jelzett előadásaimban felhozottakra utalnom.[2]

V. A *kötelmi jog* tekintetében kezdettől fogva nagy jelentőséggel birtak azok a forrásadatok, melyek az *adóslevelekre* vonatkoztak. *Mitteis* kutatásainak ismert főbb eredményei szerint bebizonyítottnak látszott, hogy az adóslevél az adósság (δάνειον) fennállása tekintetében konstitutiv erővel birt (v. ö. *Mitteis*, Reichsrecht und Volksrecht, 459. squ.) és ezen felül úgy a kezességre, mint az ajándékozási igéretre alkalmazást nyerhetett. Az obligáczió alanyai tekintetében fontos, hogy úgy a hitelezők, mint különösen az adósok többsége gyakran előfordul, ez utóbbi többnyire a *szolidaritás* hatályával (Grundzüge, 113—115. o.). A követelés átruházása (cessio) a görög-egyiptomi jogban meg volt engedve (így már *Wenger*, Die Zession im Recht der Papyri, Studi-Fadda ban, Nápoly, 1906. *Frese*, Aus dem gräco-egyiptischen Rechtsleben, 26. o. és legújabban l. c.); a hitelezői jognak más javára való átengedésére mondják forrásaink: παραχωρεῖν (vagy συγχωρεῖν) τὴν πρᾶξιν (καὶ κομιδήν) τοῦ κεφαλαίου.[3] (Grundzüge, 115—116. o.) Magának a cessio megengedett voltának konstatálásánál többet nem igen lehet ma még megállapítani. Az adósság átvételre vonatkozólag sem lehet részletesebb ismereteket meríteni.

Igen fontosak az adóslevél szokásos *klauzulái*. Ilyenek különösen:

a) az úgynevezett καθάπερ ἐκ δίκης-klauzula, mely már a ptolemaeusi korszakban divatos, de különösen a római korszakban gyakori. A rendszerinti formulája e záradéknak: ἡ πρᾶξις ἔστω ἔκ τε αὐτοῦ . . . καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ καθάπερ ἐκ δίκης,

[1] Grundzüge, 90. squ. és ugyanott az irodalom összeállítását is.

[2] V. ö. azóta még: *Partsch*: Archiv für Papyrusforschung, V. 503—513. és *Manigk*: ugyanott VI. 114—122. o.

[3] P. Oxy. 271. (56. p. Chr.) és 272. (66. p. Chr.), BGU. 1171. (15. a. Chr.).

a mi azt kívánja jelezni, hogy a végrehajtás *már az okirat alapján* foganatosíttassék, úgy, mintha már jogerős birói itélet volna az adós ellen. A hitelezőnek ezzel az a czélja, hogy a perlés költségét és az ezzel járó időveszteséget elkerűlje. (L. c. 119—120. o., v. ö. a nexumra nézve *Farkas*, Római jog [4] I. 304. squ.)

b) Az úgynevezett ἀγώγιμος-kikötés (ductio-clausula), amelynél fogva az adós személyesen a hitelező magánfogságába kerűl nem fizetés esetén, (ugyancsak minden külön perlés nélkűl); sajátságos, hogy ez a clausula csak *perzsa* nemzetiségű adósokra nézve szokott kikötve lenni (Πέρσαι τῆς ἐπιγονῆς) és pedig — ami szintén érdekes — a rendes καθάπερ ἐκ δίκης clausula *mellett*,

c) az a záradék, melynélfogva a végrehajtást a hitelező *helyettese* is foganatosíthassa.

A *vétel* ügylet az ős-*egyiptomiak*nál ingatlanokra vonatkozóan két írásbeli nyilatkozatból állott: a πρᾶσις-ból, melyben az eladó a vételár átvételét ismeri el és kijelenti, hogy a dolog tulajdonát a szerzőnek átengedi s annak birtokát rendelkezésére adja és a συγγραφή ἀποστασίου-ból, mely ugyancsak a tulajdonátruházás nyilatkozatát ismétli meg és ezenkívül a szavatossági kötelezettség elvállalását az eladó részéről az uti frui licere tekintetében.

A görög-egyiptomi vétel, ha ingatlanra s rabszolgára vonatkozott, szintén két részre oszlott: ὠνή-re, mely maga az eladás, — illetőleg vétel elismeréséből állott és παραχώρησις-re (= καταγραφή) melyben az eladó homologia-okirat alakjában jelenti ki, hogy a birtoklást beszünteti és a jogért szavatosságot vállal elperlés esetére (βεβαίωσις).

A római korszakban az ügylet egységes aktussá vált, mely mindezeket a most említett alkatelemeket és nyilatkozatokat összefoglalja és magába egyesíti, úgymint 1. a szerződés megkötését, 2. a vétel tárgyának megnevezését és leírását, 3. a vételár átvételének elismerését, 4. a birtok átengedésének valamint a tulajdonátruházás elismerését és 5. a szavatossági kötelezettség elvállalását.

Ez a szavatosság háromféle kötelezettséget jelenthetett, úgymint a) bizonyos bírság fizetését, mely a vételár kétszerese

lehetett; gyakran azonban fele (ἡμόλιον), b) a kárnak és befektetéseknek megfizetését és végűl c) a befektetések összegének (ἐπίτιμον) megfelelő büntetést.

A dolog rejtett hibáiért való szavatosság (actio redhibitoria, stb.) *csupán az állat és rabszolga vételnél* szerepelt, de ott sem mint essentiale, hanem csak mint naturale negotii.

Általában: az ingatlan- és ingó-vétel között *elvi* különbség látszik fenforogni; azzal a módosítással, hogy a rabszolga vételt az ingatlanénak analogiájára ítélték meg. (Grundzüge, l. c. 166. squ.) A mi azonban az ingó dolgokra vonatkozó vételt illeti, erre nézve a görög-egyiptomi korszakra nézve úgyszólván egyáltalán nem s a rómaira nézve is csak igen hiányos adatokkal rendelkezünk s így a kétségkívűl megállapítható elvi különbség konstatáláson kivűl sokkal többet nem találunk. (V. ö. Grundzüge, 190—192. o.)

A *haszonbérletre* vonatkozó szerződések a magánokiratok igen nagy kontingensét nyujtják (Grundzüge, 195), a mit Mitteis az egyiptomi gazdasági élet kiválóan agrárius jellegével magyaráz.

A rendelkezésre álló nagy anyagnak gazdag adatai azonban inkább érdekelhetik a mezőgazdaságtant, mint a jogtudományt; így különösen azok az adatok is, melyek az ily szerződéseknél alkalmazásban volt tényleges szokásokra nézve adnak felvilágosítást. A jogi szempontból érdekesebb adatok közűl elég legyen ennyit felsorolni:

A bérbeadó főkötelezettsége itt is a *szavatosság*. A bérbeadó gyakran kiköti magának a visszalépési jogot, arra az esetre, ha a bérlő nem fizeti a bért. Gyakori továbbá a bérlővel szemben a végrehajtási klauzula is, valamint a gyümölcsök tulajdonjogának fentartása a bér fizetéséig. *Remissio mercedis* közönséges baleset esetére nem lehetséges, csakis vis major esetére, a minek a források a Nilus kiáradásának elmaradását vagy a túlmagas vizállást tekintik.

A letét (παραθήκη, παρακαταθήκη, παράθεσις) depositum irregulare is lehetett, bár valószínű, hogy a pénz letét sokszor más (gyakran tiltott) ügyletnek (hozományrendelés tiltott

vagy semmis házasságnál, kölcsön[1] stb.) burkolására szolgált. A depositum irregulare tehát nyilván innen jutott a justinianusi kompilátorok révén a római jogba.

Nagyon fontos az a néhány okirat, mely a receptum nautarum-ra vonatkozik. Különös figyelmet ez adatok *Mitteis* szerint azért érdemelnek, mert alkalmasaknak látszanak arra, hogy eddigi ismereteinket a római jog e fontos intézményére vonatkozóan ne csak kiegészítsék, hanem egyenesen módosítsák, és pedig abban az irányban, hogy a *praetor* a hajóst csak akkor tette volna minden az úton ért kárt illetőleg felelőssé, ha a „salvum fore receperit" klauzula *kifejezetten* ki lett volna kötve, míg ellenkező esetben a felelősség casusig nem, hanem csak culpa levis-ig terjedt volna ki. Csak *Justinianus* hozta volna be ex lege a felelősséget a casusért is, tehát arra az esetre is, ha a „salvum fore" clausula külön kikötve nincs. Erre vallana az a jelenség, hogy a Justinianus előtti időből származó okiratokat tartalmazó papyrusokban kivétel nélkül ott szerepel a kérdéses clausula (σῶον καὶ ἀκακούργητον τῷ ἐμαυτοῦ κινδύνῳ) míg a vis maiorért való felelősség kizárása, mint magától értetődő, nem szerepel. Ezzel szemben a Justiniánus utáni időkből származó okiratokban szó sincsen már a casusért való felelősség kifejezett kikötéséről, csupán a vis maior kizárása szerepel. (V. ö. Grundzüge, 259—260. o.) „Dies mag wohl auf den Einfluss der Justinianischen Gesetzgebung zurückgehen" — teszi hozzá *Mitteis*, miáltal a most ismertetett föltevést — mely a római jogra nézve létező communis opinióval bizonyára ellentétben áll[2] — a maga részéről is elfogadni látszik.

A magam részéről, — bár a jelen előadásomban tartózkodni óhajtanék minden kritikától és inkább a „Grundzüge" ismertetésére szeretnék szorítkozni — legyen szabad egész röviden megjegyeznem, hogy e hipotézist nem tartom bebizonyí-

[1] Kölcsönnél azért volt értelme annak, hogy az ügyletet inkább depositum alakjában kössék, mert itt a hitelező helyzete kedvezőbb.

[2] Mitteis hivatkozik (l. c. 3. j.) *Lusignani* értekezésére, Studi sulla responsabilità per custodia, 1902, I. p. 22. squ., mely — tekintet nélkül a papyrusok jogára — interpolationális-kritikai kutatások révén ugyanerre az eredményre jutott.

tottnak, eltekintve az anyag szegény voltától, még ha a későbbi publikációk révén alapos indukción nyugvó következtetések erősítenék is meg a kérdéses jelenséget, ezt akkor is inkább arra volnék hajlandó visszavezetni s azzal magyaráznám, hogy a kikötések *szokásos* volta naturale negotiivvá tette e klauzulát, melynek különös kimondása később már feleslegessé vált.

A szerződést megerősítő mellékkikötések között szerepelnek a papyrusok jogában: a kezesség, a foglaló, a kötbér és a fisk. bírság.

A görög kezesség (ἐγγύη) *önállósága* által különbözött a rómaitól. A kezes (ἐγγύης) garanciát vállalt egy harmadik személy magatartásáért, tekintet nélkül arra, hogy ez tényleg adós volt-e, vagy sem. A római jog uralma óta természetesen a kezesség fő adósságot tételezett föl.

A görög egyiptomi arrha a római időben a vételnél és a szolgálati szerződésnél szerepel. Abban különbözik a római jogi foglalótól, hogy *részteljesítés* jellegével bír.

A kötbér (kezdetben ἐπίτιμον, később πρόστιμον) szükségképen *pénzbírság*ból állott. Mértéke rendszerint az adósság fele. Az adós *késedelme* nem szükségképpen előföltétele a kötbér odaveszésének, hanem elegendő a kellő időben való nem teljesítés *ténye*. Szokásos volt az adós igényét a teljesítésre a kötbér daczára is külön kikötéssel fentartani a „χωρίς τοῦ μένειν κύρια τά προγεγραμμένα"-féle klauzulával.

A császárság korszakában — egészen a 4. évszázadig — szokásos volt a kötbéren kivűl ugyanolyan nagyságú összeget az *államkincstárba* is befizetni *bírságként*.

A jogügyleti képviseletre vonatkozó adatok (meghatalmazás: ἐντόλη, σύστασις, συστατικόν, etc.) kezdettől fogva a legérdekesebb kérdések felvetésére voltak alkalmasok.

Szemben a római jog „merev" álláspontjával[1] a papyrusok az okiratok egész sorozatát tartalmazzák, melyekben valaki másnak felhatalmazást ad bizonyos jogcselekmény végzésére,

[1] V. ö. Kritikai észrevételek a római képviseleti jog kifejlődéséhez (Budapest, 1906., 1. squ.) és Soziologische Rechtsanwendung im römischen Recht, Archiv für Bürgerl. Recht, XXXVIII. (Berlin 1913.) 229. squ. cz. értekezéseimet.

(Az okiratok összefoglalását és felsorolását l. Grundzüge, 2 C—261. o.) miből kétségkivül megállapitható volt, — a mint ezt már *Wenger* alapvető jelentőségű monographiája (Die Stellvertretung im Rechte der Papyri, Graz, 1906.) megmutatta, — hogy Egyiptomban direkt képviselet *létezett*.

Ezt most *Mitteis* is (l. c. 262.) elismeri, vitásnak tartja azonban (szemben *Wengerrel*, valamint *Manigk*-kal, Berl. Phil. Wochenschrift 1908., 690. squ.), hogy vajjon az Egyiptomban alkalmazásban levő *római* jog is ugyanerre az álláspontra helyezkedett-e? A bonyolult kérdés érdemébe ezúttal nem bocsátkozhatunk.

VI. A papyrusok *házasság*jogában is két elemet kell megkülönböztetni: az eredeti *egyiptomi* és a *görög* jogot.

Az előbbi főként a demotikus házassági szerződésekben szerepel; de nyomai megtalálhatók a ptolemaeusi, sőt római korszakból származó papyrusokban is, ott, hol egyiptomi nemzetiségű felek szerepelnek. (Grundzüge, 199—200.) Ezzel a joggal, mint a mely a demotikus nyelvű okiratok alapján rekonstruálható és így e nyelv ismeretét föltételezi, *Mitteis* önálló kutatások alapján nem foglalkozik, csupán az egyiptologusok idevágó eredményeinek feldolgozására szorítkozik.

Ismeretes mindenekelőtt az a különbség, melyet az egyiptomi házassági jog „irott" és „iratlan" házasság (γάμος ἔγγραφος és γάμος ἄγραφος) között tett. Az irott házasság a teljes, a befejezett házasság, míg az utóbbi az irásba nem foglalt, a nem teljes, olyan másodrendű házasságot jelentett. Igen sok esetben az ἄγραφος γάμος *megelőzte* az ἔγγραφος-t; oly módon, hogy a rendes teljes jogú házasság megkötése előtt bizonyos ideig (rendszerint egy évig) *próba*-házasságban éltek a házasfelek és csupán e próbaházassági idő letelte után kötötték meg a végleges szerződést.

Ez már a régebben nyilvánosságra került forrásadatokból határozottan kitűnik, úgy hogy *Révillout* már évtizedekkel ezelőtt ismertette és méltatta az egyiptomi jogrendszernek e fölötte érdekes intézményét.[1]

[1] V. ö. kül. Crestomathie démotique, Paris, 1880., p. 132. squ.; hozzá *Post*, Grundlagen des Rechts, 185., *Mitteis*, Reichsrecht und Volksrecht, 223. o.

Revillout eredményeivel szemben a Grundzüge – sajnos — *negativ* előhaladást jelez a kérdés történetében.

Mitteis Revillout-nak számos megállapításával szemben szkeptikus magatartást tanusít a nélkül, hogy pozitiv eredményt is elérhetne, főként a mi a legfontosabb kérdéseket: a két házasság közötti különbséget és külön-külön a ἔγγραφος és ἄγραφος γάμος joghatályát illeti. (Grundzüge, 203–213. o.) Így azután ezen a téren még gazdagabb és biztosabb következtetésekre följogosító adatok felmerülését kell várnunk.

A *görög* házassági jognak érdekes jellemvonása, hogy a házasságkötés nem tisztán magánjogi aktus. Legalább is erre kell következtetni egy — nagyon is töredékes — fayumi papyrus (P. Fay. 22.)-ból, melyből kitünik, hogy a házasság felbontása alkalmával úgy a közhatósághoz be kell nyujtani az ide irányuló kérelmet (ἀπογραφή), mint az egyházi hatóságok (ἱεροθύται) intervencióját kérni kell. Látszik tehát, hogy a magánjogi jellegű házasságkötés mellé még *kettős közjogi elem* kapcsolódik: egy állami és egy egyházi jellegű. Közelebbi adatok mindezekre nézve eddig még hiányzanak. (Grundzüge, 214. squ.) Maga a házassági szerződés tartalmazta:

a) a felek consensusának kijelentését;

b) a férj átvételi elismervényét a hozományra (φερνή) nézve;

c) a felek különös — szerződésileg megállapított — kötelezettségeinek preczizirozását. Általánosan szokásos kikötések: a férj kötelezi magát feleségét tisztességesen eltartani, vele jól bánni (μὴ ὑβρίζειν μηδὲ κακουχεῖν), valamint hozzá hű maradni. (μὴ ἐκβαλεῖν, μὴ εἰσαγέσθαι ἄλλην γυναῖκα μήδε παλλακὴν μήδε τεκνοποιεῖσθαι ἔξ ἄλλης γυναικός). Viszont a feleség kötelezi magát férjének követésére (a közös lakhely fentartására éjjel-nappal: μὴδ' αφήμερον μὴδ' ἀπόκοιτον γένεσθαι), hűségre és a „közös ház őrzésére“;

d) e kötelezettségek szankcziója a következő: Ha a férj egyedül hibás, akkor köteles a hozományt bírsággal (ἥμολιον = az összeg fele; kivételesen, P. Elef. 1., a kétszerese) együtt visszatéríteni. Az egyedül vétkes feleség elveszti a hozományt. Arra az esetre, ha mindkét fél egyaránt vétkes, nem volt külö-

nös intézkedés. Nyilvánvaló, hogy ilyenkor közös megegyezéssel rendezték egymás vagyoni viszonyait.

A házassági vagyonjog érdekesebb intézményei: a már érintett *hozomány*, továbbá a házasság esetére való *ajándékozás*, valamint a *szerzeményi közösség*-ben való megállapodás. (Grundzüge, 219—227. o.) Különösen ez az utóbbi — épp úgy, mint az egyiptomi görög jogban ugyancsak fontos szerepet játszó *örökösödési szerződés* — volt úgyszólván már a legelső felmerült adatok nyilvánosságra jutása óta, élénk figyelem tárgya főként a német írók részéről, kik a *germán* jogfejlődés rokontermészetű jelenségeivel igyekeztek ez intézmények egyes vonatkozásait egybevetni. Ma azonban még a rekonstrukczió alapjául szolgáló okíratok nem nyujtanak elegendő támaszpontot a szóbanforgó intézmények oly ismeretére, mely ily messzemenő jogtörténelmi nézőpontok kielégítésére alkalmas volna.

Ime: egészen vázlatos vonásokban ezekben igyekeztem ismertetni azokat a főbb és érdekesebb pontokat, melyek a *Mitteis*-féle kézikönyv nevezetesebb eredményeit mutatják. Talán sikerült minden vázlatosság és hiányosság mellett is legalább sejtetni e kíváló jelentőségű standard work tartalmának gazdagságát és alkalmasságát arra, hogy az érdeklődést a jogtörténelem e szép és érdekes segédtudománya iránt minél szélesebb körben fölkeltse.

Az atyasági keresetről az Optkv.-ben.

Írta: **Menyhárth Gáspár dr.** egyetemi tanár.

I. Annak a szellemi áramlatnak, a mely a XVIII. században a természetjogi iskolából áradt szét s főként ezt az áramlatot mozgató egyik szellentyűnek, a humanizmusnak, a mely az osztrák általános polgári törvénykönyvre is rányomta alkotói révén a maga jellegzetes bélyegét, kétségtelenül jelentős és értékes lenyomatai a törvénykönyvnek azok a rendelkezései, a melyek a házasságon kívül született gyermek jogait megállapítják.

Azzal a felfogással szemben, a mely alig kilencz évvel a törvénykönyv kihirdetése előtt Franczia országban az 1802 nov. 17-ik államtanácsi ülésben az első konzul véleménye alapján, „hogy a társadalomnak nem áll semmikép érdekében, hogy a fattyugyermekek elismertessenek“ ellenzés nélkül iktatta a Code civil 340. articulusának 1. §-ába a rideg és merev tételt: „La recherche de la paternité est interdite“ elismerésre méltó nagy lépés volt az emberiesség és az emberi jogok elismerésének útján a törv.-könyv. 163. §-a, mely az ú. n. atyasági keresetet törvénybe tette.

Jelentőségét úgy mérhetjük meg leginkább, ha melléje állítjuk azt a másik tényt, hogy a franczia társadalomnak száztiz éves küzdelemteljes munkája után az elmult évben tette meg a törvényhozás az ú. n. atyasági kereset megengedésének törvénybe iktatásával azt, a mit a polgári törvénykönyv száz évvel ezelőtt megtett.

Ne érje azonban szemrehányás e késedelemért, a társadalom követeléseivel szemben tanusított ellenállóságáért a „nagy

nemzet" törvényhozását. A történet nem egy példájával szolgál annak, hogy az egyik véglet káros kinövéseinek látása a másik szélsőségbe ragadja ellenhatásként az elméket s csak a feledés tisztító tüze, meg a felismerése annak, hogy a másik végletbe jutott a törvényt tevő emberi elme, eredményezik a megtisztult, helyes gondolat kialakúlását.

Erre pedig idő kell, néha nagy idő. S a ki tudja, hogy a régi szokásnak az atyasági keresetet megengedő szabálya kapcsolatban az atyaság bizonyítására felállított tétellel: „creditur virgini parturienti" milyen visszaéléseknek vált melegágyává és mily rombolást vitt végbe a franczia társadalomban: az megérti az ellenhatást, amelyet a Code civil álláspontja jelez és az öröklési jog, a melyet a törvény az elismert törvénytelen gyermeknek megadott, kapcsolatban az ellenhatással, megérthetővé teszi a konzervativizmust, a melynek a törvényhozás ebben a kérdésben meghódolt a társadalomnak egyébként is annyi megrázkódtatása után.

Az osztrák örökös tartományok népei, a kiknek számára a törvénykönyv készült, nem éltek át e tekintetben megpróbáltatásokat s így a természetjogi iskolában nagyra nőtt szerkesztői a törvénykönyvnek minden gátló körülménytől menten irhatták törvénybe azt, a mit e részben nekik a humanizmus gondolata sugalt, hogy t. i. „a házasságon kívül születés a gyermeknek sem polgári becsületében, sem előmenetelében rövidséget nem okozhat" (162. §.); hogy a kiről bebizonyul, hogy a gyermek anyjával a fogantatási időszakban közösült, vagy a ki ezt, avagy a gyermeket magáénak a beleegyezésével történt anyakönyvezés által elismerte, az a gyermek nemzőjének tekintendő (163—164. §§.) s mint ilyen köteles a gyermeket eltartani (166—167. §§.) és hogy anyjával szemben a törvényes gyermekkel egyenlő jogok illetik meg (165. 754. 763. §§.). Még többet a törvénykönyvtől kívánni is alig lehetett, ha figyelembe vesszük, hogy száz év múltán az új német birodalmi polgári törvénykönyv — a mint ezt lesz alkalmam megvilágítani — épen az eltartási igény szempontjából kevesebbet is elégnek talált (1717. §.)

II. Egyike azoknak a jogoknak, a melyet a törvénykönyv a házasságon kívül született gyermeknek megad — miként

látók — az, hogy ápolást, nevelést és ellátást követelhet nemzőitől (166. §.) és e czél érdekében megadja a módot arra, hogy a férfit, a kitől léte ered, kereshesse, mint a kire a törvény első sorban szabja rá a gyermek eltartásának kötelezettségét.

A házasságon kívül született gyermeknek azt a jogát, hogy az ő eltartására első sorban kötelezett nemzőjét az eltartás czéljából kereshesse, nevezzük általában atyasági keresetnek.

Az elnevezés nem mondható szerencsésnek és gondolatom szerint hozzájárult ahhoz, hogy úgy a jog valamennyire homályba kerüljön általa, mint az idegenkedésnek felkeltéséhez, a melylyel a jognak elismerése itt-ott találkozott.

Az apaságot is a közfelfogás etikus jelleggel ruházza fel, a miből folyólag a jog is körűlhatárolt fogalomnak ismeri, a mely lezárt bizonyosságot jelent s a meg nem dönthető valóság mázával vonatik ez be. Eltörölhetlen, meg nem változtatható karakter, melyhez igen fontos következmények fűződnek.

A házasságon kívül született gyermeknek nem apául adja azt a törvény, a kiről perben bebizonyúl, hogy a gyermek anyjával a fogamzási időszakban közösült, hanem csak annak a kötelmi jogviszonynak kötelezettjéül, a melynek jogosítottja a házasságon kívül született gyermek, tényalapja pedig a nemzés, sok esetben pedig a nemzés valószínüsége, helyesebben az anyának a fogamzási időszakban történt elhálása, a melyhez a nemzés hol bizonyosan, hol meg csak valószínüen fűződik; bizonyosan, ha csak egy, valószínűen, ha több férfi hálta el az anyát a fogamzási időszakban.

Szól ugyan a törvény a házasságon kívül született gyermek atyjáról is. Így: „sem az atyának családnevére, sem nemességre, sem czímerre . . . nincs igényök“ (165. §.); „tartással különösen az atya köteles“ (167. §.), „köteles az atya a gyermekét anyjától elválasztani“, ha a gyermek java az anyai nevelés által veszélyeztetik. (169. §.) Ezekből azonban, mint nem szabatosan megválasztott kitételekből nem szabad arra következtetni, mintha a törvény valóban atyául kívánná tekinteni azt, a kit az atya névvel megjelöl; mert úgy abból, hogy a gyermeknek nem adja meg az apai minőségből háramló előnyöket, mint abból, hogy a nemzőt nem ruházza fel az atyai

hatalommal (166. §.) és különösen abból, hogy az anyát bizonyítottan elhálót csak a gyermek nemzőjének és nem apjának kívánja tekinteni (163. §.): nyilvánvaló, minthogy nem is építhette fel az apasági jelleget kétes értékű és bármikor megdönthető, ingatag vélelemre, hogy a házasságon kívül született gyermeknek ebben az állapotában a törvény szerint apja nincs.

Ennek meglátását s ez alapon a jogviszonynak helyes felismerését és megítélését tartom egyedül alkalmasnak arra, hogy sok zavaró ködöt eloszlasson, a mely különösen az atyasági keresettel szemben támasztható kifogások mibenléte és megengedése körül a helyes nézőpont megtalálásában gátul szolgált.

III. Olyas valamit tulajdonítanék a különben igen sok dícséretre ma is érdemes törvénykönyvnek, a mi meg nem illeti, ha azt állítanám, hogy ő maga igazlátó volt a kérdés elrendezésében. A tétovaságot, az elvek felállításában ellenmondást, a kimondott elvek következményeinek megvonása helyett a félúton megállást joggal gondolom terhére írhatónak; ha egyfelől azt látjuk, hogy a házasságon kívül született gyermek és nemzője közötti viszonyt obligationak látta s mégis a családjogban helyezi el és családjogi vonatkozásokkal tarkítja és zavarja és ha másfelől úgy találjuk, hogy a kötelem szülő okául a gyermek anyjával való közösülést ismeri fel és állítja be s a többes elhálás esetére útbaigazító világos szabályról nem gondoskodott.

Előnyéül írandó viszont a törvénykönyvnek az, hogy mereven kiszögellő rendelkezésekkel nem állotta útját helyes s a törvény szellemével összhangban álló szabályok kialakulásának.

A mi azonban — sajnos — eddig nem történt meg.

Félreértve a törvényt, ferde irányban haladt a százéves gyakorlat s a tudomány, úgy látszik jelentéktelennek találta a kérdést és csak az egyenességet szemlélte a gyakorlat által követett irányban s nem látta meg az elhajlást, a mely a törvény alkalmazásának mindjárt a kezdetén végbe ment.

A míg a törvény ugyanis alimentatiora menő igényt biztosít a házasságon kívül született gyermeknek (166. 171. §.) és ezt adja azzal szemben, a kiről bebizonyúl, vagy a ki bíró-

ságon kívül bevallja, hogy a gyermek anyjával a gyermek fogamzásának időszakában közösült: addig a gyakorlat — úgy az osztrák, mint a magyar — atyát keresett a törvénytelen gyermek számára, atyának ismerte el azt, a ki ellen a kritikus időben történt közösülés bebizonyúlt és az atyaságnak, az ilykép megállapított atyaságnak vonta le minden következményét úgy abban az irányban, hogy egy gyermeknek csak egy atyja lehet, mint abban, hogy a fogamzási időszakban végbement többes elhálás bizonyítását meg nem engedte.

A gyakorlat túl ment a törvényhozó humanizmusán; a házasságon kívül született gyermek érdekéből vizsgálja csak a kérdést, ennek alapján dönti el: egyébre se nem néz, sem meg nem lát más érdeket. Pedig nem vélek tévedni, ha az ítélkezésben a humanizmust a társadalom beteges ellágyulásának mondom, a mely kárpitot von az igazság sugara elé; holott a bírónak igazságosztás a tiszte, a miben őt a törvényhozói tulajdonságoknak magára erőszakolása megakadályozza. A törvényhozó lehet és kell, hogy legyen humanista, mert emberek közt, emberek számára hoz törvényt; a bíró, ha egyéniesíti is a törvényt, nem lehet más, mint igazságos törvényt alkalmazó, különben jó bíró helyett rossz törvényhozóvá degradálja magát.

Az apasági perben is két érdek áll egymással szemben: egyik a gyermeké, a másik az atyáúl perbe fogotté. Mindkettőt egyformán kell meglátni és értékelni, hogy a konkrét eset igazságát megtalálhassuk.

A gyermek érdeke az, hogy megtalálja azt, a kitől megkaphatja az ellátást, a nevelést, a mit a törvény számára biztosít; a perbe fogott érdeke pedig az, hogy csak arra kötelezessék, a mit a törvény terhére ró s csak annyiban, a mennyiben okozója a gyermek világra jöttének. Ha emberileg az bizonyos, hogy a gyermeket ő nemzette, akkor természetesen viselnie kell nemzésének a törvénytől megszabott minden következéseit. Ha ellenben ez nem bizonyos, akkor a hatásoknak, a következményeknek is módosulniok kell; mert a csak lehető, de bizonytalan okhoz nem fűzhetők a bizonyos, a kétségtelen okhoz hozzáfűzött hatások.

Emberileg bizonyos az, hogy a kiről bebizonyúl, hogy a

gyermek anyjával a születéstől visszaszámított hatodik hónaptól a tizedikig terjedő időközben közösült és ebben az időszakban csak egyedül ő közösült, az a gyermek nemzője. Ha ellenben mások is, többen közösültek a gyermek anyjával a mondott időszakban, akkor már nem lehet megállapítani, hogy ki a gyermek nemzője, akkor már nincs bizonyság, csak mindegyik elhálóra nézve fenforgó valószínüség, helyesebben lehetőség.

És mondható-e igazságnak, hogy a több közül, a kikre nézve egyformán fennforog a lehetősége annak, hogy a gyermeket nemzette, csak egyre hárúljon minden felelősség és minden következménye a gyermek születésének?

A gyakorlat pedig úgy bánik el a kérdéssel, hogy szóba sem engedi hozatni azt, hogy többen is hálták el a kritikus időben a gyermek anyját; hanem ha egy férfit megperelnek és az elhálás ténye vele szemben bebizonyúl, azt a gyermek atyjának tekinti. S teszi ezt éppen annálfogva, mert egy gyermeknek csak egy nemzője lehet s a gyermek érdeke szenvedne, ha a másokkal való közösülés is bizonyíttatnék, mert ily esetben a természetes atyaság egyikre sem volna megállapítható.

Ime látjuk, hogy az atyaság kérdésének belekeverése a házasságon kívül született gyermek eltartásának kérdésébe a többes elhálás esetében, igazságtalanságokra vezet.

IV. Ez a gyakorlat nem nyugszik a törvény gondolatán, melynek alapelve az igazságosság s a mely bizonyára nem kívánt visszavezetni a régi franczia szokásjog már ismertetett tételének „creditur virgini parturienti" útvesztőibe, a hova pedig szükségképp eljutott a gyakorlat, a mikor rábizza a gyermek anyjára, hogy azt válassza ki a gyermek atyjául a több elháló közül, a kit akar.

Igaz, hogy a törvény kifejezetten nem ad szabályt a többes elhálás esetére. De én azt sem találom a törvényben, hogy az anyára akár általában, akár olyképp bizza ily esetben a kiválasztást, hogy más azután szóba sem jöhet.

Az is igaz, hogy a törvényből nem olvasható ki az exceptio plurium concumbentiumnak merev hatásaival való megengedettsége. De viszont úgy találom, hogy e kifogással nem az jár szükségképpen, hogy a kereset elútasíttassék és a gyer-

mek eltartás nélkül maradjon; sőt úgy tartom, hogy a gyermek érdekének sérelme nélkül, sőt érdekének hatványozottabb védelmére is és az anyát elhálók érdekének szempontjából is az említett kifogásnak a törvény útjában nem áll, sőt azt megengedi. Vagyis nem engedi meg a törvény a kifogást, mint a gyermek jogát lerontó tényt; de megengedi, mint e jogot erősítő s mint az egyes elháló kötelezettségét enyhítő védelmi tényt.

A ki abból a természeti törvényből kiindulva, hogy egy magzatnak csak egy nemzője lehet, a törvénykönyvre ráerőszakolja azt a felfogást, hogy a törvény a bebizonyított nemzés tényéhez fűzi a gyermekeltartás kötelezettségét, illetőleg az atyai kötelességeket és a ki a 163. §-ban az atyaságnak vélelmét látja: annak szükségképp arra az eredményre kell eljutnia, hogy a törvénykönyv nem érint oly esetet, a melyben az atyai kötelezettség egyszerre több személyre is hárulhatna.

Kíváncsi volnék azonban e felfogás mellett a folyamatosan többek által elkövetett erőszakos nemi közösülések valamelyikéből származott gyermek eltartási kérdésének eldöntésére. (Sajnálom, hogy a gyakorlatban ilyen esetet eldöntve nem találtam.)

Ki lehetne-e ily esetben térni az elől a megoldás elől, hogy a törvénykönyv 1328. §., 1301. és 1302. §§-ainak rendelkezései alapján a részesek, a tettesek egyetemlegesen felelnek a gyermektartásért, szülési és gyermekágyi költségekért?

Ha pedig más megoldás nincs, a minthogy igazságos más eldöntés nem képzelhető el, legfölebb azzal a változattal, hogy az anya csak egyet perelne tartás miatt, de ennek meg visszkeresetet kellene engedni tettestársai irányában: akkor már ott vagyunk, hogy a törvénynek magának is látnia kelle ezt s hogy a törvény a többes elhálásnak legalább is erre az esetére rendelkezéseiben adott és pedig olyan szabályt, a mely a konkrét jogviszony tényalapjául nem is a nemzést, hanem a közösülést jelöli meg. S ha ez így van, ebben az esetben nincs ok ennek meglátását elvitatni a törvénytől oly esetekben, a mikor az elhálás nem büntetőjogi, sem magánjogi deliktum; mert különben a törvény szigorúbb lenne akkor, a mikor nem deliktumból következik be a nemzés, a születés; pedig e részben a meg-

ítélésnek egyformának kell lennie, mert a magánjog szempontjából a kettő között különbség nincs.

Ismételten hangsúlyozom, hogy a törvény felfogásom szerint a házasságon kívül született gyermeknek nem apát akar adni, azt egyáltalán nem ad; hanem a gyermeket megillető eltartási jog kötelezettjéül adja azt a férfiszemélyt, a ki a gyermek anyjával a fogamzási időszakban közösült. Hogy egyről bizonyul-e az be, vagy többről, az a törvény szerint mindegy. Csak annyi a különbség, hogy vagy egy tartozik a tartással, vagy többen tartoznak vele.

V. A törvény sehol nem mondja azt, hogy csak egy kötelezett lehet. Ezt csak az értelmezi bele a törvénybe, a ki apát keres a házasságon kívül elhálóban s a ki szerint, ha egy ilyen találtatott, több a természet törvénye szerint nem lehet.

Maga az, hogy a törvény vélelmet állít fel arra nézve, hogy a ki a gyermek anyjával a fogamzási időszakban közösült, az nemzette a gyermeket, mutatja, hogy a törvény lehetőnek tartotta, hogy az anya a fogamzási időszakban más férfival is közösül, szóval, hogy a többes elhálás esetére is gondolt; mert különben nem egyszerű vélelmet állított volna fel, hanem megállapította volna a kétségtelen apaságot, éppen úgy, mint a házasságban élő nőtől születés esetében a férj apaságát. Ha pedig előtte állott e többes elhálás lehetősége s így a nemzés megállapításának kizártsága és sem az anyának a kiválasztási jogot kifejezetten meg nem adta, sem pedig ki nem zárta a több kötelezett lehetőségét: akkor a gyermek születése és az anyával történt közösülés mint coefficiensek által létesített jogviszony, a mely a 171. §. szerint félre nem érthetően obligáczió, más kötelmekkel egyformán bírálható csak el úgy az alanyiság, mint a szolgáltatás tekintetében.

Más esetét is ismeri a törvény annak, hogy tartásra többen vannak kötelezve pl. az örökbefogadott gyermekkel szemben úgy a névszerinti szülő, mint az örökbefogadó, vagy a tápolás végett való felfogadás esetében, avagy ha valaki szerződésileg kötelezi magát egy gyermek eltartására. S ha ily esetekben a gyermek érdekében megállhat ez a párhuzamos köte-

lezettség, ugyanebből az okból megállhat a házasságon kívüli többes elhálás esetében is.

Annál inkább lehet, sőt kell a törvényből ezt a szabályt kiolvasnunk, mert különben arra az eredményre kell eljutnunk, hogy a plurium concumbentium kifogásának a törvénynél fogva hely volna adandó azzal a hatással, hogy külön-külön egyik elháló sem kötelezhető a gyermek eltartására.

Abból ugyanis, hogy a törvény a bizonyított közösülésből a valószinű nemzésre következtet, az anyát elhálót a gyermek nemzőjének vélelmezi, egyenesen következik a következtetett tény, a nemzés megdönthetősége. E tétel körül nincs is vita. A következtetett tény azonban nem csak akkor mondható megdöntöttnek, ha az nyer bebizonyítást, hogy az anyával közösülő nem nemzette, vagy nem nemzhette a született gyermeket, ezt tartja az uralkodó felfogás; hanem akkor is, ha az nyer bizonyítást, hogy mástól is származhatik a gyermek, mert ha mástól is vehette létét, épp oly valószinű az, hogy az egyik, mint az, hogy a másik nemzette. Egyik csak úgy bizonyos, mint a másik, egyik annyira lehető, mint a másik.

Éppen úgy, mint a birtok jóhiszemű voltának vélelme nemcsak akkor dől meg, ha a birtokos tudja azt, hogy a dolog másé, hanem akkor is, ha ezt tudnia kell, vagy lehet. Nem bizonyos, nincs bizonyítva, hogy tudja, mégis megdöntöttnek mondjuk a vélelmét. Itt is azt kell mondanunk: nem bizonyos, hogy nem nemzette, de bizonyos az, hogy más is nemzhette, a vélelemnek tehát meg kell dőlnie.[1] S következőleg egyikre sem lévén az apaság megállapítható, egyikre sem hárítható a tartás kötelezettsége.

Sokat markol tehát a gyakorlat, a mikor az apaságra

[1] Unger, a ki az exceptio plurium concumbentium emelhetőségét vitatta (Allg. österr. Gerichts-Zeitung 1857-i 135—137. számaiban) azzal érvelt, hogy a ki az exceptiot bizonyítja, az kimutatja, hogy a 163. §-beli vélelemnek nincs helye, mivel az a föltevés, a mely mellett a vélelem megállhat (t. i. az alperesnek kizárólagos közösülése az anyával) ily esetben nem áll. Helyesen jegyezte meg azonban erre Stubenrauch (Commentar 8. kiadás 251. I. l.), hogy ebben petitio principii van, mert a vélelem nem az egyedüli kizárólagos elhálásra van alapítva, a mely esetben nem vélelem, hanem bizonyosság forogna fenn.

következtet és a többes elhálás bizonyítását meg nem engedve keveset fog, mert a gyermek érdeke ellen cselekszik, megkönnyítve a kötelezettség alól a kibuvást.

A törvény nem apát enged keresni, mert különben igazságtalanság nélkül nem engedhette, hogy több közösülő közül egyre foghassák rá az apaságot; de látta és megengedte s ez a természetes, hogy a vélelem minden elhálóra nézve fenforogjon, mert csak eltartásra kötelezetteket lát azokban, a kik az anyával házasságon kívül a gyermek fogamzásának időszakában közösültek.

VI. A német birodalmi polgári törvénykönyv törvényesítve a mi gyakorlatunk hibás felfogását, egyenesen apát ad a házasságon kívül született gyermeknek. „A házasságon kívül született gyermeknek apja az — mondja az 1717. §. — a ki az anyával a fogamzási időszakban közösült." De mivel apa csak a bizonyos nemző lehet, kénytelen volt a törvény folytatólag hozzátenni: „kivéve, ha ő (t. i. az anya) ebben az időben mással is közösült."

Az eredmény könnyen belátható. A természeti törvény tiszteletben tartatott, a moral meg van mentve; de a gyermek elveszett, nem követelheti eltartását többtől, de egytől sem jár az ki neki. Mint mondtam fennebb, ez sokkal kevesebb, mint a mit az Optkv. ad.

A mi tervezetünk a német törvénykönyv hibájába esett. Többen mutattak erre rá. A végleges szöveg bizonyára javítani fogja. Tartok azonban az ellenkező hibától, t. i. az exceptionak az iparszerű kéjelgés esetét kivéve, teljes kizárásától, helyesebben többes közösülés esetében az egyetemlegesség elejtésétől, a mi pedig az egyedül helyes mególdása a kérdésnek úgy a gyermek, mint a több közösülő érdekeinek kellő megóvása szempontjából. (L. Bizottsági tárgyalások I. 199. I. III.)

És nem kell attól tartani, hogy a több közösülőnek egyetemleges marasztalása akár az erkölcsbe ütköznék, akár alkalmas lenne erkölcstelen üzelmekre csábítani a megesett nőt abból a czélból, hogy születendő gyermekének eltartót biztosítson magának több férfi karjaiba dobásával.

Az erkölcsbe a házasságon kívül való elhálás ütközik; de

az egyenesen követelménye az erkölcsnek, hogy az erkölcstelen cselekményből származó ártatlan gyermek helyzete minél jobb és a legigazságosabban rendezett legyen.

A házasságon kivül született gyermek magánjogi sorsának szabályozása, bármilyen legyen is az, az erkölcstelenséget sem fokozni, sem csökkenteni nem fogja soha. Ha nem riasztotta vissza a nőt az erkölcsös középkor megbélyegző szigora a ballépésektől, nem a franczia törvény ridegsége és ennek következtében gyermeke existenciájának bizonytalansága; ha a gyenge fellegvár, az ingatag női erény megadta magát az ostromlóknak, a mikor a kapituláczio temérdek bajjal járt: akkor a törvény alkalmazásának az az iránya, a melyre rámutattam s a mely lényegileg sem a gyermek, sem az anya helyzetét nem javítja, mert az illő tartáson, neveltetésen túl nem ad semmit, hanem a gyermek fogamzási idejében történt több közösülés esetére vonja meg a törvénynek eddig nem alkalmazott szabályát, bizonyára nem mondható erkölcstelenségre csábító oknak. És semmi ok nincs egy nőről, a ki megesett, vagy a kit elcsábítottak, már erkölcstelenséget s benne az erkölcs olyan eldurvulását feltételezni, hogy testét okos előrelátásból áruba bocsátja. Sőt inkább arra tartom alkalmasnak a tételt, hogy a férfinem vagyonosabb tagjait intse, szoktassa óvatosságra pillangókként virágról-virágra szálldogálásukban.

VII. A nőt inkább veszély fenyegeti a jeleztem irányú gyakorlat állandósulásával, ha ez egy más irányban kiegészül. S ezzel kívánok rátérni mai gyakorlatunk nézetem szerinti ama hibájának, a melyből folyóan az exceptio plurium concumbentium elől mereven elzárkózik, egy másik következményére.

A törvénykönyv alapján álló (magát állónak tartó) gyakorlatunk akkor sem ad helyet a kifogásnak, ha a gyermek olyan anyától születik, a ki a kéjelgést iparszerüleg űzi.

Ha már az sem mondható igazságosnak, hogy a fogamzási időszakban több, de fölismerhető, megállapítható számú közösülő közül önkényes és meg nem indokolható választással egyre háríttassék az a felelősség, amelylyel ez az egy mivel sem tartozhatik inkább, mint a többi: még kiáltóbb igazságtalanság abban az esetben, ha meg sem állapítható, meg sem

számolható azok száma, a kik közül csak egy lehet az okozója a beállott következménynek, megengedni egynek a kiválasztását s erre róni a kötelezettséget, a mikor a kiválasztásnak emberileg lehetetlen alapot adni. Mintha a beszakadt hídat a sok száz átmenő közül, a kik mindegyike megfizette a hídvámot, önkényesen kiválasztott egygyel akarnók helyreállíttatni.

A jogi felelősségre is talál a nagy Kölcsei mondása a szeretetről: „Minden, a mi szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el.“ (Parainesis.)

Száz ismert, az anyát elháló között úgy lehet nincs a nemző, mert az ismeretlen százegyedik az. Íly esetben a vélelemnek semmi megállható alapja nincs. A vélelem a valószínüsége valamely ismeretlen ténynek; a mi nem valószínü, az nem vélelmezhető, arra nem terjed ki a vélelem. A törvénynek szabályai csak a lehetőség határain belül nyerhetnek alkalmazást. Abszurdumokat a törvény nem akar. Már pedig ép oly abszurdum egyről vélelmezni ily esetben, hogy a gyermeket nemzette, mint százról. A törvény gondolt egy-két elhálóra, de nem gondolt sokra.

A ki pedig ezt a tételt nem tartja a törvény 163. §-ából levonhatónak, az olyan esettel találja magát szemben, a melyre a törvénykönyv 7. §-ának az analogiáról rendelkező szabálya vonatkozik, vagyis olyan jogesettel, a mely „sem a törvény szavai, sem annak természetes értelme szerint el nem határoztathatik.“ És rá kell, hogy találjon a polgári törvénykönyv jogának partikularis jellegéből folyóan a fölötte lebegő, őt kiegészítő, kisegítő országos jog — jus commune-nak tételére, a mely a házasságon kívül született gyermek anyjának a fogamzási időszakban folytatott feslett, erkölcstelen életmódja esetében a gyermeknek eltartására menő jogot az anyán kívül más concret személynek nem ad.

A feslett életű, szerelmét iparszerüleg áruló anyától házasságon kívül született gyermek eltartásában és neveltetésében kell azután, hogy a társadalom segítségére menjen az anyának, a mennyire a gyermek érdeke ezt megkívánja. Az ilyen gyermekek felé kell a társadalomnak segítő, gyámolító, védő kezét kinyújtania. Mert a társadalom mai berendezkedésében a mennyi-

ben tűri, elismeri, szabályozza az iparszerű kéjelgést, annyiban lehetővé is teszi azt s a következményekért is méltán hárítható rá a felelősség annál is inkább, mert anyagi előnyöket is húz a prostituczióból.

Az anya feslett életének a gyermektartási jogát kizáró hatályú kifogásként való elismerése az ellenmérge annak, hogy a többes felelősség elvének alkalmazásával az anya erkölcstelen üzérkedése vele ne járjon, míg az egyetemleges felelősség elve üdvös ellenszer a pajtáskodásból történhető összejátszás ellen.

VII. Összefoglalom most már tételeimet.

1. A törvénykönyv apasági keresetet nem ismer, a házasságon kívül született gyermeknek apja nincs.

2. A házasságon kívül született gyermeknek, kivéve azt, a kinek anyja a gyermek fogamzási idejében feslett, erkölcstelen életet élt (a kéjelgést iparszerüleg űzte), eltartás (ellátás és neveltetés) követelésére irányuló jogot ad.

3. E jog megilleti őt mindazokkal szemben, a kikről vélelem útján megállapítható, hogy nemzették, helyesebben nemzhették.

4. Nemzhették pedig azok, a kikről bebizonyítható, hogy a 163. §-ban megszabott fogamzási időszakban anyjával közösültek.

Az anyának feslett életmódja a fogamzási időszakban a közösülők mindegyikével szemben kizárja a vélelmet.

5 A tartás iránt támasztható igénynek alapja az a törvényi kötelem, melynek ténybeli okai a fogamzási időszakban végbement közösülés a gyermek anyjával és a gyermek születése, életben léte.

Jogosított a házasságon kívül született gyermek, kötelezett a fogamzási időszakban az anyát elháló. Többes elhálás az egységes szolgáltatásnál fogva egyetemlegességet eredményez; a több közösülő az egymás közötti viszonyban egyenlő arányban felelős az eltartásért visszkereseti joggal és kötelezettséggel.

6. A kereset a gyermek jogán többes elhálás esetében több személy, valamennyi elháló ellen is indítható. (1911. évi I. t.-cz. 77—78. §§.)

7. A tartási keresettel megtámadott perbe hívhatja azt, a kiről bizonyítani tudja, hogy rajta kívül szintén közösült az anyával a fogamzási időszakban. (1911. I. t.-cz. 89. §.) A perbe hívott elmarasztalható természetesen csak az esetben lesz, ha a gyermek képviselője a keresetet ellene is kiterjeszti és a közösülés bebizonyúl. Különben csak visszkeresettel lesz megtámadható. A visszkeresetnek perbehívás nélkűl is helye van.

8. Az eceptio plurium concumbentiumot, mint a tartási igényt kizáró kifogást a törvény nem ismeri, az csak a tartási kötelezettség megosztása szempontjából érvényesíthető a mondott módon.

9. A tartási igényt kizáró kifogás csak az anyának a gyermek fogamzási időszakában folytatott feslett életmódja.

10. Az apaság elismerése, egynek a tartásban elmarasztaltatása nem zárja ki a keresetet más ellen, az utólagos elismerés nem szünteti meg a megállapított tartást; ezeknek csak a kötelezettek egymásközti viszonyára van kihatása.

IX. Végezetűl még egy megjegyzést kivánok tenni, igazában kettőt, de a második inkább óhajtás.

Egyik az, hogy nem minden kérdésre terjeszkedtem ki, a mi a felölelt tárgy keretében a tételes jog alapján talán felvethető volna. Ismeretes tantételeket ebben az előkelő társaságban nem ismételhettem el. Czélom csak az volt, hogy a hol és miben a mai gyakorlat nézőpontjától eltérek, arra mutassak rá s a hivatottakat megnyerjem egy új és gondolatom szerint helyesebb iránynak.

Az óhajtásom pedig az, hogy az igen tisztelt ügyvéd kartársak, a kik hivatásuknál fogva a gyakorlat irányára, a jogfejlődésre a kezdeményező lépéseket megteszik, ha felállított tételeimet helyeseknek ismerik el, előforduló esetekben több elhálónak megperlése által s azoknak a tartásdíjban való egyetemleges marasztaltatását kérve, visszkereset indítása, iparszerű kéjelgés esetében pedig a kifogás emelése által nyújtsanak módot és alkalmat a bíróságoknak a kérdésben állásfoglalásra s a mit remélek — bíráink bölcseségében és igazságérzetében bízva — a helyesebb és főként igazságosabb gyakorlat kialakulhatására.

Az orvos-természettudományok a büntetendő cselekmények nyomozásában.

Irta: **Kenyeres Balázs dr.** egyetemi ny. rendes tanár.

T. Sz. A büntetőjog irodalmában a bűntények okait kutató és a védekezésnek ezekből levezethető eszközeit kereső közléseken kívül újabban eléggé sűrün jelentkeznek a bizonyítás kérdésével foglalkozó közlemények is. A mióta a büntető perrendtartások változott szelleme a kötött bizonyítékok helyébe a bíró szabad mérlegelését iktatta, úgy az elméletnek, mint a gyakorlatnak férfiai fokozottabb mértékben kezdettek érdeklődni a bizonyító eszközök értéke iránt. A figyelem első sorban is a tanúvallomásokra irányúlt, s a vizsgálódásnak meg is volt a maga nagy haszna. A gyakorlat emberei megbízható esetekkel szaporították azokat a tapasztalatokat, a melyek kimutatták, hogy a legjobbhiszemű tanú vallomása is lehet téves, s a gyakorlat emberei ezt, az igazságszolgáltatásra nézve nagy fontosságú jelenséget, magyarázták, okait kutatták.

Hamis tanúk természetesen mindig voltak, vannak és lesznek. Gyönyörűen leírta már a mult század elején Dickens a Pickwick-club emlékiratai című regényében, az öreg becsületes bérkocsisnak Weller-nek a fölötti csodálkozását, hogy a Clubnak érdemes alapítója, az öreg Pickwick, a kit tanítványai egy alkalommal éppen akkor leptek meg, a mikor ájuldozó gazdaasszonyát karjai között tartotta, az ezen az alapon indított házassági igéret megszegése miatti perében nem akarta elfogadni azt az ajánlatot, hogy összes bérkocsis társaival a legfényesebb alibit fogja bizonyítani. Erre a szivességre az egész ipartestület készen állott.

Állítólag egyes népek körében (a Balkánon) egyenesen baráti kötelesség a tanúskodással való segítés, a melyet adandó alkalommal viszonozni kell s hogy a tanúkat a kérdések készületlenül ne találják, sokszor végig játszák velük az egész főtárgyalást. (Mitrovic a belgrádi jog- és társadalomtudományi Archivumban. Ismertette Hellwig, Gross Archiv 31. kötet 325. lap.) Nagyobb városokban egész tanú börzék működnek, a melyeknek árfolyamai a konjunkturák szerint éppúgy ingadoznak, mint az igazi börzén. Ebben a társaságban azt is felesleges felemlítenem, hogy akárhányszor egész érdekszövetségek, alkalmi társulatok keletkeznek, a melyeknek tagjai előzetes megegyezés alapján készek egymás érdekeit tanúzással, akár eskűvel is segíteni. Mindezek ellen a védekezést a bíró emberismerete és belátása kell, hogy megtalálja.

Sokkal fontosabb a tudatos félrevezetésnél, mert alattomosabb a tanúnak jóhiszemű tévedése. Oka lehet az észlelő képesség hiányossága, az észlelés közben jelentkező és azt zavaró befolyások, az emlékezés hibái, főként pedig az emlékezésnek, utólagos következtetésekkel való meghamisítása.

Hogy az emberek észlelő képessége nagyon különböző, azt gyakran észlelhetjük. A nagy tudós nagyító üvegével meglátja a sejtmag sejtmagjának sejtmagját is, hogyha azonban vadászatra hívják, a nyulat csak akkor veszi észre, a mikor puskájának vége elé érkezik; viszont a vadorzó, a mezőn lakó pásztorgyerek, több száz méter távolságból is megpillantja a sárguló galyak között rejtőző vadat, de ő persze, ha a nagyítóba nézetjük, semmit sem lát. Lényegesen növeli a megfigyelő képességet és ezzel az észlelés élességét is a gyakorlat. A juhász mindenik juhát, a kanász mindenik malacát, a kinai tiszt mindenik katonáját ismeri, mi pedig ugyancsak nehéz helyzetbe kerülnénk, ha egy japán zászlóaljból kellene egyes katonákat kiválogatnunk.

Függ az észlelés mértéke a reá fordított figyelem fokától is. A zsebórát viselő emberek időmutatójukat naponta többször megszokták nézni s mégis eléggé nagy számmal akadnak közöttük olyanok, a kik saját órájuk számlapját kellően nem ismerik, azt pontosan leírni, lerajzolni nem tudnák; nem tudják, hogy

azon milyenek a számok, van e felettük diszítés és ha van, az milyen, hol fut a perczmutató, milyen számokat takar annak terűlete és azt milyen mértékben teszi, nem tudják, van-e a „Zifferblatton" szám, írás és ha van, milyen alakú számokból, betükből áll.

A figyelem egyoldalú érvényesüléséből fejthetjük meg azt is, hogy ha rendőrök és tüntetők egymással harczba elegyednek, a kezdeményezéssel, az erőszakos fellépéssel rendesen egymást vádolják, akárhányszor teljes jóhiszeműséggel, mert a szembenálló ellenség minden mozdulatát éber szemekkel kísérik, saját társaik viselkedésével pedig nem törődnek.

Érdekes és még kevéssé méltatott jelenség az is, hogy az emberek közűl sokan egyszerre két érzéküket működtetni nem tudják. Vannak, a kik egyszerre látni és hallani nem tudnak, a kikben az egyik érzék működése, a másik észlelésének élességét és hűségét rontja. Az élet tapasztalatai mindnyájunkat megtanítanak arra, hogy az egyik érzék elaltatásával a másik helyzetét javíthatjuk. (Ezt teszi a zenebarát, a mikor szemeit behunja, hogy a hallott zeneszámot teljes mértékben élvezhesse.)

Nagy jelentősége van az észlelés szempontjából a hangulatnak is. Az a fiatal leány, a kinek a bálok iránti vágya először megy teljesedésbe, észre sem veszi, hogy megvirrad, még czipőjének kellemetlenkedését sem érzi úgy, mint a hogy máskor érezné; az a szegény munkás asszony pedig, a kit a lapok híradása szerint nem régen férje elevenen kezdett megnyúzni, bizonyára örökkétartónak hitte azt az éjszakát. A szanfranczi̇skói földrengés összesen 60 másodperczig tartott s részesei közül többen azt félóráig, sőt többen órákig tartónak mondották. Ha az emberektől egy bizonyos napnak, mondjuk febr. 16-ának időjárását tudakoljuk s kérdésünkkel véletlenül olyan fiatal emberhez fordulunk, a ki akkor kapta meg imádottjától a boldogító igent, könnyen azt a feleletet kaphatjuk, hogy ragyogó, napsúgaras tavaszi idő volt, de ha a bőrzianert kérdezzük meg, a ki azon a napon vesztette el egész vagyonát, el lehetünk készülve arra a feleletre, hogy annál utálatosabb napja nem volt az egész esztendőnek.

Befolyásolja az észlelést a képzelődés is. Ha valamely esemény közvetlen bekövetkezésére el vagyunk készülve, esetleg meglátjuk azt még mielőtt bekövetkezett volna. Hadgyakorlatokon ismételten megtörtént, hogy az a csapat, a mely árkok, bokrok között bujkálva igyekezett meglopni az ellenséget, az előtte felbukkanó ártatlan aratókra támadt sortüzével; megtörtént már a prédára éhes vadászszal is, hogy puskáját vaddisznó helyett a fekete szumános hajtóra sütötte. Sulyosan károsíthatják az észlelést a szenvedélyek, indulatok is. Annak idején Budapesten, a mikor ott a törvényszéki orvostani intézetben, mint tanársegéd szolgáltam, egy alkalommal egy öreg anyóka jelentkezett eltünt leányát keresve, mert a lapokból annak hirét vette, hogy a Dunából fiatal leány holttestét fogták ki. A halottat tolókocsin hozattam be az egyik terembe; alig hogy az megérkezett, a látogató, zokogva borúlt reája: „miért tetted ezt, hisz mindig szerettünk" stb. szavakkal. A zokogás eltartott egy ideig, ezután következett a fülbevalók, gyűrük utáni érdeklődés. Kiderült, hogy a gyűrű nem az eltünté, hogy a fülbevaló sem az övé, hogy a czipő, zsakett, ruha sem az övé, s a végén kiderült, hogy maga a holttest sem az eltünt leány holtteste. Nem régen Németországban családi perpatvar után a feleség azzal a fenyegetéssel rohant el hazulról, hogy öngyilkos lessz. Néhány óra mulva értesült a férj, hogy női holttestet fogtak ki a folyóból; azonnal egész családjával oda ment, feleségét felismerte, a holttestet hazaszállította, otthon virrasztott mellette, de nagy lett a rémülete, a mikor reggel benyítva a hálószobába, holtnak vélt felesége mint kisértet emelkedett ki párnái közül.

Annak idején, a mikor azt a szerencsétlen Friedrich Ferenczet viribus unitis fel kellett akasztanunk — hisz többeknek volt valamelyes részünk a dologban — s a törvényben előirt idő leteltével, a bitófáról leemelt holttestet megvizsgáltuk, haza térve fel akartam jegyezni magamnak a kivégzés lefolyását, s meglepetéssel tapasztaltam, hogy a részleteket kellően nem figyeltem meg. Állandóan csak azt a megható jelenetet láttam magam előtt, a mikor egy fiatal káplán, mint a szeretetnek igazi apostola, a vallás reménységével vigasztalta az öntudattal és megnyugvással halálba induló szerencsétlent. Észlelésem hiányos-

ságait igyekeztem kérdezősködéssel pótolni, de a mikor ellentétes feleleteket kaptam, a további tudakozódást, mint eredményt nem igérőt, abban hagytam.

1885-ben Budapesten nehány kollégámmal mint délczeg hadfiak egy vasárnap délután lóvonaton igyekeztünk kifelé a városligetbe. Mint a személyzetnek jó barátai, a kik közül egyik másiknak a kocsisok akárhányszor még a tülkölés élvezetét is átengedték, a kocsi elején helyezkedtünk el. Egyszerre öreg asszony alakja jelenik meg a lovak előtt, mindenki felugrik, kiabál, a kocsis fékez, félre rántja a lovakat, de már késő; a sértettet kiszedjük a kerekek alól, bevisszük egy közeli ház kapuja alá, s mellette maradunk a mentők érkezéséig. Este vacsorakor újból szóba kerül az eset, s ekkor kiderül, hogy öten 3-féle képpen láttuk annak lefolyását. Ketten erősítettük, hogy az asszony ferdén akart a lovak előtt keresztül menni, hátát fordítva feléjük, ketten, hogy ferdén jött, de arczczal a lovak felé, az 5-ik, hogy egyenesen szemközt jött. Szerencsére a rendőrség csodálatos szimattal tanunak azt a két bajtársunkat szólította, a kik egybehangzóan azt állították, hogy az elhalt ferdén szembe jött a kocsinak.

Számtalanszor meghamisítja észlelésünket a vele egy időben jelentkező következtetés is. Nehány éve egy derüs tavaszi napnak delén, a mint az intézetemet befogadó anatómiai épület kapuján kiléptem, a függélyesen tűző napsúgarak az épület ormán lebegő zászlónak sötét árnyékát vetették lábaim elé. A nélkül, hogy felnéztem volna, tovább haladtam. Útközben a kórházi telepen egy hallgatóval beszélgetésbe ereszkedve, közben megkérdeztem, hogy kiért van kitüzve a gyász lobogó. Csodálkozva azt felelte, hogy nem gyásznap, hanem örömnap, ápr. 11-ike van, nem gyászlobogót, hanem nemzeti színüt lebegtet a szél. Erről magam is meggyőződtem, s azóta újabban még inkább, mint azelőtt, ha a hit, remény és szeretet trikolorját látom, a gyásznak sötét árnyéka jelenik meg szemeim előtt

Fűszerkereskedésben összevesz két férfi, az egyik a másikat megüti és elszalad; a sértett utána, a tanuk egybehangzó vallomása szerint fényes kést tartva magasra emelt kezében. Később derült ki, hogy a magasra tartott kés egy sóshering

volt, a melyet az illető éppen akkor vásárolt vacsorára. (H. Gross.)

Hogy emlékezetünk jóizű tréfákkal megszokott látogatni, s akárhányszor ravasz fondorlatával is megejt, sűrün tapasztalhatjuk. Akárhányszor meg vagyunk győződve, hogy egy bizonyos tárgyat, bizonyos helyen megtalálunk, s később tudjuk meg, hogy magunk tettük egyebüvé. Ha véletlenül tolvajok törték volna fel szekrényünket, akár meg is esküdtünk volna arra, hogy az illető tárgyat is elvitték. Annak igazolására, hogy emlékezetünk csalfa, a lélek működéseinek speczialistáját, Lechner tanárt is felkérhetem tanunak. Rövid idővel ezelőtt egy vacsora alkalmával, a mikor szóba jött a Múzeum Egylet gyulafehérvári vándorgyűlése, kérdőre vont, hogy azon miért nem vettem részt, pedig azon az előadáson, a melyet ott tartottam, éppen ő elnökölt. Nem nagyon hizelgő tény ez reám nézve, de enyhitésül megjegyzem, hogy elnöklése csak pár perczig tartott, mert a vasutra kellett sietnie. De nemcsak elnökölt előadásomon, hanem a mikor hazatértünkkor a vasuti kocsiban Seprődi tanár hegedüjének hivó szava dalra szólította a kiránduló társaságot, ékes baritonommal éppen az ő fülébe súgtam, hogy a kondorosi csárda mellett mit csinál a gulya és a ménes. Persze felvilágosításomra azonnal vissza emlékezett, de kétségtelen, hogyha megelőzőleg, mielőtt azt megkapta, valaki tudakozódott volna felőlem, helyben hagyta volna távolmaradásomat, sőt hiszem, hogy azt bokros teendőimmel ki is mentette volna.

Nagy hibája a tanúnak az is, hogy szeret sokat mondani, sokszor kötelességének tartja mindent tudni; a legnagyobb hibája, hogy észlelésének hézagait következtetésekkel tölti ki. Azok közül, a kik az igazságügyi palotát látogatják, bizonnyára többen ismerték az öreg Székelyt-t, a Deák Ferencz-utcza végén levő hentes boltnak néhai gazdáját. Ő is tanúnak volt beidézve a rendőrök Széchenyi-téri vérengzésének ügyében és pedig mint közelről érdekelt tanú, mert a rendőrkard az ő koponyáját is behasította. A mikor az illető a főtárgyaláson azt a kérdést kapta, hogy a vádlottak voltak-e a tettesek, határozott igennel felelt; felismeri? felismerem! sötét volt-e akkor, a mikor a dolog

történt? nagyon sötét! Láthatta-e a tettesek arczát? Nem! Hát akkor honnan tudja, hogy ők voltak? Ha nem ők lettek volna, nem ülnének itt.

Üllő községben Göbölös János és Fülöp Antal beszeszelve mennek hazafelé, útközben találkoznak régi haragosukkal Győry Jánossal, összevesznek, de nagyobb baj nélkül megint szépjjel mennek. Göbölös haza megy és rendes szokásához híven feleségét kínozni kezdi. Minthogy a kínzás a megszokott mértéket is meghaladja, az asszony éjnek idején anyjához menekül. Ez leánya szenvedésein kétségbe esve, kést ragad, elmegy és alvó vejét agyonszúrja. Fülöp Antal mámorát kialudva másnap reggel értesül a dologról, s daczára az anyós beismerésének, még a főtárgyaláson is megmarad a mellett a vallomása mellett, hogy az elhaltat, Győry János az ő szemeláttára ölte meg, sértett az ő karjaiba hanyatlott, ő vitte haza, ő fektette le. Erre a vallomására kész volt meg is esküdni. (László, Gross Arch. 30. kötet 344. lap.)

Számtalan esetben tanúk felismerése alapján elitélték a vádlottakat, s csak később, a mikor az igazi tettes kézre került, derült ki a tévedés. A Gross Archivum egyik közleményének irója, egy rendőrtisztviselő, lépcsőházban találkozik egy nővel és attól egy lakást tudakol. A házban ugyanaz nap tolvajok jának. Elképzelhető a rendőrtiszt meglepetése, a mikor a nyomozás iratai között a tolvajt saját személyének leírása alatt látja megjelenni. (Gross Archiv 28. kötet 57. lap.) Sokszor a tanuk a bűntény előtt, vagy azután észlelt eseményeket, az az előtt vagy után látott személyekkel hozzák összeköttetésbe. Ha egy feldarabolt holttestnek megégett maradványait találják fel, tömegesen szoktak akadni tanuk, a kik egy bizonyos időben és helyen perzsszagot éreztek.

De nemcsak a tapasztalatok igazolják az emberek észlelésének és azok elmondásának hiányosságát, hanem beigazolták azt ismételten kísérletekkel is. Végezett ilyeneket többek között Liszt a büntető jog híres tanára is, Berlinben a Kriminal-szemináriumban. Tarde egyik művének bírálata nyomán két jelenlevő között előre megbeszélt veszekedés támad, a veszekedés mint hevesebb lesz; a résztvevők előre megbeszélt

mondatokat röpítenek egymás fejéhez, közben az egyik revolvert is ránt elő, azt ellenfelének szegezve. A támadót az előadó lefegyverezi. Lassanként a veszekedés lecsendesül, s a jelenlevőknek tudtára adva, hogy az csak színjáték volt, felszólítják őket, hogy annak lefolyását leírják; kiderült, hogy a többség észlelése nem volt hű.

Egy más alkalommal orvostanár tartott előadást gyakorló jogászoknak. Többek között bemutatott egy beteget. Ez kitűnően tudta utánozni az eskóros rohamot, s előzetes meghagyás alapján, az előadónak intésére görcsöket kapott, a földre vetette magát, rángatózott. Közben a tanár az illetőnek fogasra akasztott kabátját levette és azt összegyűrve a földön fekvőnek feje alá helyezte. A színjáték végeztével az előadó megmondta, hogy az egész csak komédia volt, s felszólította a hallgatókat, hogy megfigyeléseiket elmondják. Ekkor a jelenlevő kir. ügyész — a ki úgy látszik, úgy a mint illik is, a legravaszabb volt a társaságban — felállott és kijelentette, hogy ő mindjárt tudta, hogy a beteg csak szinleli a rohamot, mert látta, hogy mielőtt elesett volna, összegyűrte kabátját és feje alá tette, hogy meg ne üsse magát — pedig azt maga az előadó tette.

Kisérleteket végeztek olyan módon is, hogy többeknek egyszerű képeket mutattak, a melyeken különböző alakok, köznapi tárgyak és jelenetek voltak ábrázolva. A képeket egy ideig nézették, azután felszólították a szemlélőket, hogy a látottakat írják le. A legtöbb leírás nem volt hű.

Kiderítették a vizsgálatok azt is, hogy az átlagos ember a távolság tekintetében nem tud helyesen tájékozódni; az egyik a 3 méter távolságban levő tárgyat 6 méter távolságban levőnek mondotta, a másik a 200 méter távolságban levőket 400—600 méter távolban levőknek. Ugyanilyen tévedések mutatkoznak az eltelt idő hosszának értékelésében is. Ha egy nagyobb társaság tagjait felszólítjuk, hogy adott jeltől kezdve magukban pl. 5 percz elteltét lemérjék, akadni fognak olyanok is, a kik már egy percznek elteltével jelentik az 5 percz elmulását. Persze ha az illető a tojásfőzés mesterségéből tudja, hogy egy miatyánk $^1/_2$ perczig tart, 10-nek elmondásával megmérheti az

5 perczet Hogy ez a ravaszság nem illik bele a kísérletbe, azt hiszem, nem kell említenem.

Mindezekkel természetesen nem akarom azt mondani, hogy a tanuk vallomása nem ér semmit, hisz ezzel a büntető pernek legfontosabb alapját elvonnám. Kétségtelen, hogy minden időben a tanubizonyítás fogja a legfontosabb bizonyító eszközt képezni. Két tanúlságot azonban az ismertetett tapasztalatokból és kísérletekből mindenesetre le kell vonni, 1., hogy a tanútól nem szabad igen sokat követelni; vallomásának értékesítésekor kutatni kell, hogy vajjon az illető képes volt-e helyesen észlelni, nem állott e zavaró befolyások alatt, s hogy képes-e az észleltetket híven elmondani, 2., hogy a tanuvallomást lehetőleg mindig egyéb bizonyítékokkal is ellenőrízni kell.[1]

Ugyanazok a nehézségek, a melyek a tanúk vallomása körül mutatkoznak, jelentkezhetnek a terhelt kihallgatásakor is. A leggyakoribb természetesen a tagadás és a tudatos hazudozás, de nem ritka az sem, hogy valaki másnak a bűnét magára veszi, vagy pedig vállal olyan bűntényt, a mely meg sem történt.

Nagy városok rendőrsége szenzácziós bűntettek előfordulásakor el van készülve arra, hogy lesznek jelentkezők, a kik alaptalanúl magukat vádolják. Különösen gyakran megtörténik, hogy gyermeköléssel vádolja magát olyan nő, a kinek sohasem volt gyermeke. Hallomásom szerint a kolozsvári kir. törvényszéknél is történt évekkel ezelőtt hasonló eset. A magukat vádolók egy részét hisztéria, a hazugság ösztöne, vagy elmebaj hajtja, de szerepelhetnek egyéb okok is; ilyen ok lehet másnak megmentése, egyéb bűntettek takarása stb. Párisban rablógyilkos belátva, hogy cselekménye okvetlenül ki fog derülni és ő bizonynyal kézre kerül, a gyilkosságot követő reggelen az egyik kerület kapitányságánál jelentkezett, apró lopások és betörésekkel vádolva önmagát. Persze vendégszeretően fogadták, koszttal és lakással is mindjárt megkínálták. Az alatt a gyilkost keresték mindenfelé s a mikor arra az eredményre

[1] Hollandiában a papendrekt-i bűnügyben szereplő tanúkat elmekórtani és lélektani vizsgálatnak vetették alá. Közöttük több elmegyengét és egy üldöztetési téblolyban szenvedő elmebeteget találtak. Gross Archiv 41. kötet, 150 lap.

jutottak, hogy elnyelte a föld — az ügyet félre tették. Hosszú idő múlva, titkos feljelentésre derült ki a valóság.

A Steinheil-né elleni bűnügyben a tárgyalás negyedik napján, a mikor a közönség érdeklődése tetőfokára hágott, a vezető elnök Jean Lefevre aláírással levelet kapott, melynek írója a bűntény elkövetésében részt vállalt. Azonnal beidézték. Vallomása mellett megmaradt, de annak képtelensége csakhamar nyilvánvalóvá lett, s kiderült az is, hogy az illető csak azért vádolta magát, hogy a főtárgyalásra bejusson és itt a férj és anya meggyilkolásával vádolt előkelő szép asszonyt szemtől szembe láthassa. (Marguerit Steinheil: Mes Mémoires, Paris, Rambot).

Hogy a vádlott észlelése épúgy lehet hiányos, mint a tanuké, még kevesebb figyelemben részesül; pedig éppen a tettes észlelésére a közvetlen érdekeltség miatt a szenvedélyek, indulatok, egyáltalában a lelki izgalmak még fokozottabb hatással lehetnek.

Ezért a terheltektől még kevésbbé lehet megkívánni a minden részletre kiterjedő észlelést és emlékezést, pedig ezzel a követeléssel a beismerésben levő akárhányszor találkozik. Jellemző esetet olvastam a gyanúsítottal szemben támasztott követelést illetőleg Goron vagy Macé párisi rendőrfőnökök valamelyikének emlékirataiban. A bűntény gyanúja alatt álló polgártól a vizsgálóbíró azt tudakolta, hogy az elmúlt esztendőnek egy bizonyos napját mivel töltötte; nagyon gyanús volt, hogy az illető felvilágosítást adni nem tudott. A dolog ez alkalommal elsimult s az illető tapasztalatán okúlva, azontúl élete minden órájának felhasználása módját jegyzőkönyvébe beírta. Tovább forgott az idő kereke; egyszer csak az illető újból bűntény gyanújába keveredve, megint a vizsgálóbíró elé jutott. Ez ismét azt tudakolta, hogy egy meghatározott napon mit csinált; erre az illető diadalmasan vette elő jegyzőkönyvét és minden óráról részletes felvilágosítást adott. A vizsgálóbíró egy darabig hallgatta, de a végén ő tört ki diadalmasan, hogy: „ime meg van a bűnösség bizonyítéka, mert ha ártatlan lenne, nem tartotta volna szükségesnek napjai minden óráját feljegyezni.“

Ma már különben a büntető perrendtartás a terhelt beismerését nem tartja olyan nyomós bizonyítéknak, mint a milyennek annak előtte tartották, s a bírói gyakorlat is megköveteli rendesen az elítéléshez, hogy a vallomást egyéb bizonyítékok is egészítsék. Ezek közül számos esetben különösen fontosak lehetnek a tárgyi bizonyítékok, az ú. n. realiák. Értjük ezek alatt mindazokat az észlelésre alkalmas nyomokat, a melyeket a büntetendő cselekmény személyen, vagy tárgyon maga után hagy. Bizonyító értékük — ha megfelelő szakértelemmel gyűjtettek — megtámadhatatlan, s meg van többnyire az a nagy értékük is, hogy ha az esküdtek, vagy bírák csak némileg is érdeklődnek iránt̃uk és a szükséges magyarázatot megkapják, meggyőződésüket könnyen megalkothatják. Számtalanszor tisztáztak már ezek a tárgyilagos bizonyítékok egyébként semmiképen sem tisztázható eseteket.

Elárulja pl. a helyszíne sokszor azonnal, hogy a sértett halála ott következett-e be vagy hogy a holttest utólag került oda, hogy volt-e küzdelem, hogy járt-e ott az elhalton kívül más, sokszor még az iránt is tájékozódik a hozzá értő, hogy ki volt az, a ki ott járt; megláthatjuk pl. a helyszínén, hogy maga az elhalt, a ki ágyban fekszik, úgy be nem takarózhatott, mint a hogy be van takarva, hogy a holttest körül véres lábnyomok vannak, de ezek nem eredhetnek az elhalttól, mert ennek lábai nem véresek, megláthatjuk, hogy a sértő eszközt csak utólag adták a halott kezébe, tájékozódhatunk az iránt, hogy a feltalált eszköz okozhatta, vagy nem okozhatta a sérüléseket, megállapíthatjuk egyebek között pl. a hullafoltok viselkedéséből, hogy az akasztott ember csak halála után került a kötélre; a hullafoltok ugyanis a vér sűlyedése folytán keletkezvén, a test legmélyebben fekvő részein fejlődnek, hanyatt fekvő holttesten, a hátnak azokon a részein, a melyek nyomásnak nem voltak alávetve, akasztott emberen a lefelé lógó lábakon, kezeken; ha akasztott ember hátán vannak hullafoltok, bizonyos, hogy az a halál bekövetkezése után egy ideig hátán feküdt, s minthogy meghalva maga nem hozhatta magát függőleges helyzetbe, bizonyos, hogy más juttatta abba. Ilyen

fontos bizonyíték még számtalan van, persze őket az, a ki nem hozzáértő, észre sem veszi.

Különös jelentősége van erőszakos halál eseteiben a vérnyomoknak. Ha élő testnek valamely verőerét nyitja meg egy sértés, a vér fecskendezve ürül, s ennek megfelelő nyomokat alkot a környezeten. Ezekből — illetve hiányukból — megmondhatjuk, hogy az elhalt nyakát csak halál után vágták el, a mit azért szoktak megtenni, hogy öngyilkosság látszatát keltsék.

Emeletre vezető lépcső aljában sebekből vérző nő holttestét találják; a sérülések lezuhanás következtében is keletkezhettek; véletlenül a helyszinelés alkalmával a lépcső legfelső foka mellett a falon krb. az elhalt feje magasságában vérnyomokat találnak, a melyek fecskendezéstől erednek. Újból megvizsgálva a holttestet kiderül, hogy a jobb halántékon van egy sérülés, a mely a halánték verőerét megnyitotta. Ebből bizonyos, hogy az elhaltat fenn elébb fejbe ütötték és az csak azután zuhant le. (Taylor.) Elárulják a vérnyomok, hogy csepegés, lassú folyás, szivárgás, véres kézzel való megfogás, dörzsölés, vagy milyen más módon keletkeztek. A Friedrich Ferencz féle gyilkosság ügyében készített fényképeken láthatjuk, hogy az ablakon levő vérnyom az áldozat véres kezeinek dörzsölése, az ajtón levő véres fejének dörzsölése folytán keletkezett. Megtörténik, hogy az áldozaton nincsen vérző seb, s a helyszínén mégis vannak vérnyomok. Ezek tehát a testtől erednek, vagyis ő rajta van vérző sérülés, s ez útbaigazítást adhat keresésére. Egy alkalommal az elhalt jobb kezén egy másik jobb kéz véres lenyomata látszott, egy másik esetben keményített ing mellén véres térdnek lenyomata, a melyen még a durva vászon nadrág szövése is jól meglátszott. Minthogy az embernek csak egy jobb keze van, minthogy senki a maga mellére nem térdelhet, bizonyossá vált az idegen egyén szereplése s a második esetben a nyom a tettes nadrágjának minőségét is elárulta. A vérnyomokról szólva, a törvényszéki orvostan jelentékeny haladásáról emlékezhetünk meg. A mint méltóztatnak tudni, régebben az ember vért az emlős állat vérétől nem lehetett megkülönböztetni. A nagyitó üveggel végezett vizsgálatkor úgy az ember

vérében, mint (a tevét kivéve) az emlős állatok vérében is korong alakú testeket, ú. n. vörös vértesteket lehet látni. Ezek az ember és az emlős állatok vérében hasonlók; valami csekély nagyságbeli különbség lehet ugyan közöttük, de ezeket beszáradt vérnyomok vizsgálásakor nem lehet értékesíteni. Ezért rendelte volt el már évekkel ezelőtt az igazságügyminiszter, hogy a bíróságok azt, hogy valamely vérnyom ember vérétől ered-e, ne is kérdezzék. Újabban a törvényszéki orvostan haladása erre a megkülönböztetésre is ad módot. Ha egy állatnak testébe más állatnak vagy embernek vérét juttatjuk egészen kis mennyiségben is, egy idő múlva az illető állat vére úgy megváltozik, hogy annak savója a beoltásra használt vérfajtával keverve csapadékot ad. Egyszerűen leszűrjük a beoltott állat vére egy részének vizét és ehhez egy mákszemnyi darabkáját a vizsgálandó vérnek hozzá keverjük; ha csapadék keletkezik, tudjuk, hogy az a vérrög olyan fajta vérből ered, mint a milyent az oltásra használtunk. Ilyen módon persze nemcsak az ember vért, hanem különböző állatfajtáknak vérét is felismerhetjük.

Maradhatnak a helyszínén a bűntényt elárulo, esetleg a tettest is megjelölő tárgyak. Egy alkalommal a gyilkosság színhelyén egy eltört gombnak darabját találták, a gomb másik fele a gyanusított kabátján volt. Gyilkosság esetében a tettes kézelőit felejtette a színhelyen, s azokon rajta volt a kereskedő és mosóintézet neve. Betörés alkalmával Svájczban egy hordón stearin-foltot találtak, a mely nyilvánvalóan oda felállított gyertyáról jútott oda; egy közeli üzlet alkalmazottai egyikének zsebében levő gyertyafarok talpán szintén voltak lefolyt stearinmaradványok, a melyek törési lapja egyezett a hordón levő stearin folt törés lapjával. Ugyancsak Svájczban a bűntény színhelyén egy úgynevezett Jupiter gyufaszál megégett darabját találták fel, annak másik fele a gyanusított zsebében levő gyufatokban volt, a törési lap teljesen egyezett. Dortmundban a holttest felakasztására használt kötélnek másik felét az elhalt egyik szomszédjának birtokában találták meg, az elvágás felületei tökéletesen találtak.

Csodálatos babonája néha a gonosztevőknek, hogy ürüléküket hagyják ott a bűntény helyén. Budapesten Füge Rezső

és társa czégnek egyik beltagja, munkája közben állandóan hölgy szivarkákat szitt, azok szopókáját erősen összerágva; a másik ürülékét szokta a helyszínén hagyni; a rendőrség ezeknek az otthagyott névjegyeknek a segélyével legnagyobb csodálkozásukra azonnal megfogta őket. (Szombathelyi Albert detektiv főnök közlése.) Lyonban a meggyilkolt nő holttestét takaró paplanon ürülékrakás volt s ebben nagyító üveggel végzett vizsgálatkor giliszta tojásokat találtak; azokat az egyik gyanusított ürülékében is megtalálták (Lacassagne Arch. d'Anthropologie.); a nagyító üveggel azt is meg lehet határozni, hogy az ürülék milyen tápanyagokból képződött, a mi szintén fontos következtetésekre adhat módot. Szamosujváron vagy Désen az öreg Szongott bácsi — lehet hogy másként is hítták — egy reggel nagy megbotránkozással vette észre, hogy féltve őrzött cseresznyefáját lelegelték. Azonnal kérdőre vonta a szobalányt, a ki persze tagadta a dolgot, sőt kívánta, hogy a cseresznye elfogyasztójának keze-lába leszáradjon. Ekkor az öreg úr rámutatva a kerítés mellett rejtőző bűnjelre, szemrehányóan megjegyezte: Ne tagadd Zsuzsika, mert se én, se a feleségem nem esszük meg a magját.

Egy alkalommal a gonosztevő — úgy látszik, nélkülözve a természetes matériát — üveges gittből utánozott bélsár-rakást hagyott a helyszinén, a melyen ujjbegyeinek lenyomatai maradtak vissza; egy másik az otthagyott ürüléket azzal az elbocsátó-levéllel borította le, a melyet megelőző nap a börtönből való távozáskor kapott. A helyszinén levő köpésben meglátták nagyító üveggel a tuberkulozis-csirákat, a mi bizonyította, hogy az, a ki ott járt, tüdővészes volt; a helyszinén talált zsebkendő orrváladékában találtak olyan por alkotórészeket, a melyek a zsebkendő használójának foglalkozását árulták el. Természetelleni fajtalankodással mulatozó férfiak találkozó helyén, egy kávéháznak szeparéjában a padozat deszkái között találtak ondómaradványokat. Kőbányán, a vízvezetéknek egyik medenczéjében meggyilkolt nő holttestét találják. Az elhalt lakásán vérnyomok és egy véres kés mellett a földön szőrös bőrdarab hever. Ezen az alapon indulva, a rendőrség letartóztat egy em-

bert, a kinek arczát kötés takarja s alatta friss seb van. A bőrdarab a sérülésbe teljesen beleillik.

Sokszor a tettestől eredő tárgyak magán a holttesten is feltalálhatók. Találtak már ondót a meggyilkolt nő ruházatán, nemi részeiben. Ez a lelet arra mutatott pl. a kereszt-utczai gyilkosság esetében, hogy a megfojtott varrónő halála előtt szeretőjével találkozott; tényleg ez is követte el a gyilkosságot. Feltalálhatjuk az ondót a fajtalankodás után meggyilkolt végbelében is, de feltalálhatjuk azt a fajtalanságra használt állat testében is s ilyenkor a nagyító üveg azt is eldönti, hogy az embertől vagy állattól eredett-e. Angolországban az országúton meggyilkolt orvos szájában bőrdarabot találtak, a melyet fojtogatása közben a tettes ujjából harapott ki. (Taylor: Medical Jurisprudence.) Németországban, Kadorfban 1901-ben Maier nevezetű meggyilkolt magánzó holttestének szintén a szájában lelték meg a tettes ujja begyéről leharapott bőrdarabot.

Lehetnek a holttesten, kivált annak kezeiben, a körmök alatt, a támadó testéről levált részek, bőrczafatok, vér, ruhájának szövetszálai, haj- és szőrszálak stb. A haj- és szőrszálak, nemkülönben a ruhaszövet szálainak azonosságát nagyító üveggel meg lehet határozni. Ennek segélyével felismerhetjük a különböző szöveteket, selyem, len, gyapot, gyapjú stb. Megkülönböztethetjük az emberi és állati szőröket (az utóbbiak felismerésének állatokkal való fajtalankodás eseteiben is lehet jelentősége); ha nem is mindig, de többnyire meghatározhatjuk, hogy a haj vagy szőr férfi- vagy nőtől származik-e, borotválták-e, festették-e stb.; különleges jeleket szolgáltathatnak egyes hajbetegségek stb.; megmondhatjuk továbbá azt is, hogy a haj vagy szőrszál kihullott-e vagy kitépődött és hogy az a testnek mely részéről ered. Hogy az utóbbi meghatározásának a bűnügyi nyomozások- és vizsgálatokon kívül még más esetekben is lehet nagy jelentősége, arra is akadt nehány év előtt példám. Egy helybeli ügyvéd úr azzal a kérdéssel keresett fel, hogy szőröknek eredése helyét meg lehet-e határozni. A meghatározásra előadása szerint házasság megszüntetése iránti perben azért volt szüksége, mert a házi barát — a ki ugyancsak díszlegény lehetett — átadott a felperes férjnek egy levelet, a

melyben az alperes nő neki szőröket küldött s ezek eredését kellett volna meghatározni.

Árulói lehetnek a tettesnek a helyszínén maradt kéz- és lábnyomok is. Ezek háromféle módon keletkeznek: 1. lehet, hogy az illető testrészeken tapadó anyagok válnak le, pl. vérnyomok; 2. de lehet, hogy az illető testrész visz el részeket az érintett tárgy anyagából, pl. ha poros bútordarabot érint, végül 3. lehet, hogy az illető testrész formálható anyagba, pl. agyagba belenyomódik. Meztelen lábak lenyomatai elárulhatják okozójuk nemét, korát s lábaik alkotásának különös tulajdonságait; összehasonlítás útján a gyanusított lábaitól való eredést vizsgálhatjuk. Jellegző tulajdonságai vannak a lábbeliek lenyomatainak is, ilyeneket szolgáltatnak a sarok, talp nagysága, egymáshoz való viszonyuk, kopások, foltok, patkók, szögek stb., a melyek alkalmas talajban egészen hiven lenyomódnak, mondhatjuk lefényképeződnek. Hasonlóan lemintázódik az automobilnak szögekkel kivert kereke, a biczikli kerekének gummiján levő szakadás, kopás s ezek segélyével a járműnek és a lenyomatnak összefüggését feltétlen bizonyossággal beigazolhatjuk. A kézlenyomatok a nemnek, az életkornak megjelölésén kívül az illető foglalkozását is elárulhatják a kezeken tapadó idegen anyagok visszamaradása, bőrkeményedések, vastagodások együttes lenyomódása esetében; ezek a lenyomatok a gyanusított kezeivel való összehasonlításkor az azonosság kétségtelen jeleit szolgáltatják.

Hogy annak bizonyításához, miszerint egy nyom egy bizonyos ember kezének érintésétől ered, elegendő a kéz egy kis részének lenyomata, egy ujjbegy, vagy akár ennek egy részlete — felesleges is említenem. Ennek segélyével először Párisban sikerült Bertillonnak gyilkosság esetében egy szekrény ajtójának betört üvegtábláján talált ujjbegylenyomatból a tettest meghatározni. Kevéssel később egy kifosztott pénzes levél pecsétjén találták meg a tettes ujjának lenyomatát. Az illető posta-alkalmazott a pecsétet feltörte s azután a spanyolviaszt újból felolvasztva, megnedvesített hüvelykujjával nyomta le. Több esete van a budapesti rendőrség fogalmazójának, Gábor Bélának is. Rézrúdon maradt ujjlenyomat bizonyította, hogy a

báró Aczél Nagy János-utczai kastélyában garázdálkodó betörő Bányász Nándor volt; üvegedényen maradt ujjnyom, hogy Lakatos Parno a dánosi rablógyilkosság idején a meggyilkolt korcsmáros üzletében megfordult.

Egy alkalommal az agyonlőtt ember mellett fekvő revolver agyán megtaláltuk az elhalt véres ujjbegyének lenyomatát, a mi persze az öngyilkosság bizonyítása szempontjából lehet fontos. Különösen fontosak a láthatatlan ujjbegylenyomatok, a melyek az ember bőrének nedvessége, zsírossága folytán minden érintett tárgyon létrejönnek s ha ez a tárgy megfelelő felületű, egyenes, sima, ha az érintés óta sok idő el nem telt s ha a bűnjelt kellő gondossággal kezelik, könnyen láthatókká tehetők.

A vizsgálat és összehasonlítás aránylag egyszerű s ha a lenyomatnak eléggé nagy darabja áll rendelkezésre, az eredmény kétségtelen.

Különleges természetű esetekben a helyszínén még egyéb bizonyítékok is akadnak. A hullafoltok elhelyezésén kívül, a melyet már említettem, bizonyíthatja akasztáskor a gyilkosságot a felkötésnek módja. Vasrácsos ablakú kamarában, gerendára felakasztva nőnek holttestét találják, alatta feldöntött szék, e mellett a bezárt ajtó kulcsa fekszik, az ajtó belső oldalán a retesz előre van tolva. Mindez öngyilkosságot bizonyít, de azt a felkötés módja kizárja, mert a kötél, a melyet előbb a nyakra csavartak, a gerendán olyan magasan van csomózva, a hová az elhalt kezei semmiképpen el nem érhettek. A férj a gyilkosságot bevallja s elmondja, hogy előbb feleségét felkötötte, azután az ajtót kivülről bezárta, a kulcsot az ablakon keresztül a kamarába bedobta, majd azon keresztül egy rúddal benyulva, a reteszt is előretolta. Az idegen kéz szereplése bizonyos, hogyha a felakasztott sáros helyen függ, lábai pedig tiszták, ha körülötte csak idegen lábnyomok látszanak. Viszont ha csak a saját lábnyomai mutatkoznak, az öngyilkosság kétségtelen lesz. Bizonyította a gyilkosságot már az is, hogy a függő holttest mellett feldőlve talált szék olyan alacsony volt, hogy azon állva az elhalt még ha a legnagyobb mértékben is kinyújtozott, a kötél megerősítése helyét el nem érhette. Persze ha a halottat egyszer levágták, eltávolították, mindezek a bizonyítékok elvesztek.

Lőfegyverek használásakor is nagyon fontos felvilágosítást adhat a helyszíni szemle. Csak ott tájékozódhatunk az iránt, hogy nem-e ütközés után felpattant golyó okozta a sértést; ha több lövés történt s pl. csak egynek, vagy egy nehánynak golyója talált, ezeket felkutatva, a hozzájuk tapadó vérnyomok, hajszálak, bőr vagy a test egyéb szöveteinek czafatai, ruhafoszlányok megjelölik, hogy melyik golyó okozott sértést, melyik milyen sérülést hozott létre, a miből azután a holttesten levő lőcsatorna irányával való egyeztetés mellett meghatározhatjuk a tettes és sértett kölcsönös helyzetét. A golyó egymagában is fontos következtetésekre szolgáltathat adatokat. Nagyságából, alakjából meghatározhatjuk, hogy a feltalált revolvergolyó Lancaster- vagy Lefaucheux-rendszerű fegyver számára készült-e? Fajsúlyából, vegyi összetételéből azt is, hogy milyen gyárból ered. Városunkban főként egy osztrák és egy nürnbergi német gyár revolvertöltényeit árulják. Egy-egy gyár kétfajta töltényének golyója különböző. Megmondhatjuk azért, hogy a holttestben talált golyó nürnbergi, központon vagy oldalt gyuló töltényből, vagy hogy osztrák, központon vagy oldalt gyuló töltényből való-e, a mi egyéb bizonyítékok mellett feltéve, hogy a gyanusított birtokában hasonló golyókat hordó töltényeket találnak, értékes lehet. De nemcsak a revolvertöltény fajtáját, hanem még azt is megmondhatjuk, hogy a feltalált golyó melyik fegyverből jött. A mint méltóztatnak tudni, az utóbbi kérdésnek eldöntése nagy jelentőségű volt a budapesti egyik tüntetés alkalmával történt emberölés esetében. A megölött rendőr holttestében talált golyó vizsgálásával a szakértők megállapították, hogy az nem a gyanusított Majoros Ádámnak, hanem Angyal László detektivnek fegyveréből jött. Hogy ebben az esetben miképpen áll a dolog, nem tudom, de hogy a kérdésre sokszor határozott választ lehet adni, az bizonyos. Egy alkalommal holttestből kivett golyónak egyik oldalán mély barázdát találtunk, a melyet a csőben levő egyenetlenségből lehetett megfejteni. Megkerítve a fegyvert, kiderült, hogy a czélzó szeg annak csövébe belenyult és ez horzsolta a kirepülő golyót. Próbalövésekkor a golyókon ugyanazok a változások jöttek létre. Tanársegédem, dr. Demeter György m.-tanár

vizsgálatai szerint revolverek kilőtt golyóin nagyon gyakran találhatók jellegzetes változások, a melyek a használt fegyvert határozottan megjelölik.

Ha a golyó, mielőtt a testbe fúródott volna, pl. deszkán ment keresztül, a deszka szálkái, ha előbb a földre csapódott, ennek homokszemcséi préselődhetnek beléje. Elárulhatja a tettest a fojtás is. Egy alkalommal a tettes fojtásnak azt az idézőt használta, a mellyel a sértett panaszára indított bűnügyben őt a bíróság, mint terheltet megidézte. Példaként említhetem a meregyói Panye Onucz Zudrik esetét is, a melyet egy hasonló előadásomkor már megemlítettem. Egy este az ablakon keresztül meglőtték a község pénztárnokát, a sértett halva borult az asztalra; ezen üveg szilánkok mellett papirfojtást czafatokat találtunk, a melyek 8 filléres dohánycsomagok búrkolatából kerültek; a halott sérülésében vagdalt darabok voltak; ezek összeszedése után boldogúlt Dániel Lajos ügyész, a ki velünk együtt csak úgy didergett a csípős széllel vegyes ólmos esőben, sürgette a boncolás befejezését — szerencsére hasztalanúl; tovább kutatva a sebnek legmélyebb részében egy csavardarabot találtunk, s ez volt az a bizonyíték, a mely a hetykén tagadó vádlottat — a ki még akkor is az erdő felől állott, a mikor a tenyerének ránczaiba tapadó fekete port lőporra gyanusnak mondottuk — beismerésre bírta. A csavar másik felét ajtójában találták meg, a mire Onucz nem csak azt a gyilkosságot ismerte be, hanem azt is, hogy egyik ellensége ökreinek inát elvágta és hogy 4 ízben követett el gyilkos merényletet a falú körjegyzője ellen, rejtek helyről rálőve. Közbevetőleg fel akarom említeni azt is, hogy annak kezén, a ki revolverből lő, rendesen jellegző füstcsapadék nyomok maradnak vissza. Ezek keresése fontos lett volna pl. a nehány év előtt lefolyt hostáti ütközet alkalmával, a mely egy rendőr életét követelte áldozatúl, a mennyiben a rögtön összeszedett gyanúsítottak kezein a lövések nyomait meg lehetett volna találni. Azt, hogy egy fegyverből rövid idő előtt lőttek, a cső belsejének vizsgálatával szintén meg lehet határozni. Sajnos, ezek a bűnjelek a gyakorlatban kevés figyelemben részesülnek, pedig akárhányszor felfedhetik a bűntény lefolyását és megje-

lőlhetik a tettest is. Dózsa Domokos ajtoni földbirtokost karókkal ütötték agyon; az egyik karó tölgy, a másik cseresznyefa származéka volt. A halált okozó koponyatörésbe beszorúlva farostot találtunk, a mely nagyító üveg alatt tölgyfa rostjának bizonyúlt, tehát a halálos sértést a tölgyfa karó okozta.

Kolozsi verekedés alkalmával a két tettes egyet-egyet ütött az elhalt fejére Az egyik ütés helyén a bőr megrepedt, a másik helyén sértetlen maradt. A halál bekövetkezésére az elébbinek semmi befolyása nem volt, tehát a véressé lett bot csak egyszerű testi sértést okozott. Ezen az alapon a bűnjelek idejekorán végezett vizsgálatával meg lehetett volna határozni a halálos sértés elkövetőjét. A monostori hídon állítólag elkövetett gyilkosság esetében, ha a nyomozáskor vizsgálat tárgyát képezte volna a bűnjelként szerepelő fokosszerű eszköz, már akkor megkaphatta volna a hatóság az esküdtszéki tárgyaláson adott véleményt, a mely kizárta, hogy azzal az eszközzel ütötték volna fejbe az elhaltat. Ha fegyverül kődarabot használnak, ennek darabja bennrekedhet a koponyán ütött likban; bele tőrhet a csontba a szúrásra használt késnek hegye stb. Hofmannak egy esetében az elhaltat ketten támadták késsel; fején 3 szúrás volt, az egyik felületes, a halál bekövetkezésére befolyást nem gyakorló, a másik átjárta a koponyát, s a késnek letört vége abba bele szorúlt, a 3-ik mélyen az agyba hatolt és az okozta a halált. A bűnjelt képező kések egyikének le volt törve a hegye, s ugyanezen agy részleteket lehetett nagyítóval találni, tehát bizonyossá lett, hogy a két sulyosabb sértést csak ez az eszköz okozhatta, s hogy a másik csak jelentéktelen testi sértést okozott.

Nem régen átmetszett nyakú holttest sérűlésében feltaláltuk a sértést előidéző borotva szilánkját, s az a Röntgen kép tanúsága szerint az eszköz élének csorbájába teljesen bele illik. Ha már itt tartunk, felemlíthetem, hogy a Röntgen készülékkel meghatározhatjuk, hogy valaki nem rejtett-e el valamit testének belsejébe. Megtalálhatjuk a gyomorban rejtőző gyűrűt, a katonaéletet gyönyöreitől irtózó hősnek lábszáraiban a tűket, a melyekkel gyógyúlni nem akaró sebeket csinált magán; hasonló ügyben megmondhatjuk, hogy az illető lábaújjának

végét nem fagyás következtében vesztette el, mert fagyáskor a csont az izületben válik le és nem a csont közepén éles széllel; egy további esetben legalább annyit megmondhattunk, hogy a lábújj ficzama nem rövid idővel a sorozás előtt keletkezett, mert annak helyén a csontok el vannak sorvadva, a minek bekövetkezése esztendőket igényel. Olyankor, a mikor az ügynek további folytatása a sértett vagy terhelt okmányokkal meg nem állapítható életkorától függ, szintén nagy szolgálatokat tehet a Röntgen készülék, a mely az életkornak egyedül megbízható jeleit, a csontok fejlettségét teszi láthatóvá. A Lakatos R. és társai elleni ügyben a kéz és könyök fejlődéséből tudtuk megmondani, hogy a vádlott 18-ik életévét még nem töltötte be, s ugyanebből a Rézműves Kosuma ellen megfertőzés miatt indított ügyben, hogy a sértett, a ki különben a „volenti non sit injuria" elvének alapján magát sértettnek nem is érezte, a közösülés idején 14-ik életévét már jóval meghaladta. Ugyanezt a vizsgáló módszert lehetett volna alkalmazni a gyulafehérvári törvényszéknél lefolyt szenzációs gyermekrablás ügyében, mert a Vajasd községben állítólag elrabolt gyermek és a vádlottak által sajátjuknak mondott gyermek életkora között 6 hónap különbség volt, a mely egészen fiatal korban a csontok fejlettségében különbségeket teremt. Magánérdeklődésből megszerezve az illető eset adatait, intézetemben vizsgálatokat indítottunk az ujjbegyek rajzolatának öröklését illetőleg. Sajnos, egyrészt egyéb elfoglaltságunk miatt, másrészt azért, mert az ügy elintéztetvén — közvetlen ok nem sarkalt — a vizsgálatokat abban hagytuk, s az elmúlt napokban az eredményt, mint nevezetes külföldi felfedezést közölték a lapok.

De nem csak az ember élete és testi épsége ellen irányuló és más a végzendő vizsgálatok természete miatt rokon ügyekben, hanem egyéb cselekményekkor is nagy hasznát láthatja az igazságszolgáltatás a természettudományok segítségének. Lopás, betörés, rablás alkalmával épúgy maradhatnak idegen tárgyak, nyomok a helyszínén, mint emberölések eseteiben. Ajtón, falon levő sérüléseken megtalálhatjuk az eszköznek hű lenyomatát, pl. a kicsorbult véső nyomát. Kés pengéjén tapadó növényi szőrökből megállapították, hogy azzal az eszközzel

pusztította el a tettes a szomszédja komló ültetvényét; a fürész fogai között levő porból, hogy azzal cseresznyefát fűrészeltek; levágott fáknak vágása lapján látható csorba nyomokból, hogy azokat a gyanusított fejszék melyikével vágták le.

Nagy hasznát láthatja az igazságszolgáltatás a természettudományok segítségének okmányok, írások vizsgálatakor is. Méltóztatnak tudni, hogy az írásszakértő urak sokszor milyen hosszadalmas, fáradságos vizsgálatokat kell, hogy végezzenek annak a kérdésnek megválaszolása érdekében, hogy egy bizonyos írás kinek a kezétől származik. Sokszor, daczára a legnagyobb utánjárásnak, a vélemény csak a lehetőség, illetve valószinüség határáig emelkedik; s még ekkor is meg van az a baja, hogy a bírói mérlegelésre és a meggyőződés megalkotására igen kevés alapot szolgáltat úgy, hogy a bíró bizonyos mértékben mindig a szakértők megbizhatóságára is kell, hogy támaszkodjék. Számtalan esetben adhatnak itt is felvilágosítást a természettudományoknak módszerei, vegyi, nagyító üveggel, fényképezéssel végzett vizsgálatok. A nagy terjedelmű és sokszor bonyolult eljárást természetesen itt részletesen nem ismertethetem, s csak arra kell szorítkoznom, hogy a dolog nagy jelentőségét nehány egyszerűbb részletének bemutatásával vázoljam. Évekkel ezelőtt egy előadásomban már felemlítettem, hogy fényképezés segélyével az elfakult és ezzel láthatatlanná vált írást vissza lehet idézni. Ilyen módon tett olvashatókká a monarchia követe Athenben báró Gross régi, különben olvashatatlan történelmi okmányokat. Ilyen módon szabad szemnek láthatatlan titkos írást is előidézhetünk, a mit láthatunk egy alig látható sárga festékkel és egy hígitott vérrel írott levélen. A fogházba beadott imádságos könyv lapjain híg pokolkő oldattal írott betük a napfény hatására elétünnek; az ólom vegyületekkel írt láthatatlan írást kénhidrogén gőzök teszik láthatóvá. A czitrom lével írt betüket meglátjuk az írásra egyideig ráfektetett, némileg nedves lakmusz papiron. Ugyanilyen módon olvashatóvá tehetjük a lúggal írott láthatatlan betüket. Jól feltüntethetjük a fényképen a papirban levő vízjegyet. A vízjegy derítette ki egy esetben, hogy az 1893-ban kelt végrendeletet olyan gyárból eredő papirra írták, a melyet csak 1894 végén alapítottak.

Egy másik esetben a nagyító üveggel végezett vizsgálat azzal derítette ki, hogy egy okmány nem a keltezés idején, hanem később született, hogy a papirban cellulose jelenlétét mutatta ki, ezt az anyagot pedig a papirgyártásban csak 1876 után kezdték használni. Minthogy a közönséges fényképező lemez a vörös és sárga fény iránt teljesen érzéktelen, a kimosott ruhán levő vérnyomokat, a szabad szemmel nem látható betüket, jelzéseket, monogrammokat megtalálhatjuk. Egy alkalommal könyvtárból értékes könyvek tüntek el; a gyanusított lakásán házkutatáskor selyempapirt találtak olyan formát, a milyennel az egyik könyvnek színes ábrái le voltak takarva. A mikor a selyem papirt lefényképezték, azon az egyik ellopott könyv egyik képének körvonalai tüntek fel; a hosszas érintkezés következtében az szabad szemmel láthatatlan nyomokban lemásolódott. Ugyanígy megmaradhat a papirpénz hamisítására használt litograf-kövön a bankónak láthatlan rajza. Nevezetes tulajdonsága a fényképező lemeznek, hogy a különböző színeket nem olyan árnyalattal adja vissza, mint a milyennel azokat szemünk látja, a mit legjobban bizonyíthatunk különböző színű tintával készített írás fényképén. Ennél még nagyobb jelentőségű, hogy a lemezt különböző eljárásokkal tetszés szerint érzékenyíthetjük bizonyos színek iránt, mások iránti érzékenységét pedig megszüntethetjük. Ha két különben teljesen egyforma írású fekete tinta közül az egyiknek valami csekély kékes, a másiknak vörhenyes árnyalata van, a fényképen már különbségek mutatkoznak, a melyek segélyével meg lehet mondani, hogy az írás egy részét más tintával írták, mint a többit. Megállapítást nyerhet ilyen úton tehát az is, hogy az írást nem egy időben, nem egy helyen készítették. Elárulhatja a fénykép ilyen módon az utólagos hozzátoldást, de a kikaparást, vegyi anyagok segélyével való eltüntetést is, egy részt az által, hogy a fényképen az eltüntetett részletek láthatókká lesznek, másrészt az által, hogy a kaparás, mosás általi elvékonyodása a papirnak lesz szembetünővé. Nagyító üveggel azt is meglátjuk, hogy kereszteződő írásnak melyik vonala fekszik felül, melyik alul. A 4-es szám írásakor rendesen előbb a szegletesen megtört szárat írják, s ennek vízszintes ágát utólag kereszte-

zik a függélyes vonallal; a ki egy egyes számból akar egy négyes számot csinálni, a már meglevő függélyes szár fölébe fekteti a megtört vonalnak vízszintes szárát. Hogy melyik fekszik felül, a nagyitó üveg megmutathatja. A fényképezés segélyével jól láthatóvá tehetjük pl. az itató papiron levő irást, s ezzel megállapithatjuk, hogy egy bizonyos irás ott készült, a hol az illető itatós papir leledzett.

Használják már a fényképezést a hamisított bankók felismerésére is. Kimutathatja az a használt festék különbözőségét, a betűk, számok, rajzok helyzetében, alakjában és nagyságában mutatkozó különbségeket; ha valódi bankóról üveg lapokra készített két fényképet egymásra helyezünk, azok rajza tökéletesen összetalál, ha valódi és hamisított bankjegyek fényképeivel ugyanúgy járunk el, e két rajz sokszor össze nem talál.

Találhatunk, illetve előidézhetünk az irásokon ujjbegy lenyomatokat is. Egy alkalommal a rablógyilkosság helyén talált papiros darab, a melybe a meggyilkolt pénze volt csomagolva, egy másik alkalommal a hamisított postatakarékpénztári könyv hordta a tettest elárulo ujjnyomokat. (Dr. Gábor Béla.)

Az elmondottakon kívül a természettudományok még számtalan más esetben is szolgálatára lehetnek az igazság kiderítésének; segédkezésük területe a külföldön folyó munkálkodás által nőttön nő. Ha a külföldi újságokat olvassuk, azt látjuk, hogy Párisban minden nevezetesebb bűnténynél és pedig nem csak az ember élete ellen irányulóknál, hanem a vagyon és egyéb javakat támadóknál is ott van Bertillon, Lausanne-ban Reiss, Rómában Ottolenghi, egyebütt mások által képviselve az orvos-természettudomány. Hazánkban, sajnos, ezt a segítséget az igazságszolgáltatás alig használja, sőt eléggé gyakran azt látjuk, hogy még csak nem is ismeri. Egy meg nem szakítható circulus vitiosus áll fenn a kereslet és kinálat között; az utóbbi nem fejlődhet ki a kereslet hiányában, a kereslet pedig nem jelentkezhet kinálat hiányában. Évekkel ezelőtt intézetemben mi is együgyü lelkesedéssel az új irány meghonosítására gondoltunk; az idők viszontagsága azonban a lelkese-

désnek csakhamar szárnyát szegte s egy-két fellobbanás után annak végképpen el kellett aludnia. Az ismertetett esetek nagy részét külföldről hoztam, az ismertetett módszerek csendes laboratoriumi munkásságunk eredményei, a melyeket kötelességszerüen azért végeztünk, hogy a külföld mögött igen nagyon el ne maradjunk, egyik-másik módszerünket az idegenben el is fogadták, itthon azok felhasználására nem volt alkalmunk. Ezen különben nem is csodálkozunk. Éppen ebben a társaságban felesleges hosszasabban fejtegetnem, hogy a büntető ügyek körüli eljárás a gyakorlatban nem mindig alakul kifogástalanul. Azt hiszem, nem fogok ellenzésre találni akkor sem, ha azt mondom, hogy egyebek között a legálitásnak elve, t. i. az a követelmény, hogy lehetőleg minden büntetendő cselekmény megtorlásban részesüljön, az életben nem igen valósul meg olyan mértékben, a milyenben megvalósulnia kivánatos volna. Különösen áll ez, tapasztalásom szerint a legfontosabb, mert az embernek legfőbb és vissza nem adható javát, az életet támadó bűntényeket illetőleg. Nem csak következtetés útján, hanem tényekből mondhatom, hogy a mai rendszer mellett az emberölések aránylag nagy száma az áldozatok holttesteivel együtt örökre elföldelődik.

A hiba forrása különböző helyeken rejtőzik. Feltalálhatjuk első sorban a halottkémlés rendezésének módjában. Nehány esztendővel ezelőtt egy községnek halottkéme 20 koronáért természetes halál okot írt az erőszakos halállal kimultnak túlvilágra szóló útlevelére. Körülbelől két héttel ezelőtt Bánffydongó községben kellett égett gyermek holttestét vizsgálnunk. A halottkém, mint halálokot, hasmenést állapított meg s csak a csendőrség derítette ki az égést; ez úgyszólva az egész testet elfoglalta, feltaláltuk azt egészen szembetünő formában az arczon, kezeken, tehát a ruházat által nem fedett részeken úgy, hogy azt meg kellett látnia a halottkémnek még akkor is, ha a halottat nem vetkőztette le; hasmenésnek persze nyoma sem volt. Mondhatnék ennél még sokkal czifrább eseteket is, de azt hiszem jobb: „Quieta non movere".

Hogy a szándékos félrevezetésen kívül jóhiszemű tévedések is sűrün előfordulnak, azt következtethetjük abból, hogy

hazánkban 1563 orvos halottkém mellett 10.541 nem orvos halottkém működik, a kiknek főkvalifikációja a bűntetlen előélet mellett némi írni és olvasni tudás s a járási orvostól kapott útasítás, közűlök 1023 még csak ennyire sem képesített; 74 községben pedig a halottkémlést senki sem teljesíti.

Ha látjuk, hogy a halottkémléssel megbizott egyszerű emberek közűl az egyik veleszületett gyengeségben halasztja meg a 62 éves férfit, a másik tengeri betegségben a 3 éves gyermeket azért, mert 6 hónappal azelőtt szülei betegen hozták haza Amerikából, a harmadik pedig elveszítvén a halálokokat magában foglaló jegyzékét, azontúl csak az emlékezetében megmaradt két betegséget, a görvélyt és a gümőt írja, de ügyel arra — a mint kérdőrevonásakor kijelentette —, hogy a két diagnozis közvetlenül egymás után kétszer ne következzék, hogyan kivánhatjuk, hogy egy bőrsértés nélküli koponyarepedést, egy rejtett mérgezést, egy párnákkal való letakarás által előidézett megfullasztást felismerjenek, a mikor ezeket sokszor még az orvos halottkémek sem ismerik fel s orvos halottkémek segédkezése mellett, a természetes halálnak különböző fajtája czímén földelték el minden további vizsgálat nélkül Hódmezővásárhelyen Jager Mari és társai megmérgezett áldozatainak egész tömegét.

Nem egy esetet eltakar az orvosi titoktartásnak helytelenül alkalmazott köpenyege is. A szenvedő emberiség érdekeit minden másnak elébe helyezve alig hiszem, hogy volna még valaki, a ki nagyobb jelentőségűnek tartaná nálamnál az orvosoknak, illetve jobban mondva a szenvedő emberiségnek adott ezt a kiváltságot. Mindenütt, a hol alkalmam nyilott, küzdöttem annak lehető széles körre való kiterjesztése érdekében és küzdeni fogok ezentúl is. Van azonban a kiterjesztésnek is határa, a melyen éppen a humanizmus érdekében túlmenni nem szabad. Ha egy nő magzatelhajtás következtében elhal, — a feljelentés elmulasztásával kapcsolatos elmaradása a megtorlásnak — csak biztatás a közreműködőknek gyilkos mesterségük folytatására.

Hogy nehéz, kivált a vidéken működő orvosnak a helyzete, azt nagyon jól tudom s nem egy esetben magam is lát-

tam. Ha egyik-másik tanítványom vidéken hatósági orvos lesz, rendesen rövid időn belől bírói kiszállást eredményező jelentés érkezik tőle. Halljuk ilyenkor tőlük akárhányszor, hogy a jelentés megtevése egy csomó kellemetlenséget zudított reájok, mert a régi orvos a vízbefulladt, megégett gyermekek holttestét, a hirtelen elhaltakét nem szokta bonczoltatni. A jövőbe látva, némasággal hallgatom a fogadkozást, hogy ők ezt a példát nem fogják követni, ők majd rendet teremtenek. A rend meg is lesz, apró-cseprő dolgok, gyanus és tovább vizsgálandó esetek ezt többé meg nem bontják. Egyes vidékeken egészen szünetel a mérgezés, megszünik az angyalcsinálás.

Úgy, mint az eseteknek egy részében a halottkém, azok másik részében az orvos dönti el a halottnak további sorsát, ő határoz, hogy az felbonczoltassék, hogy bonczolását a bíróság vagy rendőrség végezze, vagy pedig ez minden további vizsgálat nélkül átadassék az anyaföldnek.

Hogy a határozás milyen nehézségekkel jár, igazában csak az tudja, a ki több ezer holttest felbonczolása után is akárhányszor abba a helyzetbe kerül, hogy még a halott felbontásakor sem tudja a halál okát megállapítani. Azok az orvosok, a kik külső vizsgálat útján megállapítják a szívhüdést, gutaütést stb., könnyen részesülhetnek abban a meglepetésben, hogy a jövendő diagnozisukra ráczáfol. Sajnos, a körülmények kényszerítő hatása alatt kénytelenek az orvosok a saját reputáczijukat veszélyeztetve, a felelősséget elvállalni s bizonyára furcsa szemmel néznének arra az orvosra, a ki pl. minden hirtelenhalál esetet gyanusnak tartana, jelentést tenne és a holttest felbonczolását szorgalmazná. Pedig ez egészen indokolt volna, mert a halálos belső sérülések egy része, a fulladásnak több fajtája és a mérgezéseknek egész tömege kívülről felismerhető jelekkel nem jár s a hirtelenhalál esetei mögött akárhányszor nevezetes bűntények lappangnak. Példaként hivatkozhatom a hódmezővásárhelyi és más hasonló mérgezések eseteire, de hivatkozhatom a nemrég multnak egyszerű, de az érdekeltekre mégis nagy jelentőségű esetére. Erdei munkás vasúton útazva útközben meghal. Holttestét leszállítják s miután az orvosi vizsgálat megállapítja a szívhüdést, eltemetik. Később a

hozzátartozók azon a réven, hogy az elhaltat egy fa leütötte, ezért hagyta abban munkáját és ez volt halálának előidéző oka, baleset miatti kártalanítási igényüket próbálják érvényesíteni, követelésük azonban az orvosi megállapítással szemben meg nem állhat s időközben a holttest feloszlása a bizonyítás lehetőségét kérdésessé teszi.

Sajnos, a hatóságok sokszor nem is elégszenek meg a halálok megállapításának követelésével, hanem egyenesen beleviszik az orvosokat abba, hogy kizárólag a halottszemle alapján az öngyilkosság, gyilkosság, gondatlanság, baleset, véletlen szerencsétlenség kérdését eldöntsék. Hogy ez a rendszer hova vezet bizonyítja az az orvosi vélemény, a mely kimondja a nyakon látható sárga, száraz barázdából, hogy „önakasztás" történt, a mely kimondja, hogy az $1^1/_2$ éves gyermek saját vigyázatlansága folytán esett a kútba.

Sajnos, ezeken az állapotokon alig lehet változtatni, s abba, hogy azok révén bűntények eléggé nagy számmal elkallódnak, bele kell nyugodni. Nagy eredmény volna magában az is, s az igazságszolgáltatás meglehetne elégedve vele, hogy ha a hatóság tudomására kerülő esetekben megtörténne mind az, a mi az igazság kiderítése érdekében szükséges, sőt meg lehetne elégedve még akkor is, ha azokban az esetekben, a melyekben bizonyítékok rendelkezésre állanak, ezek megszereztetnének.

Sajnos, a mai viszonyok között ez a követelés is túlzott. Az első sorban eljáró hatósági közegek, bármilyen nagy is legyen a buzgalmuk, azzal a tudással és gyakorlattal, a mely a bűntények tárgyilagos bizonyítékainak megszerzéséhez szükséges, nem rendelkeznek.

Ennek hiányában sokszor még ma is a legnagyobb súlyt a bizonyítékok királynéjára, a beismerésre helyezik, tehetetlenségükben nem egyszer olyan eszközökhöz is fordúlva annak megszerzése érdekében, a melyek alapos meglepetésben részesíthetik azt a gyanusítottat, a ki a szabad védekezés elvének létezéséről tudomással bir. Ha nem akarunk struczpolitikát folytatni, — eldugva fejünket, hogy ne lássunk, illetve ne láttassunk — be kell ismernünk, hogy habár sokkal ritkábban, mint a múltban, nyomozásoknál még ma is alkalmazásra találnak olyan

nógató eszközök, a melyeknek nehéz ellentállani. Túlságos szentimentalizmus nem bánt; a mint annak idején igazat adhattam boldogúlt Kovács tanárnak, a mikor a magyar narcosisnak hasznáról beszélt, s ezt demonstrálta azzal, hogy a gyógyítás ellen tiltakozó gyermeket elébb csokoládéval kínálta meg, mire az még jobban toporzékolt, azután pedig a magyar narcosissal egy pillanat alatt elcsendesítette, úgy abban sem látok valami rettenetes sérelmet, ha az, a ki igazán rászolgált, a helyett, hogy czukros pogácsát kapna, egy kissé megismerkedik a keztyűnek és a dúdolásnak fogalmaival.

Tudom, hogy ennek a megismertetésnek és ezzel a beismerés megszerzésének eszközei jóval olcsóbbak, mint pl. a budapesti rendőrség szakértője által végezett ujjbegy lenyomat vizsgálat, s azt is készséggel elismerem, hogy egy-egy esetben meg is hozzák a várt hasznot, de viszont van egy öreg hibájuk és ez az, hogy az egész eljárás folyamán keresztül nem vihetők, a vizsgálóbíró, a vádtanács előtt, a főtárgyaláson nem alkalmazhatók, s e miatt akárhányszor a rájuk felépített ügy teljesen összeomlik.

Nemcsak az igazság és humanizmus, hanem a czélszerűség érdeke is megkívánja tehát, hogy a bizonyítás ilyen eszközeinek kiküszöbölésére irányuló törekvések, a melyek a felsőbbségnek sokszor a kegyetlenséggel határos szigora folytán, pl. a csendőrség körében eredményt értek el, egyebütt és mindenütt, minél elébb teljes sikert arassanak. Ez az idő magától elérkeznék, ha a közreműködő közegek hivatásukra kellően előkészítve, egyebek között a bűntények tárgyilagos bizonyítékait megszerezni képesek lennének, s ha ezek értékesítésére megadatnék nekik a mód. Sajnos, ettől még annyira messze állunk, hogy akárhányszor a hatóságok beavatkozása még a kézen fekvő bizonyítékokat is megsemmisíti. Példákkal bőven rendelkezem.

Közintézetben alkalmazott fiatal embert éjjel alvása közben vitriollal leöntenek. A maró folyadékot tartalmazó poharat a tettes az éjjeli szekrényen hagyja. Maga sértett, — a ki az ujjbegy lenyomatok jelentőségéről tudomással bírt — a pohárnak intézetünkbe való beszállítását kieszközölte. Azon

sikerül is gyönyörű ujjlenyomatokat előidézni, de később az összehasonlításkor kiderül, hogy valamennyien rendőr kezektől erednek. Ezek a kezek a tettesnek ujjlenyomatait is elfödték.

Néhány esztendővel ezelőtt rövid időn belül, egymásután 3 esetben kellett akasztva talált holttestek körül vizsgálatot végeznünk. Egyik esetben a férj, felesége meggyilkolásának, a másik két esetben a feleség és szerető, a férj meggyilkolásának vádjával állott esküdtszéket. A nyomozás mind a három esetben öngyilkosságot állapított meg és a gyilkosság gyanúja csak később merült fel. Két esetben ekkorra már a szobát, a melyben a halottat feltalálták, teljesen kiürítették; az egyikben azt sem lehetett megbízható módon megállapítani, hogy a halott milyen szögön, milyen magason, milyen kötélen lógott, de még arra sem szolgáltatott a nyomozás adatot, hogy a halál mikor következett be, mert a helyszínén vizsgálatot végző orvos azt állította, hogy a holttest ki volt hűlve, de hullafoltok még nem látszottak rajta, a mi képtelenség, mert az utóbbiak jelentkezése a kihűlést megelőzi. A másik esetben, az üres szobának kitört ablakán, a falon, ajtón, kilinesen vérnyomokat, a falakon friss vakolat leverést találtunk, de ezekkel már semmit sem lehetett csinálni; a halott el volt rothadva, a kötelet pedig a nyomozásban közreműködők feldarabolva, szétosztották a falú lakosai között, hogy legyen azoknak is egy kis szerencséjük, a mi a mai nyomoruságos viszonyok között mindenesetre dicséretes törekvés volt.

Mindkét esetben az esküdtbíróság hosszas, költséges tárgyalás után, felmentő ítéletet hozott. Kétségtelen, hogy mindkét esetet az alapos nyomozás egyik vagy másik irányban, megnyugtató módon tisztázta volna.

A 3-ik esetben marasztaló ítélet jött létre, de csak azért, mert az egyébként nagyon felbomlott holttestnek a karjai véletlenül eléggé épen megmaradtak, azokon kézfogástól, ütődésektől eredő sérüléseket, az egyik gyanusított kezén pedig olyan sértéseket találtunk, a melyeknek az általa említett módon — kukoricza szedés folytán — való keletkezhetését kizárhattuk. Erre az orvosi megállapításra a tettesek a vizsgálat során és

a főtárgyaláson felváltva beismerték a gyilkosságot, s a súlyos büntetésen mindketten megnyugodtak.

Nagy baj a nyomozások szempontjából az is, hogy a képviselőház a büntető perrendtartás tervezetének azt az intézkedését, a mely a kir. ügyészségekre bízta a nyomozást, törölte. Ma a kir. ügyészt csak a vezetés és irányítás joga illeti meg, ezt azonban kellőképpen nem gyakorolhatja, sokszor a kit irányítani kellene, nem is irányítható. Daczára a perrend még, külön rendelkezéssel is megerősített meghagyásának, a nyomozásra hivatott hatóságok sokszor az ügyeket végérvényesen elintézik a nélkül, hogy a kir. ügyészségnek jelentést tennének, s ezen felül utóbbiakat a bizonyítékok gyűjtése körül szabadságukban még egyéb tekintetek is korlátozzák. Hogy a korlátozás hová vezet, arra csak egy példát említek.

A Királyhágón túl fekvő egyik községben 1909. év június hónapjának közepe táján mérgezésre gyanus tünetek között megbetegedett két ember, s az egyik meghalt, nehány nap múlva hasonló tünetek között megbetegedett 6 ember, közülök négy meghalt. Az eljáró főszolgabíró az egyik halottat felbonczoltatta; később a mikor a gyanus halálesetek tömegesebben jelentkeztek, a többiek felbonczoltatása iránt a kir. ügyészt kereste meg. Az utóbbi a bonczolást azzal az indokolással, hogy az első halott bonczolásakor az orvosok szívhűdést állapítottak meg, — hátha a többinél is az a halál ok — megtagadta. Igazán csak véletlen szerencse, hogy az országos művegyész 4—5 hónappal a halottak eltemetése után a kiásott maradványokban a faszesz mérgét meg tudta találni. (Felletár Emil. Gyógyászat.)

Mindezeknek és még egyéb okoknak következtében nagyon is tetemes azoknak a bűncselekményeknek a száma, a melyek az igazságos megtorlás alól kiesnek. Ez pedig nagy baj, kivált ma, a mikor mind sűrűbben jelentkezik a törvények által szabott kereteken való túlterjeszkedésnek, a minden áron való érvényesülésnek még az erőszak eszközeivel is dolgozó vágya, felborulással fenyegetve a jogrendet. Ha a társadalom szükségesnek tartotta büntető törvényeket alkotni, ezeknek minden áron érvényt kell szerezni; ha azok tételeiben gyógyító esz-

közöket látunk, arra kell törekedni, hogy azok minden megbetegedés esetében alkalmaztassanak. Ha a beteg mindjárt betegsége kezdetén orvos kezébe kerül, ha ez a rákos fekélyt, a szervezetet rágó bujakort mindjárt felismeri és mindjárt gyógyítani kezdi, a betegség teljesen elmúlhat, s mások ragályozása is elkerülődik. Ilyen helyzetben van a társadalmi bajokat gyógyító bíró is. Azt mondja a német példaszó, hogy az a gyermek, a ki egyszer megégette magát, azontúl fél a tűztől s így is van. Ha az iskolás fiú első csinyjén rajt veszt, ha megkapja a megfelelő orvosságnak kellő adagjait, nem egy könnyen reczidivál. Ha több csinyje felfedezetlenül marad, javíthatatlanná válik, s társát is ragályozza. A gonosztevők életét kutatva, rendesen a lépésről-lépésre való előhaladást látjuk. A bírák előtt álló bűnös előéletében kisebb-nagyobb előzmények rendesen akadnak. A tolvaj, ha azelőtt talán épen nem is lopott, de legalább is rendesen loppintott; tovább tökéletesedve lesz belőle a betörő, majd a rabló, s a gyilkos. Ha az ide vezető úton valahol megállították volna, esetleg tovább nem haladott volna. Ha Hódmezővásárhelyen Jager Mari az első mérgezésen rajt veszít, egész tömege a szerencsétlen áldozatoknak megmenekül a mérgezési halál kínszenvedéseitől; ha Panye Onuczra rá bizonyúl, (pl. a fejszéjén levő vérnyomokból) hogy ellensége ökreinek inát ő vágta el, esetleg a körjegyző ellen megkisérlett négyszeres gyilkosság merénylete elmarad, ha ezekért (talán a sértett testéből kivett golyónak vizsgálata alapján) törvény elé kerül, esetleg nem lövi meg az ablakon keresztül a falú pénztárosát.

Minél korábban kezdődik a gyógykezelés, annál biztosabb az eredmény és annál egyszerűbb eszközökkel lehet azt elérni. Így van ez a társadalmi betegségek körül is. A fiatal korú betegségekkel az orvos is enyhébb szereket alkalmaz; a gyanús fekélyt előbb próbára bocsátja, csak feltételesen ítéli el vasra, s a végrehajtást javúlás reményében felfüggeszti. Hazánk dicsőségére szolgál, hogy fiai között is akadtak apostolok, a kik a szeretet jegyében kutatták a gyógyításnak enyhébb, illetve a betegség természetéhez találó eszközeit. Munkásságuknak sikere attól függ, hogy az eszközeik alkalmazására a gyógyításra hiva-

tottak képesek-e a betegségeket felkutatni, természetüket felismerni és a gyógyító eszközöket alkalmazni. Épúgy, mint a hogy nagy baj származnék abból, ha a közönség annak a tudatára ébredne, hogy az orvosok a betegek felkeresése és gyógyítása körül lanyhán járnak el, nagy bajok származnának abból is, ha a polgárok körében az a tudat gyökerezne meg, hogy a társadalmi bajok gyógyítására kötelezett hatóságok a reájuk tartozó betegségek elleni küzdelemben nem teljes erejükkel vesznek részt, s a támadókkal szemben a sértett és benne a sértett társadalom érdekeit nem eléggé erélyesen védelmezik.

Az idők folyamán ez életviszonyok változása következtében a bűntények természete is sokban változott, a gonosztevők eljárása is módosúlt. Ma sűrübben fordúlnak elő az alattomos ravaszsággal végre hajtott bűntények, s jobban gondoskodnak a gonosztevők cselekményük titkolásáról. A mint kivált nagyobb városok bűnügyi krónikája mutatja, meg nem engedett czéljaik elérésére a tudomány, ipar, művészet haladását is felhasználják. Emellett a bizonyítás feladata is mind nehezebb lesz, s ha a világ azon az úton halad tovább, a melyen újabban elindúlt az erkölcsök előrehaladó züllésével, a czél szentesíti az eszközt elvének terjedésével, az eskű értékének csökkenésével, a tanúkkal való megnyugtató bizonyítás lehetősége előrehaladólag még csökkenni is fog.

Hogy ilyen körülmények között a hatóság helyt tudjon állani, teljes fegyverzettel kell felkészülnie. Fegyverzetében jelentős helyet foglalnak el a természettudományok, a melyek számtalan esetekben egyébként el nem érhető eredményhez vezetnek. Ott, a hol ezek segítségét az igazságszolgáltatás kellően fel nem használja, igaza lesz az angolok leghíresebb törvényszéki orvosának, a ki azt mondta, hogy csak kellő ravaszsággal járjon el a tettes, cselekménye nem fog kiderülni.

A természettudományok részéről kínálkozó segítség felhasználhatásának természetesen előfeltételei vannak. Első sorban is szükség van egy központra, a mely az igazságszolgáltatás érdekében értékesíthető ismereteket nyilvántartsa, alkalmazhatásuk feltételeit kutassa és a vizsgáló eljárásokat kipró-

bálva, tovább fejleszsze, tökéletesítse. Természetes, hogy ezekre a dolgokra kész szakértőt nem lehet, illetve nem minden esetben lehet kapni. Az egyes vizsgáló módszereket a természettudományok készen szolgáltatják, de azoknak a különleges célokra való alkalmazása próbálgatást, egy-egy esetben külön hosszas tanulmányozást és kísérletezést igényel; a tapasztalatok szaporodása, a gyakorlottság növekedése teszi a közreműködést fokozatosan mind értékesebbé.

Ennek a központnak egyik feladata lenne a nyomozásokban közreműködő közegeknek a kiképzése. A kiképzés természetesen nem terjedne ki a különleges természettudományi ismereteket igényelő kényesebb természetű vizsgálatok végezésére, hanem csak a bűntény nyomainak felkutatását, azok felismerését, rögzítését ölelné fel. Ez a központ alkalmat szolgáltatna a kir. ügyészségek és a bíróságok tagjainak is a természettudományi bizonyításnak megismerésére.

Betetőzésül következnék a törvényszéki orvosoknak megfelelő kiképzése. Ma a törvényszéki orvosok egy-egy halottboncoláson és sértettek vizsgálatán kívül egyéb vizsgálatot alig végeznek, minthogy azonban a szükséges alapot megelőző tanulmányaik megadták, a szükséges megfigyelőképességgel és kézügyességgel is rendelkeznek, megfelelő kiképzésükkel el lehetne érni, hogy minden törvényszéknek egy minden tekintetben képzett különleges szakértő állana rendelkezésére, a ki a maga természettudományi ismereteivel a bűnügy felmerülésétől egészen bevégzéséig rendelkezésre állana.

Ma az igazságszolgáltatás az orvos-természettudományokkal jóformán csak kaczérkodik, a komoly eljegyzés lépésére még nem szánta reá magát, higyjük azonban, hogy a jövőben házasságot köt vele, a mely házasság bizonyára egy nagyon jó házasság lesz, mert hisz úgy a leendő vőlegénynek, mint a leendő menyasszonynak csak egyetlen czélja van, ez az egyetlen czéljuk pedig közös: az igazságnak keresése.

Néhány szó a gazdasági élet és jogi rend összefüggéséről.

Előadta és megirta: **Navratil Ákos dr.** egyetemi ny. r. tanár.

Mindenekelőtt meg kell köszönnöm azt a kitüntető bizalmat, a mely osztályrészeműl jutott, a mikor az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi szakosztálya felszólított, hogy ez évi sorozatos előadásai keretében felolvasást tartsak egy a jogászvilágot is érdeklő, gazdasági vonatkozásu kérdésről.

Bizalomról szólok itt, a melyet a szakosztály vezetősége szives volt előlegezni nekem. Nem tudom, meg fogok-e ennek a bizalomnak felelni. Én ugyanis két irányban érzem annak a feladatnak nehéz voltát, a melyre vállalkoztam. Mint a jogásznak meglehetősen idegen eszmekör képviselője jelenek meg itt, hogy olyan dolgokról beszéljek, a melyek különben sem könnyű kérdések és a melyek vitatott határterületei egyes tudományszakoknak. Továbbá a jogba is bele kell itt kontárkodnom nekem, az inkább avatatlannak. Már pedig a jogtudománynak hivatott előadóit és alkalmazóit van szerencsém előttem látni.

Igen nagy a távolság a gazdasági és a jogi felfogás, a gazdasági eszmekör és a jogi gondolkozásmód között és nem tudom, hogy vajjon sikerűlni fog-e nekem ezen rövid előadás keretében azt a nagy űrt, a mely e két eszmekör között nemcsak hazánkban, de a külföldön is meglehetős szélesen tátong, annyira a mennyire áthidalnom. Azt mindenesetre megjegyzem, hogy én a jogról és a jogtudományról bizonyos meglehetősen mélyen belém gyökerezett, kész fogalmakkal jöttem ide. Hosszú idők során szinte önkéntelenül kialakult felfogást hoztam magammal. Ez a felfogás röviden úgy volna jellemez-

hető, hogy én, mikor most itt a jogról és a jogtudományról beszélek, a jogot inkább fejlődésében, mint egy fejlődési folyamatnak kész termékét és nem mint egy megalkotott és alkalmazandó olyan szabályt látom, a melynek létrejöveteli módja közömbös volna e szabály mivoltára nézve. És jogtudomány alatt is — a mikor itt erről lesz szó — inkább a jog fejlődésével foglalkozó tudományt, a jog miként való létrejöttét magyarázó tudományszakot, semmint a jog alkalmazásának a tudományát érteni.

Hogy az a tudományszak, a mely így foglalkozik a joggal, inkább jogtudomány, és hogy a másiknak, a melyet itt félreteszünk, inkább a jogászat nevét adhatjuk, abban azt hiszem, mindnyájan egyetértünk.

Egyetértünk, úgy vélem, még abban a már említett kérdésben is, hogy a gazdasági eszmekörben élőknek és a szó tételes, szűk értelmében vett jogászoknak a világfelfogása között a távolság meglehetősen nagy. Ezek a különböző emberek társadalmi, jogi és gazdasági kérdésekről nagyon is különbözőképen gondolkoznak. A mi társadalmi életünk szinte naponkint szolgáltat erre nekünk szembetűnő bizonyságokat. Igen jó példa erre jog- és államtudományi oktatásunk, a mely egészen elválasztja a kettőt egymástól. A jogásznak nem ad gazdasági képzettséget, nem is igen kívánja meg attól ezt és viszont a gazdasági közigazgatás terén működőknek nem teszi feladatukká azt, hogy a jognak a lényegébe belemerüljenek. A jogi oktatásnak ezt a nagy hiányát sokan érzik is. Reformtörekvéseknek sem vagyunk híján.

Én azonban most nem a dolognak ezen gyakorlati oldalával szándékszom foglalkozni, hanem a jognak és a gazdasági életnek, mint a társadalmi élet tüneményeinek egymásra való vonatkozásaival.

A kérdés, a mely bennünket ilyen formában foglalkoztatni fog, úgy a jogtudománynak, mint a gazdaságtannak alapvető jelentőségü nagy problémája.

A probléma meglehetősen régi és szorosabban így fejezhető ki: a két társadalmi termék, gazdasági élet és jog, vannak-e egymásra valamilyen és ha igen, hát milyen hatással?

A kik a gazdasági élet és jogi rend viszonyának kérdését érintik, rendesen mint olyan tényt említik meg, a mely közelebbi bizonyításra nem szorúl, hogy a mindenkori gazdasági élet és a mindenkori jogi rend között bizonyos kapcsolat áll fenn. A tétel igazságát azzal szokták röviden és nem helytelenül bizonyítani, hogy mindakettő, úgy a gazdasági élet, mint a társadalomban élő emberek egymásközti vonatkozásait szabályozó jogi berendezés, első sorban társadalmi termék. Mind a kettő, a gazdasági élet, de a jogi rend is a társadalmi élet szövevényes talajából nő ki, mind a kettő egyazon téren, a társadalom életének terén mozog. A mindennapi tapasztalás, de sok részszerű jelenség megfigyelése is mutatja, hogy a társadalomban olyan elszigetelt jelenségek, a melyek eredetüket ne más társadalmi jelenségekben keresnék s a melyek e mellett megint újabb társadalmi jelenségeknek ne volnának előidézői, nem találhatók. Már ez a tény megtanít arra, hogy a társadalmi jelenségeket a társadalom lényegének megfelelően magyarázzuk.

Használjuk fel ezt a tényt annak a viszonynak a vizsgálatánál, a mely a gazdasági élet és a jogi rend között létezik. A gazdasági élet és a jogi rend, bizonyos szempontból azonos elbírálás alá tartoznak. Egy a tér, a melyen jelenségeik nyilvánulnak. És minthogy, ez a tér a társadalom tere, a melynek összes részleges nyilvánulásai szoros kapcsolatban állanak egymással, tehát egymásra hatással vannak, önként következik, hogy a gazdasági élet jelenségei, valamint a társadalmi viszonyokat szabályozó jogi rend tüneményei sem maradhatnak egymásra hatás nélkül. De milyen ez a hatás?

A gazdálkodás a társadalmi életjelenségeknek egyik legjellegzetesebb nyilvánulásmódja. A mikor a társadalom élni kezd, már tüstént gazdálkodik is. Ez a kapcsolat oly szoros, hogy a gazdálkodó társadalommal magának a társadalomnak, mint ilyennek a fogalma szinte összeesik. A gazdálkodás fogalmának kereteit tényleg a nélkül, hogy az igazság rovására cselekednénk, annyira kibővíthetjük, hogy abba szinte bele tudjuk helyezni nemcsak a lét anyagi feltételeiről anyagi módon való gondoskodást, hanem az ember minden oly cselekvőségét, legyen az szellemi, vagy anyagi munka, mely közvetlenül, vagy

közvetve az élet feltételeiről való gondoskodást szolgálja. Mindenesetre, a gazdasági élet adja azt az alapot, a melyen és a melyből a társadalom él. Sőt, azt is mondhatjuk, hogy a gazdasági élet teszi ki az emberek társas együttlétének tartalmát. Ebben az értelemben a gazdasági élet a társadalmi lét anyaga.

A jogi rendezés szintén társadalmi termék, épen úgy, mint a gazdálkodás, de csak külső alakját adja annak, a mihez az anyagot a gazdasági élet szolgáltatja. A jogi rend a gazdasági élettel szemben, a mely a társadalmi lét anyagát nyújtja, a társadalmi életnek csak a formája.

Anyag és forma között mindig az előbbi az úr. Mindig az anyag természeti törvényeitől függ az alak, a melybe az illető anyag önthető, illetve, a mely formában az anyag előttünk magától is megjelenik. Ebből az alárendeltségi viszonyból következik, hogy mindig a gazdasági élet alkotja meg magának azokat a formákat, a melyekre a jogi rendezés képében szüksége van, a melyek benső természetének legjobban megfelelnek.

De nem egyedül a gazdasági élet adja a társadalmi életnek azt az anyagát, a mely a magának megfelelő jogi formát igyekszik létrehozni a társadalomban. Ezt ma már olyanok is elismerik, a kik egyébként melegen rokonszenveznek azzal a társadalmi felfogással, melynek a jogrend fejlődésének okaira vonatkozó elmélete materiális történelmi világnézet név alatt ismeretes.

Ez egy nagyon egyszerű és igen könnyen megérthető elmélet, mely azt mondja, hogy minden, a mi a világon van, minden társadalmi jelenség, gazdasági okoknak a szüleménye.

Hogy egyszerű, bár egy kissé nyers példával világítsam meg ezt a tételt, azért vagyunk jók, mert anyagi erőnk lehetővé teszi, hogy jól viseljük magunkat és nem vagyunk kitéve annak, hogy pl. hiány következtében szükségleteinket másként mint a jogrend által megengedett módon elégítsük ki. Ez az a felfogás, a mely bölcseleti alapja egy hatalmas eszmeáramlatnak, a melyet tudományos irányu szocziálizmusnak mondanak.

A gazdasági történelmi felfogás hitvallásává vált egy tudományos irányzatnak és később szinte közhelylyé szélesült.

Annyira közhelylyé vált, hogy az emberek kezdték megunni. Még olyan emberek is, a kik nagyon közel állanak a szocziálizmus világfelfogásához és a kik leginkább vannak arra hivatva, hogy elismerjék a gazdasági tényezők nagy hatását a társadalmi életben, kezdenek ettől az egyedül üdvözítőnek hitt felfogástól elfordúlni. A hires német tudós, Werner Sombart például újabban abban tetszeleg magának, hogy a kapitalizmus fejlődése terén kimutatja, hogy mennyire az anyagi élettől független tényezők hozták létre a nagy horderejü gazdaságpolitikai alakulatokat a társadalmi életben. Könyvet írt a kapitálizmusról és a hadseregek párhuzamos fejlődéséről és igen ügyesen mutat rá arra is, hogy a fényűzés, mely az új kor elején egyes udvarok körül kifejlődött, miként hozta létre a kapitálizmust; kifejti, hogy a nagy hadsereg, a mely igazán minden inkább, csak nem gazdasági momentumot képviselő tényezője a társadalomnak, hogy készíti elő a talajt és járul részben maga is hozzá ahhoz, hogy a kapitálizmus kifejlődjék. De ezek csak ügyesen kiszemelt és szépen kidolgozott példák, a melyek azért nem döntik meg annak a tételnek az igazságát, hogy minden társadalmi alakulatnak, mindennek, a mi fejlődött a mi életünkben, egyéb tényezők mellett legnyomatékosabb mozgató ereje a gazdasági érdek. Az a gazdasági momentum, a mely megengedi, hogy az emberek, ha nagyobb gazdasági erővel rendelkeznek és jobb anyagi helyzetben vannak, így könnyebben tudnak szellemileg is tovább fejlődni.

Ennek a momentumnak a hatása a legjelentősebb a jog kifejlődésére is, úgy hogy a jog lényegével, keletkezésével, mibenlétének a megismerésével, illetve megértésével foglalkozó jogász, mikor azt nézi, hogy a mai jogrendszer, a mely uralkodik felettünk, — mert hisz a jogrendszer megkötés is, — minő tényezők hatása alatt jött létre, lehetetlen, hogy észre ne vegye a jog létrejöttére kiható tényezők között, mint a legnyomatékosabbat: a gazdasági érdeket.

Ma az u. n. magántulajdoni jogi rendszer alatt élünk. Ez azt jelenti, hogy a jogi rend azt, a mi valakinek bizonyos megállapított módokon a hatalmába jutott, odatartozónak elismeri, ott megvédi. Ez az egyén tulajdonának a rendszere. Ezt

se hozta más létre, mint főleg a társadalom gazdasági érdeke. T. i. mindig azok alkotják a társadalomban a jogot, a kik hatalmasok. Ezeknek a szava döntő, mert ezek az akaratukat ki tudják kényszeríteni. Ezek pedig olyan jogot hoznak létre, a mely nekik kedvező és ennélfogva természetesen az ő létező birtokállapotaikat jogilag védett állapottá igyekeznek tenni.

Ma már tudjuk, hogy a jog nem szüleménye korszellemeknek, vagy más láthatatlan erőknek, természetfeletti dolgoknak, hanem a szó legszorosabb értelmében emberi csinálmány. A hogy mi látjuk ma azt magunk előtt, hogy politikai pártok miként küzdenek egymással a törvényalkotás terén ideáljaikért, érdekeikért, hogy azt, a mit ők jónak tartanak, de a mi föltétlenül mindig és először mindig az ő szempontjukból jó, megvalósíthassák, hogy ennek megfelelő jogot alkossanak, így volt ez mindig, a társadadalmak fejletlenebb korszakaiban is mindig a világon, ha akkor az érvényesülésre való törekvés eszközei közjogilag nem voltak is annyira kidolgozottak és finomak, mint ma. A lényeg mindig ugyanaz; ma is, akkor is az erősebb akarata győzött.

*

A gazdasági élet azonban nemcsak kihat a jogra, hanem a kialakult jogrend is visszahat a gazdasági életre. Problémánknak t. i. két ága van, az egyik az a kérdés, a melylyel eddig foglalkoztunk és a mely tulajdonképen kevésbbé tartozik az én szakkörömbe, hogy mi a hatása a gazdasági életnek a jogalkotásra. A másik kérdés az, hogy ha valamely módon kialakult egy bizonyos jogrendszer, akkor az észrevétlenül suhan-e el a gazdasági élet felett, vagy nem? Közömbös-e a gazdasági életre az, hogy miesoda jogrendszer alatt létezik? Ez az, a mi bennünket közelebbről érdekel.

Ugyanannak a ténynek hangsúlyozásából indulhatunk ki itt is, mint a melynek igazságát tételünk első részének megvilágításánál láttuk. Ott a társadalom szerves mivoltából következtetve azt mondottuk, hogy a gazdasági életnek szükségképen kell a társadalom jogi rendjére hatással lennie, mivel mind a kettő a társadalom terméke. Itt csak meg kell fordítanunk a

tételt. A tétel megfordítottja pedig így hangzanék: Más tényezőkkel egyetemben a mindenkori jogi rend hozza létre, a gazdasági élet tüneményeit, illetve működik legalább közre a társadalom gazdasági életének kialakításában. Azt azonban már láttuk, hogy eredetileg a gazdasági élet hat közre a jogrend kialakulására. A kialakult jogrend tehát csak azzal hathat vissza a gazdasági életre, hogy ennek a gazdasági életnek a *további* kialakulását, fejlődését, befolyásolja, irányítja.

Az újabb idők komoly közgazdaságtana mindig érezte, hogy a gazdasági életnek, különösen pedig a gazdasági jelenségek egy részének van valamelyes kapcsolata a jogi élettel, a társadalomnak akármiféle (ezidő szerint magántulajdoni) alapon nyugvó jogi berendezésével. A hétköznapi felfogás ezt a viszonylatot úgy igyekszik magyarázni, hogy a gazdasági életet úgy tekinti, mint a gazdálkodó emberek oly cselekvőségét, a mely a gazdaságtani tudomány által megállapított, illetve helyesebben, ezen tudomány által magyarázott szabályokat a gyakorlati életben alkalmazza, persze *az állam által megszabott korlátok között*. Ez a szinte magától értetődő feltétel volt az, a minek hangsulyozásával vélt eleget tehetni a gazdaságtan a felvetett fontos kérdés megmagyarázásának.

Pedig a kérdés sokkal mélyebbre ható bonczolást érdemel, mert a gazdasági élet legtöbbet vitatott és legeltérőbben magyarázott jelenségeinek kulcsa éppen ennek a kérdésnek a helyes megoldásában rejlik. Ezek a jelenségek a társadalmi jövedelem megoszlásának tüneményei, a melyek az életben már csak azért is élesen szemünkbe ötlenek, mert alakulásuk szorosan összefügg a mind égetőbbé váló *társadalmi kérdés* irányával.

Szükségleteinknek kielégítése javaknak felhasználásával történik. De ezeket a javakat meg kell magunknak szereznünk, illetve jórészt elő is kell állítanunk; és a mikor ezeket előállítjuk, akkor termelünk. Az ember termel. De szemünkbe ötlik tüstént az is, hogy azok a szükséges momentumok, a melyek a termeléshez kellenek, azok nincsenek mindig együtt egy kézben, egy ember hatalma körében. Hanem azokat előbb össze kell hozni. A termeléshez első sorban föld kell, a melyen

a termelést folytatni fogjuk, esetleg kell hozzá a földnek termő ereje is, kell egy felhalmozott jószágkészlet, a melyet tovább alakítunk és ehhez megint munkaeszközök kellenek. És kell végül emberi, testi és vezérlő szellemi munka hozzá.

Ez a vezérlő szellemi munka egyesíti, hozza össze, tartja mozgásban és vezérli működésükben a termelés említett tényezőit.

A vállalkozó a termelő folyamat során azt nézi, hogy az embereknek mire van szükségük, mit és mennyit akarnak és tudnak tőle megvásárolni. Ezt fogja ő előállítani, elárusítani. Az elárusításból befolyó összegből fogja kielégíteni azokat a segítő társait, a kik neki termelő tényezőiket a termelés czéljaira átnyújtották. Ez a rövid vázlata az egész folyamatnak.

Bennünket az érdekel, hogy mit kapnak a termelésben résztvevők a termelésben való résztvételük alapján és miként történik ez a részeltetésük.

A földtulajdonosnak, a ki átadta a vállalkozónak a földjét termelés czéljából, igénye van valami jutalékra és ezt a jutalékot földjáradéknak nevezzük. A tőketulajdonos részesedését kamatnak mondjuk. A munkását pedig, a kinek szintén van jutaléka, bérnek. És a mi az eladási árból ezeken a jutalékrészleteken felül megmarad a vállalkozónak, az az ő nyeresége. Szóval, az emberek jövedelmekre tesznek szert annak alapján, hogy legtöbb esetben a vázolt közvetítéssel eladták, a fogyasztóknak ellenérték fejében rendelkezésökre bocsátották közös termékeiket. Fokozatos eladások és folytonos áralakulások során eljutottunk a jövedelemeloszlás proczesszusához.

Ebben a folyamatban azonban egy ponton a gazdasági törvényszerüség nem segített bennünket tovább. Itt az ugrást csak egy olyan támaszték segítségével tudtuk megtenni, a melyet nem a gazdasági élet törvényszerüsége adott nekünk, hanem a minek megfejtéséhez jogi magyarázatokat kellett már figyelembe venni.

Mikor a termelők termelnek, javakból javakat állítanak elő. Idáig megértjük a folyamatot minden jogi segítség nélkül. De a mikor a vállalkozó a tervezett termelés számára meg akarja nyerni a termelő tényezőket, a mikor a vállalkozó a terméket el akarja adni, akkor már szükség van a jogi rend nyújtotta

támasztékra. Ez a jogi rend azt mondja, hogy a munka a munkásé, a tőke a tőkésé, a föld a földtulajdonosé, a termék a vállalkozóé, melyeket ha valaki meg akar ezektől, és pedig a vállalkozó a termelő tényezőket azok tulajdonosaitól, a fogyasztó a terméket a vállalkozótól, venni, akkor ennyi meg ennyi ellenértéket kell érte adnia. A jogi rend nyújtotta e támaszték nélkül nem volna jogczíme a termelőnek arra, hogy ő termékeinek az egyenértékét megkaphassa és nem volna alkalmuk sem a termelő tényezők képviselőinek, sem a vállalkozónak arra, hogy ily szabad forgalmi viszonyt keressenek, ily szerződési viszonyt, a melyet mindegyik köt a maga vásárlójával. Szóval, magántulajdoni jogi rend nélkül jövedelem és a jövedelemnek a megoszlása nem léteznék a gazdasági életben.

Ez az a jogrend, a melyről a gazdaságtan sokszor megfeledkezik, vagy ha észre is veszi, szerepét hallgatással szereti mellőzni.

A jövedelem kialakulásának és megoszlásának folyamata éppen a jogrend segítségével megy végbe. Ez olyan világos és érthető, hogy csodálkozni kell azon, hogy a gazdaságtannal foglalkozók ezt a nagy igazságot kellően nem méltányolják. Inkább mintha félnének tőle. Régi időktől fogva mind a mai napig a legkitűnőbb nemzetgazdáktól kezdve le a legkisebbekig majd mind azon próbálják ki az erejüket, hogy miként lehetne beigazolni azt, hogy ezek a jövedelemeloszlási ágak primär gazdasági jelenségek, vagyis hogy a társadalom jövedelemeloszlási folyamatai minden jogi rendtől függetlenek.

Ezt igen czélttévesztett törekvésnek tartom. Az eddigi kisérletek nem is vezettek igazában sikerre. Közülök a legjelentősebbek is, mint pl. Böhm-Bawerk időelmélete, inkább abban tűntek ki, hogy a kérdés egy mellékes részének túlfinom kidolgozásával és előtérbe állításával a szemlélő figyelmét a dolog lényegéről elterelték.

Mindazok, a kik ebben a kérdésben tisztán láttak, nagyon röviden elsorolhatók. Az egyik a XIX. század közepe táján élt porosz Rodbertus János Károly volt, a ki rendszertelen, de nagy erőről tanuskodó írásaiban a tanszéki szocziálizmusnak lett a megalapítójává.

Ő mutatott rá a tényre, hogy a gazdaságtannak valamit kölcsön kell kérnie a jogi élettől, ha összes tüneményeit érthetően meg akarja magyarázni. Az ő legnagyobb tanítványa, a ma is élő Wagner Adolf, vitte tovább ezt a kérdést. De azt az eredményt, a melyre mi eljutottunk, ettől a nagy mestertől megszokott rövidséggel és szabatossággal, röviden és világosan nála sem látjuk megvilágítva. Sőt nem látszik ez az eredmény és ez a legkülönösebb, maguknál a szocziálistáknál sem, a kik, pedig leginkább használhatnák fel — első pillanatra legalább ez úgy látszik — ezt a nagy igazságot gazdaságpolitikai törekvéseik elméleti megalapozására.

A szocziálisták ugyan nem hagyják figyelmen kívül azt a tényt, hogy a magántulajdoni jogi rend teremti meg a jövedelemeloszlást, mégis gyakorlatilag megvalósítható czélokat kergetvén, törekvéseik közben a mai társadalmat egyes intézményeiben kezdik ki. Ezen munkájukba csak részben és egyenkint vonják be a jövedelmi ágakat. Henry George a nagyvárosi földtulajdont támadja, a melynél a meg nem érdemelt vagyonszaporodás a legszembeszökőbb. Marx Károly a tőkét támadja meg, ezt a varázslatos hatásu termelő tényezőt, a mely mint egy szörnyeteg feküdt rá a munkásságra és ezt a termelőtényezőt igyekszik, általa oly annyira vészesnek mondott hatásától, a melyet éppen a magántulajdonba került tőke fejt ki, megfosztani. Mély elméjü gondolkozók oly eltévelyedései ezek a következetlenségek, a miket a gyakorlati élet politikai törekvései követelnek az elmélet logikájától.

*

A gazdasági élet fejletlenebb szakában, olyanban például, a minőben a mi őseink is éltek, a mikor bejöttek hazánkba, zárt körzetekben folyt a gazdálkodás. Kevés igény, kevés szükséglet, kevés termék, szinte semmi munkamegosztás; majdnem mindenki azt állítja elő, a mire szüksége van. Ezek az ilyen gazdasági fejlettségü idők jellemzői. Ebben az időben mindenki a saját szerencséjének legszorosabb értelemben vett kovácsa.

A gazdálkodás ilyenkor roppant szűk keretekben folyik. A törzseken kívül — ezek alkotják a zárt körzeteket — alig van gazdasági érintkezés. A fejletlen élet egyhangúságát zavarok nem bontják meg.

A továbbfejlődés során új szín tárul elénk. Mindenki csakis azt készíti el, a mihez ért, a mihez tehetsége van: így az asztalos asztalt készit, a lakatos vasmunkákat csinál, az ügyvéd pereket visz, a bíró ítéletet mond, a földmivelő mezőgazdasággal foglalkozik. A mikor már ilyen munkamegosztás uralkodik, mindenki elviszi embertársaihoz a maga termékeit és kér tőlük ennek fejében abból, a mit ők készítettek. A gazdasági élet fejlettségének ezen a fokán egy igen jelentős mozzanat járul a gazdasági élet termelő szakához. És ez a forgalom. A termelt jószág most már nem a maga termelőjében, hanem másban talál fogyasztóra. De a mikor a kis termelő még csak a megrendelő számára dolgozott, többet nem termeltek, mint a mennyit elfogyasztottak az emberek. Haszontalan fáradtság, kárba veszett munka nem igen létezett.

De mihelyt — úgy a mint az ma történik — egy varázslatos ismeretlen, a piacz számára termelünk, lényegesen megváltozik a helyzet. A magántulajdoni rend ilyenkor már tökéletesen érezteti hatását, a melylyel a gazdasági élet egyöntetü menetét meg tudja bolygatni.

A piacz alatt azokat a reménybeli vevőket értjük, a kik jó ha jönnek, de esetleg el is maradhatnak. A piacra dolgozó termelő jövedelemre akar szert tenni és e törekvése közben kiszámíthatatlan tényezőkkel, tőle független körülményekkel, konjunkturákkal kellene számolni tudnia. Az árak alakulásától függ a jövedelme. És az árak alakulása nem csak az ő termelő munkájától függ.

A magántulajdoni rend, mely a javak forgalmát, az áralakulást maga után vonja, így hoz létre a gazdasági életben eleddig ismeretlen új alakulatokat. Ez a rend teszi lehetővé, hogy a termelő a piaczon, mint kináló megjelenhessék, ez teszi lehetővé, hogy onnan jövedelemmel térjen haza, de ez hozza létre a gazdasági élet egyes pusztító kinövéseit is, a mikor elválasztja a termelékenység szempontját a jövedelmezőségétől.

A piaczra való termelés korszakában előállnak ennek az állapotnak összes bajai: A fogyasztó nem találja, vagy nem tudja megszerezni azt, a mi neki kell és a termelő nem találja meg a maga fogyasztóját. Ebben az állapotban nagy gazdasági konvulziók keletkeznek és ezeknek az egész társadalom adja meg az árát. E konvulziók között a legjelentősebbeket a gazdaságtan a túltermelés névvel szokta jelölni. Ezekből fejlődnek ki a válságok, a melyek az egész gazdasági életet hosszú évek sorára meg tudják fejlődésében akasztani. A magántulajdoni rend mellett, a mely mai fejlett gazdasági állapotaink idején minden gazdálkodás uralkodó szempontjává a termelékenység helyett a jövedelmezőséget teszi, nem áll módunkban e bajokat gyökerükben kiírtani, legfeljebb hatásaikat enyhíteni.

Sajátságos szerepe van a magántulajdoni rendnek a gazdasági életben. Megszámlálhatatlan bajnak lesz kútforrásává. És mégis nélkülözhetetlen. Nélküle az emberek gazdálkodása alig képzelhető. Alig tudnók elhinni, hogy az emberek hajlandók volnának termelésre vállalkozni, ha nem tudnák, ha nem serkentené őket az a tudat, hogy a miben fáradnak, annak eredménye az övék, vagy legalább részben az övék lesz.

Huszti András erdélyi jogtanár és munkássága.

1734—1742.

Írta: **Kolosváry Bálint dr.** egyet. ny. r. tanár.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület feledhetetlen emlékezetű megalapítója azzal a magasztos czéllal rakta le e félévszázadnál már idősebb intézmény alapkövét, hogy hazánk erdélyi részeiben a tudományok és művészetek ápolásának szellemi központja legyen. Az a szellemi központ, mely összeköti a multat a jelennel, s míg egyfelől nyilvántartja a tudományok minden ágazatának legújabb fejleményeit, hűségesen őrzi másfelől mindazokat az emlékeket, buzgón kutatja mindazokat a rejtett kincseket, melyek az erdélyi magyarság viharverte, szomorú történetében e magyarság kulturális életének a tanúbizonyságai és kulturtörekvéseinek az eredményei.

A nagy alapító nagy intenczióit követte a Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtud. szakosztálya, mikor tért engedett munkásságában az erdélyi jogélet múltjának és e kétségkívül nem érdektelen múlt egynémely jelenségének felderítésére is és osztályrészéül juttatta e sorok írójának azt a megtisztelő szerencsét, hogy egyik ülésén *Huszti András*nak, a kolozsvári ref. kollegium első jogtanárának munkásságát a szakosztály előtt bemutathassa.

Az 1913 február hó 15-én tartott szakosztályi előadás, részleteiben tűzetesebb kidolgozással, tartalmában lényeges kibővítéssel kerül most az olvasó elébe, bár még mindig távol áll attól, hogy Huszti Andrásról kimerítő és teljes írói élet és jellemrajzot nyújtson, sőt tárgya most sem több, mint a Huszti-féle „*Jurisprudentia Hungarico—Transylvanica*“ cz.

munka tartalmának és jelentőségének kritikai ismertetése, mely mellett az író életéről közölt biografiai adatok pusztán könyvének irodalmi és társadalmi hátteréül hivatvák szolgálni.

A könyvről, mely a maga eredeti csonkítatlan egészében került a kedvező véletlen folytán kezembe, ha itt-ott történt is róla czime szerinti megjelöléssel említés, alig tud közelebbit az 1848 előtti magyar jog feldolgozója. A forrásművek közül szinte érthetetlen módon elmellőzte az irodalom; a nagy Frank Ignácz, az ő kétségtelen tárgyilagossága ellenére: nem tud róla semmit. A közkézen forgás népszerüsítő és terjesztő hatása alól már megjelenése után kivonta a mai modern írói művek leghatalmasabb reklámeszköze, a régiekre azonban annál megsemmisitőbb *elkobzás*, s talán ez az igazi oka annak, hogy az 1742-ben Nagyszebenben megjelentetett munka oly gyorsan kiveszett a köztudatból s nem érvényesithette azt a termékenyítő hatást, melyet valóban sokoldalú tudományos fejtegetései megérdemeltek volna.

A sorsüldözte könyvnek viszontagságairól s a tragikus végű jogtudósról lesz alkalmam alább még megemlékezni s megérinteni egyúttal tárgyamnak azokat a vonatkozásait, melyek akár az élet könyörtelen dilemmáin töprengő filozófust, akár a társadalmi problemák lélektani mélységeit kutató szocziologust egyaránt megihlethetnék. Huszti András életéről pedig főleg életrajzíróinak [1] a fenmaradt szórványos adatokból összeállított közlései nyomán, egy pár jelentéktelen kiegészítéssel a következőket bocsáthatom elé:

*

[1] Hangsúlyozottan emelem ki, hogy *Huszti András*ról a szó szoros értelmében vett *életrajzot* adni sem szándékomban nincs, sem azt tenni módomban nem állhatott. Ezt, a különben nagyon hálás feladatot hivatott történésznek kell megoldania. Tudomásom szerint életrajzot irtak róla *Török István* dr., A kolozsvári ref. coll. története cz. munkájának II-ik kötetében (Kolozsvárt, 1905) és *Bod Péter*, Magyar Athenásában. Kisebb közlemények pedig *Szabó Károly*tól és *Szász Domokos*tól (Erd. Prot. Közlöny 1878. évfolyam); *Barabás Samu*tól (Történelmi Tár) tétettek közzé, nagyrészt Huszti A. perére vonatkozóan, valamint ugyanerre vonatkozó adatokat tartalmaz *Bod Péter*, Historia Hung. Eccl. cz. mű III. kötete is. Történelmi tárgyú munkáit *Szilágyi Sándor* és *Szinnyei József* ismertették.

Huszti András születéséről nincsen biztos adat. Abból, a mit tanúlmányainak idejéről tudunk, következtethető, hogy a XVII. század legvégén, vagy a XVIII. század legelején születhetett. Eredetét, minden közelebbi megjelölés nélkűl Huszt városhoz köti őmaga.[1] Tanúlt Enyeden és 1722-től fogva Kolozsvárt, hova neveltetésére és gondjaira bízott Barcsai János, gr. Teleki Sámuel és Dániel Lőrincz tanítványaival kerűlt. Kolozsvári tanúlmányairól a kortörténészt felette érdekelhető sok levele maradt hátra, legnagyobbrészt Széki gróf Teleki Pálhoz czímezve, mely levelek az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárában találhatók meg és eleddig még feldolgozva nem lettek.[2] A teologiai pályára lépvén, 1727-ben a Teleki grófok anyagi támogatása mellett Odera melletti Frankfurtba ment ki s körűlbelől négy éven át folytatta külföldi tanúlmányait. A teologiától mindinkább elidegenedve a jogi studiumokkal foglalkozott, s gróf Teleki Pálhoz Frankfurtból írott levelei szolgálnak bizonyítékáúl annak, hogy új és önmaga választotta hivatását mennyi buzgalommal, s mily rajongó lelkesedéssel igyekezett betölteni. Különösen méltánylandó Huszti mohó tanulni vágyása, mert miként leveleiből látszik, nehéz és felette szűkös viszonyok, az energiát megbénító anyagi küzdelmek zaklatták külföldi időzésének minden esztendejében. Itthoni rosszakarói (Enyedi uramat, a kolozsvári orvost emlegeti) pártfogói előtt megrágalmazták, s különösen volt tanítványával a testileg satnya Barcsai Jánossal szemben tanusított állítólagos durva bánásmódja Teleki gr. jóindulatát koczkáztatták. A segélyek kimaradtak, kollegiumi hátrálékos alumneumát visszatartották, ő maga elrongyosodott, szállást, ellátást kapni nem tudott s mint panaszosan írja „kölcsön senki sem ad, mert itt, az idevaló diákoktól s azok családságoktól úgy félnek a civisek, mint a tűztől; mert a német deákok el szoktak szökni, ha adósságba verik magokat, s én felőlem is éppen olyan ítélettel vagynak".[3]

[1] Lásd *Török I.* dr. id. ez. műve II., 21—22. l.

[2] Gr. *Teleki László* levéltár: Huszti András levelezése 1722—1729. E sorok írójának e leveleket volt alkalma tüzetesen átolvasni, tartalmukat azonban, mert e dolgozat keretein kívül esnek, sajnálattal fel nem dolgozhatta.

[3] Gr. *Teleki László* levéltár: Huszti A. levelezése 1730 jan. 8. (Erd. Múzeum-Egylet levéltára.)

Jó szerencséjére tanúlmányait sok nyomorúsága mellett sem kellett megszakítania. Hálával emlegeti két külföldi patronusát, t. i. *Hoffmenn Keresztély Gottfréd* porosz kir. belső titkos tanácsost és professzorát *Heineccius János Gottliebet,* kik „nem akarják, hogy semibarbatus philosophus módjára menjek haza, írja az ők szárnyai alól,“ [1] s különösen, ez utóbbiról emlékezik meg nagy kegyelettel és szeretettel, hiszen nemcsak munkáit adta át Husztinak lemásolásra, „hogy a jogot szintén oly tudósan taníthassa“, hanem még természetjogi előadásait is az ő kedveért a német nyelv helyett latinúl tartotta meg.[2] Mint teologus diák kénytelen volt a teologiai kollegiumokat is szorgalmasan látogatni, bár ez jogi studiumaiban nagyban hátráltatta, mégis a következő jogi tárgyakból szerzett magának teljes készültséget: filosofiai és jogtörténet, logika, erkölcsfilosofia, természetjog, római institucziók és a magánjog elemei a pandekták szerint.[3] Külföldi irodalmi munkássága részben teologiai,[4] részben a közoktatásügygyel foglalkozó. Idevágó munkájának, melynek czíme „De origine, incremento, fatis et statu hodierno gymnasiorum Transilvaniensium“ s melyben a jogi oktatás bevezetéséért tör lándzsát, kétségkívül nagy szerepe és hatása volt arra, hogy gróf Bánffy György 20,000 forintos nagylelkű alapítványa folytán a kolozsvári ref. kollegiumban az első jogi tanszéket megszervezték. Erre a tanszékre nyert Huszti András meghivatást 1734-ben s működött rajta 1742-ig, míg tanszékétől a generalis synodus megfosztotta. Tanári működésének képezi eredményét a jogtudományról írt munkája s egyúttal annak zárkövét is jelenti. A dévai ref. zsinat ugyanis még ugyanazon évi junius hó 11-én kelt itéletével Huszti munkáját, annak állítólagos vallásellenes tendenciája miatt kárhoztatta, szerzőjét a ref. egyházból kiközösítette s tanári állásától megfosztotta. A munka lefoglalásáról, megcsonkításáról, illető-

[1] Ugyanott.

[2] *Huszti* levele: Teleki Pálhoz 1728 nov. 7. (Gr. Teleki László levéltára. Erd. Múzeum-Egylet.)

[3] Ugyanott.

[4] „Dissertatio Theologica de Christo Primogenito. Francofurti cis Viadrum. 1728“.

leg elkobzásáról *Alvinczy Gábor* gubernialis secretarius gondoskodott, s innen van az, hogy a szerző által ajándékkép előre szétküldött egynehány példányon kívül az 1000 példányszámban megjelent mű megcsonkítva kerülvén forgalomba, a teljes példányok a nagyobb könyvészeti ritkaságok közé tartoznak.

Tanszékének elvesztése után élete a lassú sülyedésnek, a sors haragja elleni hasztalan küzködésnek szomorú kálváriája, míg 1755-ben ismét visszakerülve Kolozsvárra, megváltáskép érte utól a halál.[1]

*

Huszti András „Jurisprudentiája" a XVIII. század magyar jogi irodalmának egyik kétségkívül legjelentősebb alkotása, melyet már nem egy szinte a különlegeskedés határán mozgó eredetisége is méltán arra predesztinált volna, hogy nagyobb figyelemben részesüljön. Teljes címe magyar fordításban a következő:[2]

„*Magyar-erdélyországi jogtudomány, melyben a szerző, Huszti András, a kolozsvári nemes ref. kollegium jogi és politikai tanszékének professzora — az erdélyi és magyarországi nemes és a haza törvényeinek tudására vágyó ifjúság használatára, könnyen áttekinthető módszer szerint LV czímben feldolgozta a néhai, kiváló magyar- és erdélyországi jogtudósnak, Verbőczi Istvánnak a Hármaskönyvben és ennek előszavában lefektetett tanításait: — még pedig az egyes elvek körévonható tisztaságban való felelevenítése, a valódi és eredeti források figyelembevétele, továbbá helyes és természetes rendszerbeöntés, valamint világos magyarázatok mellett. Szeben, 1742.*"

[1] *Huszti* jellemzéséről, üldöztetése közelebbi okairól lásd e füzet végéhez csatolt „*Befejezés*"-t.

[2] Eredeti czím: „Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica, in qua Doctrina Stephani Verbőczii, illustris quondam Jureconsulti Transilvano Hungari, in prologo Decreti, seu operis Tripartiti contenta, ad Lydium Rectae Rationis Lapidem revocatur: ex Fontibus suis veris atque originalibus deducitur: justo ac naturali ordine digeritur: clarissime explicatur: ac per Titulos LV. commoda in usum Nobilissimae cupidissimaeque legum Patriarum juventutis Hungarico-Transilvanicae methodo adornatur Auctore *Andrea Huszti* jurisprudentiae & politicae in inclyt. Colleg. Reform. Claudiopolitano professore. Cibinii, in Transsilvania. Excusa in Officina ejusdem liberae Regiaeque civitatis a Johanne Barth. Anno Dni MDCCXLII."

Általános jellemzésül már maga ez a hosszú czím is eleget mond. Különben pedig Huszti munkája darabos, de erőteljes latinságban, s a filozófiai és teologiai, etnografiai és nyelvészeti ismeretek tüntető összehalmozása mellett javarészben a jogi tudás enciklopédiáját nyújtja mindenütt a kora teologusait jellemző éles polemiával fűszerezve a jogra vonatkozó és a római meg kánoni jog igazán alapos ismeretét elárulo fejtegetéseit. A Tripartitum előbeszédének anyagán indúl el s ezt kivánja az ő idejében már jelentékenyen előrehaladott jogi doktrina szempontjain keresztűlszűrve feldolgozni, kritikailag tárgyalni és ott, a hol a prologus ú. n. „előismeretei" hiányosak, kiegészíteni.

De azért távolról sem mondhatni, hogy a Tripartitumhoz szolgailag ragaszkodnék. Az igazság, a jog és jogtudomány, a jogtudomány különböző alapokon való osztályozása, a köz- és magánjog, a törvény és szokás ismertetésénél még meglehetősen Verbőczi nyomdokain halad, ellenben a kútfők tanának széles alapon való feldolgozásánál, avagy a nemzetközi jogról, hűbérjogról, a római és kánonjog jelentőségéről, s a jogmagyarázatról szóló tanításaival már messze meghaladja a Tripartitum kereteit, sőt a jogeset (causa) fogalmával foglalkozó XXVI. czímtől kezdve átalakúl munkája a perjogi alapismeretek enciklopédiájává, s különösen a perviszony jogi természetének magyarázata, a perbeli felek jogállása, a birósági szervezet elvi kérdései, a perbeli bizonyítás stb. kérdésében annyi érdemlegeset nyújt, hogy munkájának éppen a perjog művelői részéről történt teljes elmellőzése alig találhat magyarázatra, avagy inkább mentségre.

*

Nyomról-nyomra haladva szerzőnk elfeledett könyvének ismertetésében elsősorban arról álljon itt megemlékezés, a mit maga a könyv bevezetésül ad: a gróf Székely Ádámhoz és gróf Székely Lászlóhoz szóló dedicatio és egy ú. n. „*Oratio panegyrica*". A kor képét tárja fel itt Huszti az olvasó előtt s vázolja helyzetének nehézségeit, melyeket könyvével óhajt leküzdeni. S mintha nem is hangzanék panasza egészen idegenül, hogy a magyar ifiúság nem tanul s a magyar társadalom, mely nem

egy tudomány- és művészeti ágat szeretettel karolt fel: épp a leggyakorlatibb, a legfontosabb tudomány, a jog iránt hidegen viseli magát. A külföldi egyetemek híres tudósai méltán roszszalják — írja —, hogy a magyar jogról semmi adat sem áll rendelkezésükre s hogy ezek a „peregrinarum rerum curiosi doctores" az elébük kerülő magyar ifjúkat műveletleneknek, a henyeségtől és kicsapongásoktól ellankadottaknak, a tanulásra és a közügyek iránti buzgólkodásra alkalmatlanoknak tartják. És miért e balítélet? Hiszen a magyar jogfejlődés s a magyar nép jogalkotó geniusza sok dicséretest alkotott; az ifiúság látszólagos tudatlansága pedig nem a saját eredendő hibájában, hanem inkább az elavult, a megrögzötten helytelen mederbe került oktatási rendszerben gyökerezik. Az oktatás kizárólagosan teologikus iránya megakadályozza a haladás és a fejlődés szellemeinek érvényesülését,[1] a jogi ismeretek nagy hiányossága pedig egyenesen arra vezethető vissza, hogy azok az írók, kik a jogi tudományokkal foglalkoztak s kik minden tekintélyüket az általuk alapúl vett Tripartitumnak köszönik, teljesen mellőzik tanításaik köréből a HK. prologusát, jóllehet az általános jogi alapelvek félredobásával igazi jogi tudást produkálni nem lehet. Magasztalja tehát Verbőczit, mert a magyar jognak e halhatatlan munkása már a XVI. század elején érezte annak szükségét, hogy a római jogászok erkölcsfilozófiájából, a természeti és népjogok örökforrásából, avagy a régi glosszatorok véleményeiből merítve bár, de munkájának kellő elméleti fundamentumáról a lehetőség szerint gondoskodjék. Erre a pontra állítja be *Huszti* a saját munkásságának jelentőségét is. A jogi művelés hézagait akarja betölteni vele, a mikor a Tripartitum előbeszédének anyagát véve alapúl, az általános jogelvek tanának korszerű feldolgozására törekszik.

Hogy pedig munkájához ne fogjon „mosatlan kezekkel" hozzá, dicsérő előbeszédében az erdélyi és magyar jogtudomány nevezetesebb művelőiről is megemlékezik s tüzetesen felfejti a

[1] Az oktatásügy szervezetére vonatkozó nézeteit *Huszti András* egy 1731-ben Frankfurtban közzétett és „De origine, incremento, fatis et statu hodierno gymnasiorum Transilvanensium" cz. művében fejtette ki részletesen.

magyar jognak a természeti joggal és a keresztyén hittel való összefüggését. A könyvet, mint a tudás letéteményesét s az írót, ki könyvében a tudást az emberiség hasznára megrögzíti: felette nagyrabecsüli. Hivatkozik *Guevra Antonius* spanyol tudósra, ki ugyane tárgyban *Marcus Aurelius Antoninus*ról a következőket jegyezte fel: Azt mondá a császár egy alkalommal, ha az istenek választani engednék, vajjon könyvekkel eltemetett halott lenne-e inkább, semmint a tudományokat megvető csőcselék között élő? — az előbbit választaná. Mert, ha a halottak használhatják a könyveket: úgy élőkül tekintendők, ellenben azok az élő emberek, kik a könyveket megvetik, olyanok, mint a halottak. A könyv *Lucas de Penna* szerint a szív világossága és a test tüköre; az erények tárháza és a bűnök öldöklője. Az okosak koszorúja és a bölcsek koronája; a doktorok tisztessége és a tanítók tisztánlátása, hű kísérő az élet útain és odaadó szolga; a tanuló támasza, az előhaladottak segítsége; a bölcsesség tele edénye, az ékesszólás helyes útja; kert, mely gyümölcsökkel tele, mező, mely virágokkal ékes; tenger hullámok nélkül, az értelem princzipiuma, az emlékezet alapja, a feledékenység ellensége és a visszagondolás, az elmélyedés barátja. Ha hívjuk, siet; ha parancsoljuk, késik. Ha kérdezzük, felel és hűségesen engedelmeskedik. A végzettel szemben őrangyalunk s mindnyájunknak valódi útmutatója. Zárt kert; felékesített kútforrás, az élet vizének tartója, paradicsom romlás nélkül; jártassá tesz, a miben járatlannak talál, sohasem türi az unalmat és a ki lélekkel átadja magát könyveinek: az előtt titkokat leplez le s lelkének homályát felderíti stb. stb.

Ezzel az érzéssel nyul hozzá *Huszti* az őt megelőző jogi írók munkásságának méltatásához s *Verbőczin* kezdve *Decius Baroviust, Kosztaniczai Kitonich Jánost, Otrokócsi Foris Ferenczet, Nyirő Mihályt, Szegedi Jánost* és végül *Jóni Jánost* ismerteti, röviden megtéve mindenikkel szemben a maga kifogásait, leglényegesebbként emelve ki azt a hiányosságot, hogy a jog elméleti alapjaival az egy Tripartitumon kívül egyikük munkája sem foglalkozik oly terjedelemben, hogy azzal a jogi tudásnak mindenre kész fegyvertárát a jogtanuló elsajátíthatná. A tudomány s az élet egyre oly kérdéseket vet fel, melyekkel szem-

ben kellő elméleti tudás hiányában a magyar jogász felelet nélkül áll és tanácstalan. Mint példára, az akkori tudományos világ azon sokat vitatott kérdésére utal, hogy vajjon a bíró a felek előadásai és előterjesztett bizonyítékai alapján, avagy saját meggyőződése és lelkiismerete szerint tartozzék-e ítéletet mondani? Hogy foglalhasson állást ilyen és hasonló kérdésekben az, a kinek kiképzéséből az elvi alapok és általános jogi igazságok megfelelő ismerete hiányzik.

E hézagok pótlására vállalkozik *Huszti* s ezen feladatnak megfelelően állítja össze munkájának tervvázlatát is, oly czímeket véve fel abba, melyek természetes rendben és szoros összefüggésben a jog elemi igazságairól szólnak s melyeket a jogtudomány fogalmából és örökös fogalmi képzetekből levezetve tár az olvasó elébe. Arra törekszik továbbá, hogy Verbőczinek elavult és elszokott definiczióit az újabb jogirodalom pontosabb meghatározásaival helyettesítse; a dolgok osztályozását és megkülönböztetéseit az anyag terjedelméhez képest lehetőleg újakkal szaporíthassa. A mit Verbőczi csak itt-ott érint: a maga teljességében igyekezett külön czímekben feldolgozni s a prologus anyagát oly fejtegetésekkel kibővíteni, melyek nélkül az alapismeretek hiányosak maradtak volna stb.

Mindezek után pedig áttér az oratio panegyrica egy hosszadalmas teologiai, illetőleg filozófiai disszertáczióra a szeretetről, a bűnről, a predesztináczió tanáról stb., a mi azonban minket e helyütt nem érdekel s ismertetését is ehhez képest elmellőzzük. Különben is a *Huszti* életéről fentebb közölt egynehány adatnak magyarázó hátteréül az orácziót állítólagos vallásellenes tendenczióját jelöltük meg.

Huszti könyvének érdemleges jogi részéről pedig álljanak itt a következők:

Titulus I. De justitia.

Az igazság a jogtudomány végső czélja; az az elengedhetetlen feltétel, mely nélkül az állami élet belső békéje sohasem volna megvalósítható. Ha az igazságot az államéletből kiküszöböljük: a halak életét éljük e világban, hol a nagyobb elnyeli a kisebbet. A jogtudománynak kell tehát törekednie

arra, hogy az állam minden polgára egyenlő legyen a jog előtt, hogy az erény a maga jutalmát, a bűn büntetését elnyerje; s hogy mindenkinek megadassék, a mi az övé. (1. §.)

Mindazok, kik a jogtudományt művelik: fenkölt feladatuk révén az igazság papjainak neveztetnek; de nem illeti meg ez a megjelölés a „jogcsavaró"-kat (rabulae), kik mint *„vultures togati"*, az igazság álarcza alatt szabadon pusztítnak s rosszabbak a tolvajnál. (2., 3. §§.)

Fogalma szerint pedig az igazság Verbőczinek Ulpianustól átvett meghatározása értelmében: *az az állandó és örökkétartó akarat, mely mindenkinek a maga jogát megadja.* Ez a meghatározás *Huszti* szerint úgy értendő, hogy az *igazság = erény:* még pedig *„virtus jus suum cuique tribuendi"*. Az erény ugyan egységes, egyetlen fogalom, de hatása hármas irányú. Nevezetesen: Isten törvényeivel szemben *kegyesség* (pietas); önmagunkkal szemben *önmérséklés* (temperantia); embertársainkkal szemben pedig, ha t. i. cselekményeinket az isteni törvényekhez úgy alkalmazzuk, hogy azok a felebarátainknak tartozó és őket megillető kötelességeink-, illetőleg az ő jogaiknak megfeleljenek: *igazság* (justitia 4., 5. §§.). Az erény hármas irányú hatálya egységet szül; mert a ki kegyes (pius), de sem önmérsékletet nem ismer, sem az igazságot nem műveli: az nem erényes. A ki az önmérsékletet megtartja, de sem nem kegyes, sem nem igazságos: az sem erényes. A ki végül gyakorolja is az igazságot, de a kegyességet és önmérséklést nem: az sem erényes. Így értendő Verbőczi állítása, melyet Hesiodustól vett át, hogy az igazság minden erényt egyesít magában — és nem másként. (6. §.)

Verbőczinek a természeti és törvényi igazság közti különböztetését *Huszti* a *moralis* és *civilis* igazsággal helyettesíti s fejtegetései során a természeti igazság fogalomkategóriájának elvetését azzal indokolja, hogy a nagyravágyás (ambitio), a vallástalanság (inpietas), az érzékiség (voluptas), szertelenség (intemperantia), fösvénység (avaritia) és igazságtalanság bűneitől megrontott emberben a természeti igazságnak helye nincs. A moralis igazság a lelki élet szabályozója s nem azonos a Verbőczi „finis jurisprudentiae"-jével, mert a jogtudomány czélja

a külső élet és külső cselekvények rendjét megszabó *civilis justitia* és nem a *moralis*. (7—10. §§.) Civilis és moralis igazság között pedig nagy a különbség. Utóbbi a bűnöktől megtisztított lélekből, sőt egyenest az erényből veszi kiindulási pontját, előbbi pedig többnyire a büntetéstől való félelemből és a bűnökkel túlterhelt emberekből. A moralis igazság az ember belső világának, a civilis ellenben külső cselekvényeinek a rendezője. Innen van, hogy a gondolatot emberi törvény előtt büntetni nem lehet. (11. §.)

Az I. czím további §§-ai az igazság más szempontokon nyugvó megkülönböztetéseivel foglalkoznak. *Grotius* nyomán mindenekelőtt szembeállítja szerző az *osztó* vagy *kényszerítő igazságot* (justitia expletrix) az *óhajtó, attribuáló* igazsággal. Az előbbi megadja mindenkinek azt, a mit részéül valamely lex perfecta biztosít. Ebből vezethető le a tétel: *quod tibi fieri non vis alteri ne feceris*. Utóbbi megadja mindenkinek azt, a mit részére valamely lex imperfecta (sanctio nélkül) biztosít. Innen vezethető le viszont az a tétel, hogy: *quod vis ut alter tibi faciat, idem alteri facito*. (12—15. §§.) Az igazságnak ez a szemlélete visz tovább a jog hármas parancsának felismerésére: *honeste vive, neminem laede, suum cuique tribue*, mert a „justitia attribuitrix" a ki nem kényszeríthető kötelességek tisztesség által parancsolt teljesítésére támaszkodik, az expletrix justitia ellenben a kikényszeríthető kötelességek fogalomkörében foglal helyet, miután azok, „kik a törvénytől tiltott bűncselekményektől tartózkodnak, eleget tesznek a szabálynak — neminem laede; azok pedig, kik teljesítik, a mit a törvények parancsolnak: eleget tesznek a szabálynak — suum cuique tribue". (16., 17. §§.) Ám vannak az igazságnak egyéb osztályozásai is. Nevezetesen vagy *universalis* a justitia, vagy *particularis*. Utóbbi ismét mint *commutativa* és *distributiva* (forgalmi, forgalmi életben érvényesülő és arányosító) különböztethető meg. A forgalmi élet igazsága a dolgoknak a forgalmi életben való egyenlő mértékelésére, az arányosító ellenben az emberek egyéniségük szerinti értékelésére vonatkozik. *Huszti* azonban Grotius felfogását követve kijelenti, hogy ennek az osztályozásnak nagy értéke nincs, a minthogy kétségtelenül nem csak ezen, de többi

igazságfogalom kategóriáinak sem tulajdoníthatunk semmi jelentőséget. A kor szellemében benne volt a fogalmak valóságos gimnásztikája iránti előszeretet s ezen a korszellemen a Husztinál sokkal nagyobbak sem tudták túltenni magukat. (18—20. §§.)

Az I. czím anyagánál értékesebbet nyújt azonban a II-ik.

II. czím. **A jog vagy jogtudomány. (De jure seu jurisprudentia.)**

A Tripartitum Prologusának 2—5. czíme nyomán Huszti a „*jog*" (jus) fogalmának sokágú értelmével kezdi el fejtegetéseit. A „jubeo" igéből származtatja a terminus technicust s jelentései közül említi a *lexet*, továbbá a *facultast* (alanyi jog); jus-nak mondja a szóhasználat az ítélkezés *helyét* is (in jus vocare, in jus ambulare), magát az *ítéletet* (jus dicere), gyakran a „*necessitudo*"-t és így jelöli meg a nemességből folyó különleges, *privilegialis állapot lényegét* is, valamint az egy fajtájú törvények *összességét* (pld. jus ecclesiasticum, civile, militare), végül pedig jognak mondják az egész *jogtudományt* is. (21—23. §§.)

Míg a „jog" szónak fenti különböző vonatkozású alkalmazásai ellen kifogást tenni nem is lehet: addig a „jog*tudomány*" kitételének abuziv és helytelen használata már fogalmi zavarok keletkeztetésére adhat alapot. Verbőczinek a jogtudományról és a jogtudomány czéljáról szóló tanítása *Huszti* szerint már nem állja meg a helyét. A Trip. Prol. 4. Tit. 1. §. nevezetesen azt mondja: „*iurisprudentia vero: est divinarum, humanarumque rerum notitia, justi atque injusti scientia*". E meghatározás első részében semmi más, mint a bölcselet, a filosofia fogalmának körülírása; annyi tehát, mintha Verbőczi azt mondaná, hogy a bölcselet az igazságosnak és igazságtalannak tudása. Ez pedig sem a bölcseletre nem talál, de a jogtudományra se. Jogtudomány és bölcselet továbbá nem azonosak. A bölcselet az ő tanításait egyedűl ex recta ratione, mint az ismeret egyetlen princzipiumából meríti; a jogtudomány ellenben az írott törvényből. Ha azt mondjuk: a tolvajt fel kell akasztani, ez a tétel a jogtudomány tétele s az írott törvényből folyik: — viszont alig állíthatnók, hogy a tolvajlásnak halállal való büntetése a recta ratio, tehát a bölcselet szempontjából megállana.

A jogtudomány *Huszti* szerint „*habitus practicus, leges recte interpretandi, adplicandique rite ad quasvis species obvenientes.*“ (Tit. II. 27. §.) A jogtudomány tehát merőben gyakorlati tudomány s abban bírja czélját, hogy a jogszabályok a felmerülő egyedi esetekben helyesen értelmeztessenek és megfelelően alkalmaztassanak.

„Mert a jogi tudományoknak — mondja — nem a puszta elmélkedés kedvéért szenteljük magunkat, hanem azért, hogy azokat az életben érvényesítsük.“

„A physicus csak speculál arról, hogy mi a nap, hold, mi az atom vagy a szél és a tudomány ebben megnyugszik, annál is inkább, mert sem napot, sem holdat, sem szelet vagy atomokat előállítani nem tud.“

„A jogtudós azonban nem azért vizsgálja, hogy mi a szerződés, mi az in integrum restitutio, mi a kereset? hogy vizsgálataiban aztán a tudomány önmagát gyönyörködtesse, hanem hogy a szerződést okosan köthesse meg, avagy, hogy az in integrum restitutiot a törvény előtt sikerrel vihesse keresztül, avagy ha más az ő jogát kijátszani merészelné, a keresetet megszerkeszteni s azt a bíró előtt érvényre juttatni tudja“ stb.

Csak a gyakorlati tudás teszi ki a jogtudóst, kinek a jogszabályt tudnia, megmagyaráznia és alkalmaznia kell. Ezért az, a ki csak a jogszabályt tudja, a nélkül, hogy helyes magyarázatához és alkalmazásához értene: az nem jogtudós, hanem *tudákos betürágó* (legulejus).

A ki a jogot ismeri és értelmezi is, de alkalmazni nem tudja: az sem igazi jogtudós, hanem csak *jogászkodó* (jurisperitus). A ki pedig alkalmazza ugyan a jogszabályokat, mert hát magát erre a pályára adta, de az igazi törvénytudás s a jogmagyarázat művészetének hiányában, éretlenül és bárdolatlan módon űzi foglalkozását: az *üres szájaskodó*, *patvarkodó*, azaz *rabula*, de minden csak nem jogtudós. (24—29. §§.).

Bármit gondoljunk e részben, tán naivnak is tetsző, de kétségtelenül erőteljes érvelésről, annyi bizonyos, hogy a szerző minden szavából friss és hatalmas gyakorlati szellem árad elő, a mi pedig nála annál értékesebb, mert mint elől említettük,

egész könyvét az elméleti tudás alapjainak megerősítésére és mélyítésére írta meg.

III. czím. **A jogtudomány felosztásáról. (De divisionibus jurisprudentiae.)**

Miután a jog fogalom legsűrübben azon értelem szerint használtatik, melyben az *egynemü jogszabályok összességét* jelenti, első sorban is mint *isteni* és *emberi jog* (jus divinum et humanum) különböztethető meg. Az isteni jog magától az Istentől eredő, az ő kinyilatkoztatásán alapuló szabályok foglalatja, míg az emberi jog a halandó emberek által alkottatik. Az oly isteni jog, mely már magával a természet örök rendjével, öröktől fogva adva van: *természeti* jognak (jus naturale) nevezhető; az az isteni jog pedig, mely a szent hagyományokra és a szentírásra támaszkodik a természetivel szemben *jus positivum* (tételezett jog) jellegével bír Hogy a gyilkosság tiltva van: ez jus divinum et naturale; hogy keresztyénné a keresztelés teszen: jus divinum et positivum. (30—31. §§.)

Az emberi jog (jus humanum) vagy *közönséges, egyetemes jellegü*, vagy pedig az egyes országok és nemzetek *saját külön* joga. (jus commune és jus proprium). Ilyen jus proprium pld. az erdélyi jog, míg közönséges, vagyis egyetemes természetű a római császári jog és a kánoni jog. Az egyes országok saját hazai jogában továbbá különbséget teszen Huszti a jól ismert Ulpianus-féle alapon *magán-* és *közjog* (jus publicum — jus privatum) között, majd az *irott* és *nem irott jog* különbségét vizsgálja, erősen hangsúlyozva, hogy az irott jelleg nem a leírás tényétől, hanem a jogszabályként való kijelentéstől, az ú. n. tételezve alkotástól származik. Az, hogy az „irott jog" írásba foglaltassék: egyáltalában nem fontos. Megemlítve még a jogszabályok nemei közül a *büntető, egyházi, hadi* és *kereskedelmi* jogi szabályokat, áttér szerzőnk következő czímében a természeti (és isteni) jog lényegének magyarázatára. (32—37. §§.)

IV. czím. **De jure divino naturali.**

Ulpiánus és az ő nyomán Verbőczi a természeti jog lényegét azzal határozzák meg: hogy *jus naturale est, quod natura*

omnia animalia docuit. Csodás meghatározás, mely *Huszti* szerint semmi vonatkozásban sem állhatja ki a kritikát. Az állatoknak csak ösztönei vannak s Ulpianust követőivel egyetemben tételük felállítására a téves megitélések egész sorozata s hiábanvaló szillogisztikus okoskodások vezették. (38—42. §§.)

A természeti jog fogalmának helyes meghatározása a következő: *a természeti jog az Istentől eredő jog, mely az emberek részére a józan ész által jut megnyilvánulásra.* (43. §.)

Ebből következik, hogy hamis Verbőczinek az a tanítása (Prol. Tit. I. 3. §.), miszerint valami jogos lehet a dolog természeténél fogva. Mert a jog complexio legum, azaz a jogszabályok foglalatja. A hol szabály nincs: ott nincs jog. Nincs pedig szabály ott, a hol nincs szabályalkotó. Szabályalkotó pedig nincs ott, a hol nincs Isten. Isten nélkül tehát nem volna természeti jog, s nem lehetne igazságról és jogosról beszélni. Az istentelen is élhet ugyan a természeti jog szabályai szerint és tartózkodhatik lopástól, öléstől, erőszakoskodástól. De ezt nem a jog iránti engedelmességből tenné, hanem azon sajátlag érzett ösztön és szükségszerűségből, hogy máskép az emberi társaságban nem cselekedhetik. (44. §.)

Ugyancsak az adott meghatározásból következik, hogy a természeti jog *változhatatlan* (immutabile), miután Isten akaratából ered és a józan ész (recta ratio) által jut megnyilvánulásra. Ezek pedig változhatatlanok. Engedélyező jellegű szabályai alól ugyan bárki kitérhet, de ez nem jelent változtatást. Parancsoló szabályait ellenben még akkor is követni kell, ha a fejedelem vagy a nép azokkal ellenkező tételeket állítana fel, mert Deo magis oboediendum, quam hominibus. Ha azonban a mondottak szerint a természeti jog szabályai változtathatlanok is, nincs kizárva bizonyos fokú mérséklésük, a miről a Trip. Prol. Tit. 9. is beszél. (45—47. §§.)

V. czím. De jure gentium.

A régi és Verbőczi által is képviselt felfogás szerint a *jus gentium* a minden nemzetnél közösen fennálló jogot, tehát a „nemzetek jogát" jelenti, szemben a nemzetek saját külön jogával és szemben a természeti joggal.

Jelentősége továbbá kettős: kezdettől fogva való (jus gentium primarium) és később keletkezett (jus gentium secundarium). Előbbi értelme szerint oly jogot értünk alatta, mely a természetjoghoz egészen hasonlóan egyszerűen a természetes okosság által teremtetett; — utóbbi értelme szerint pedig oly jogot, mely a közönséges jó tekintetéből és közös használat végett a nemzetek által alkottatott. (Lsd. és v. ö. Trip. Prol. 2 Tit.)

Huszti a régi tanítást elveti. Szerinte jus gentium és jus naturale között semmi eltérés nincs. Mindkettő ugyanazon minőségű jogot jelenti s csak az alanyok tekintetében van köztük különbség. A nemzetek joga tehát annyi, mint maga a természeti jog, mely az önálló nemzetek és országok egymásközti viszonyaira, ügyeire vonatkozik. (48—54. §§.)

VI. czím. **De jure divino positivo.**

A positiv, vagyis tételezett isteni jog a szent írásokban nyert kinyilatkoztatást, s nem ismerhető meg egyedül a puszta észből. E jog egyik része *universalis* jellegű, mert az egész emberi nemre különbség nélkül vonatkozik. (pld. ilyen szabály volna a talio szabálya); másik része partikuláris, t. i. egyedül a zsidó nép számára nyert kinyilatkoztatást (pld. a circumcisio törvénye). (55—56. §§.)

VII. czím. **De jure humano.**

A jus humanum az emberi jog, az emberek alkotta jogszabályok foglalatja. Alkotói a fejedelmek, illetőleg maga a nép, avagy arisztokratikus államszervezetnél az optimates (a kiváltságos, az uralkodó osztályok).

Nevezik e jogszabályokat úgy is, hogy „*jura civilia*", miután az államon kivüli lét természeti lét, mely nem ismer parancsolót, alattvalót, melyben nincsen törvény és így nincsenek emberi jogok sem. Felsorolja aztán, hogy a jus humanum és jus divinum között miben és mi által domboríthatók ki leginkább az elvi különbségek s végül jelzi, hogy a jus humanum annyiféle van, a hány fejedelem, ország, illetőleg nép. Szerző munkájának tárgyát a sokféle jus humanum közül egyedül az erdélyi jog adja, csak ezzel foglalkozik s idegen jogokról csak annyi-

ban érzi szükségesnek megemlékezni, a mennyiben azok az erdélyi joggal rokonok. Ilyennek találja pedig mindenekelőtt a római jogot. (57—61. §§.)

Mielőtt azonban tovább követnők *Huszti* fejtegetéseinek fonalát, közbevetve — bár előbb is tehettük volna — reá kell mutatnunk arra az egészséges és eredeti felfogásra, melylyel szerző az alanyi jogok kérdését csak per tangentem ugyan, de mindenütt kezeli. A de jure humano szóló czimben s annak „jura civilia" elnevezésével kapcsolatban találjuk az odavetett tételt: „In statu naturali, nullus est imperans, nullusve subditus sed omnes sunt aequales et liberi. Iam vero aequalis aequali: par pari: liber libero, leges *ac jura non condit*". (58. §.) Az a gondolat, a mi e sorokban kifejezésre talál, még napjainkban is új. Az alanyi jogok keletkezésének és elismerésének, avagy mondjuk *érvényesülhetésének* gondolata ez a már meglevő és kialakult objektiv jogszabályok lététől feltételezetten. Az objektiv jogszabályokat, a normákat nem ismerő természeti lét, a hipotetikus bellum omnium contra omnes: *jura non condit*. S az alanyi jogfogalom kifejlődésének ezzel az odavetett megjelölésével többet és érdemesebbet mondott *Huszti*, mint az egykorú doktrinának a jogfogalomra vonatkozó összes kategóriái.

VIII. czím. De jure civili Romano.

E czímnek tartalmát a római jognak a Corpus Juris civilis vázlatos bemutatásával való jogforrástani ismertetése teszi ki. Röviden jelezve a Justinianus előtti időkre eső kodifikátorius jellegű törekvéseket, tüzetesebben csak a Corpus Juris civilis tartalmával és beosztásával foglalkozik s olyant, a mit e helyütt különösen is ki kellene és lehetne emelnünk, egyáltalában nem mond. Különben is az egész czím — a 62—78. §§-okon keresztül mindössze 5—6 oldal terjedelmű csak.

IX. czím. De jure canonico pontifico.

A kánonjogról szóló IX. czím az előbbihez hasonlóan szintén csak a kánoni jog jogforrástanára vonatkozik és a *Corpus Juris canonici* vázlatos ismertetésén túl egyebet nem mond. (79—90. §§.) Ezt a czímet is mellőzhetjük. Különösen pedig

azért, mert nem terjeszkedik ki szerző sem a IX., sem a VIII. czímben annak a kérdésnek tárgyalására, hogy miért és mi alapon tekinti a római és kánoni jogot az erdélyi joggal közeli rokonságban állónak, jóllehet a két czím felvételét éppen ezzel indokolta s hálás feladatául kínálkozott volna a két anyajog és a Tripartitum közötti kapcsolatnak tüzetes kifejtése.

X. czím. **De jure feudali, Hunno-Gotho-Longobardo-Germanico.**

A hazai joggal harmadsorban rokonságban állónak mondott *hún-góth-longobard-germán hűbérjog* tölti be a X. czímet s ad egyúttal alkalmat arra, hogy *Huszti Andrást* könyvének olvasója egyik egészen eredeti oldaláról ismerhesse meg.

A sokféle nevezetű hűbérjog nevezetesen szerző szerint valamennyi idegen „jus humanum" közül a *legszorosabb rokonságban* áll a magyar és erdélyi joggal s jelenti — alanyi értelemben — *a földesúr jóvoltából s a kölcsönös hűség feltétele mellett a földesúri ingatlanra adott azt a jogot, mely a legteljesebb haszonélvezetet foglalja magában;* tárgyi értelemben pedig az erre vonatkozó szabályok összességét. (91. §.) A kölcsönös hűség a használó részéről az engedelmességben, a földesúr részéről pedig a védelem teljesítésében nyilvánul. A jus feudale alapja a jus gentiumban és jus naturaleban keresendő. (92—93. §§.)

Nagy kérdés, de ránk magyarokra nézve mégis *„jucundissima quaestio"*, hogy a hűbérjog melyik európai népnek szellemi alkotása? Némely doktorok a góthoknak tulajdonítják a hűbérjog alkotásával járó dicsőséget; mások a galloknak vagy frankoknak; némelyek ismét a longobardoknak, avagy germánoknak. Ismét vannak mások, kik az összes európai népek szokásjog révén fejlődött közös intézményét látják benne. *„Pedig — béke legyen minden tudósok között — szabadjon nekem az eredetet a hún népnél megtalálnom!"* dönti el a vitát *Huszti*, ki ott, hol az ő s alább érintendő etimologiai érveiben legalább látszólagosan tudományos támpontokat lelt rajongó fajszeretetéhez: egy pillanatra sem habozott a hűbérjog megalkotásának dicsőségét ahhoz a hún néphez kötni hozzá, mely népnek egyenes leszármazottjaként büszken vallotta a magyar nemzetet.

Kétségtelen, hogy Huszti, a jogász elvesztette a talajt

lábai alól, mikor a hűbérjogot annak a magyar jognak szellemvilágához akarta hozzákapcsolni, mely a hűbérjogot, mint ilyent, soha sem ismerte, s lényegében soha át sem vette; a mely jognak eszmekörében a hűbérjognak némely mesterségesen átplántált intézmény csirái is egészen önálló irányban indultak neki a fejlődésnek. Elvesztette a talajt lábai alól, mint történész is s szóelemzésénél is merészebb hipotéziseivel a reális élet teréről az ábrándok világába kalandozott, sőt erős nemzeties érzése el tudta benne hallgattatni a kiválóan képzett teologus okfejtéseinek vaslogikáját, gondolkozásmódjának csodás fegyel mezettségét is és szeme előtt csak egy czél lebegett, hogy a zseniálisnak tartott hűbérjogi rendszer minden dicsőségét a magyarság számára kivívhassa.

Tehát „liceat mihi originem Feudorum adscribere Hunnis". Mert 1. a rómaiak a hűbérjog intézményét nem ismerték; mert 2. a góthok hún alattvalók voltak, hűbéreket tehát nem adhattak, csak nyerhettek; mert 3. a longobardok és frankok későbbi keletü nép, semhogy a hűbérjog eredetét köztük kereshetnők; és mert 4. a császári hűbérek keletkezése csak Nagy Károly idejéig vihető vissza, de nem tovább. (94. §.)

Hogy pedig a hűbérjog csak a hún-magyar népek jogalkotó geniuszának műve lehet, azt első sorban a hűbérjog legfontosabb műszavainak *egyedül a magyar nyelvre* való visszavezethetése bizonyítja.

A „*feudum*" kifejezést pld. a germán *füden* (táplálni, legeltetni), a latin *fides* és *foedus* (szövetség), a longobard *feida* (ellenségeskedés), avagy a germán *fe* (javak) és *ode* (birtok) összevonásából szokták magyarázni. Viszont némelyek az állítólagos fogadalmi formula, a „*Fidelis Ero Ubique Domino Vero Meo*" kezdőbetűiből állítják össze a *feudum* szót, de a miként az előbbi kombinációkra egyebet mondani nem lehet, mint hogy „*haec sunt nihili*", úgy az utóbbi kabbalisztikus szómagyarázat a jogban legfeljebb izlés dolga, de nem komoly állítás.

Ellenben tiszta és megdönthetetlen, hogy a feudum a hún-magyar *föd*, *feod* (föld) *födem* (földem) szóból származik s feudummá a terminus technicust csak az átvételkori helytelen leírás, illetőleg kiejtés tette.

A *vazallus* hasonlókép, sem nem a germán *vassen* (megköt) sem nem a német *Gesell* (társ), avagy a góth *vaesel* (lekötelezett, szolgai) származéka, hanem tisztán a hún-magyar *vázalyjas* szóösszetételből ered, a minek jelentése, miután *váz* a régi m gyar nyelven = vexillum, signum militare, zászló, tulajdonkép egy a *vexillifer*, *zászlóalyjas*, vagyis *zászlós úr* értelmével. Ezen a nyomon haladva tovább a *valvasor al-váz-urat* (vexillifer inferior), *felonia* a magyar *félön, félen, fölön* szótól megszökést, desertiót, transfugiumot jelent; az *allodium* pedig az *eladom* vagy *aladom* szóból származik stb. (95—100. §§.) Arra nézve pedig, hogy a magyar nép egyenesen a húnok leszármazottja s hogy Atilla király jelentékeny törvényhozói működést fejtett ki, a mi közvetve a hűbérjog állított eredetét szintén megerősíti, különböző krónikás adatokra, s történetírók véleményeire hivatkozik (Petrus Callimachos, Oláh Miklós, Jóni János, Bonfini stb.), végül pedig összegezve véleményét írja: „Hiába dicsekszenek tehát a góthok, a húnok alattvalói, vagy a longobardok, a hunnok pannoniai inquilinusai a hűbérjog ősiségével és eredetével, mert az a hunn népek érdeme s hiában állítja a jeles *Sámuel Conrád Schurtzfleischius*, hogy a magyarok a hunnok semminemű intézményét fenn nem tartották, mert az a valóságnak meg nem felel." 101—105. §§.)

XI. czím. **De jure Hungarico-Transilvanico.**

A magyar-erdélyi jogról szóló czímében szerző megjegyezve, hogy az erdélyi őslakók a dákok voltak, s hogy a római hódítás a római jogot ide is átplántálta, a székelyek eredetéről kezd beszélni, s mint előbbi czímében, úgy itt is főleg az etimologiából meríti érveit. Megállapítja, hogy a székelyek a magyar bevándorlás előfutárjai, őshazájuk a szibériai Kem-Tschik (?) és Jenisei folyamok között volt; s nevük az előbbitől származik, a mennyiben Tschik = Csík, a székely név pedig Tschikelő, Tschik-elve, Tschik-el Tschikelvius szóknak elferdítésére vezethető vissza. A székelyek joga ősi szokásaikon alapszik. (106—111. §§.) Megemlékezik azután a szászokról, privilegiumaikon alapuló külön jogukról, mely a Báthori István fejedelem idejében nyert a szász statutumban végleges alakot. (112—113. §§.)

A voltaképi erdélyi magyar jog fejlődésének kiindulási pontját a X. czímben előadottakhoz képest a hunn-magyar feudalis jogban találja, mely jogot a királyok végzeményei, s az országgyűlés alkotta régi törvények fejlesztettek tovább, az állami egységre tekintettel ép úgy, mint az egész Magyarországon. Verbőczi Tripartitumának is ugyanaz a jogtörténeti jelentősége, azzal az eltéréssel azonban, hogy Erdély különválásával a Hármas-könyv a fejedelemség területén formailag is törvényerőre emelkedett. (114—115. §§.) Két §-t szentelve a Tripartitum rendszerének és beosztásának ismertetésére, röviden szól a továbbiakban az Approbáták és Compilátákról (116—120. §§.), végül az ezeket elismerő és megerősítő Diploma Leopoldinumról. (121. §.)

XII. czím. De jure publico et privato.

A köz- és magánjog közötti különbség felállítása, példákkal megvilágosítva, de teljesen az Ulpianus-féle és Verbőczi által is egészben elfogadott jól ismert alapon. (122—125. §§.)

XIII. czím. De jure scripto et non scripto.

Az írott és nem írott jog lényeges eltérése a jogszabály alkotásának módjában, s a szabályalkotásra irányuló czélzatban áll, mely az írott jognál kifejezést is nyer, a nem írott jognál azonban hiányzik. A különbség megjelölésére a következő term. technikusok a legkifejezőbbek: jus expressum — jus tacitum; jus promulgatum, — jus nonpromulgatum. (126—130. §§.)

XIV. czím. De lege in genere.

A törvény fogalmának meghatározásánál *Huszti* a Tripartitumtól eltér s Verbőczinek Szent Tamástól átvett fogalom körülírását filozófikusnak és a jogban hasznavehetetlennek mondja. Helyettesíti pedig azt a következővel: *a törvény a legfőbb állami hatalom közparancsa, melynek az alattvalók engedelmeskedni s cselekvényeiket ahhoz alkalmazni kötelesek.* Az adott fogalom alkatelemeinek kifejtése után (131—141. §§.) a törvény parancsához fűződő joghatályokat tárgyalja s felállítja az Ulpianustól ismert, a Tripartitumban is megtalálható kategoriákat a lex perfecta —

minus quam perfecta, imperfecta és plus quam perfecta között. Hangsúlyozza, hogy a törvény hatálya mindig csak a jövőre szól; az idegenekkel szemben való alkalmazásnál a terület elve az irányadó; részletezi továbbá, hogy a törvénynek világosnak, lehetséges ügyekre vonatkozónak kell lennie, megfelelően alkottatnia és végül kihírdettetnie. (142—151. §§.) A törvényre vonatkozó mindezen fejtegetésekben különösen is kiemelkedő nincs s szerző munkájával itt semmiben sem nyújt többet, mint a mit már a Hármaskönyvben is megtalálhatunk.

XV. czím. De consuetudine.

A szokás fogalmának meghatározásánál elfogadja alapúl a Verbőczi-féle definicziót: a szokás az a jog, melyet erkölcseivel hoz be az, a ki közhatalmával törvényt alkothat. (Prol. Tit. X. 1. §.) Hozzáfüzi azonban *Heineccius*nak a Bestattungstheorie felfogását visszatükröző azt a tételét is, hogy a szokás, az a tételezetlenül keletkezett jog, melyet a legfőbb hatalom hallgatag beleegyezése emel jogszabály erejére. (152. §.)

A két felfogás közti ellentétet Huszti nem veszi észre, s bár más tekintetben éppen a szokásról szóló tanítása érdemel különösebb elismerést, az abban rejlő helyes gondolat kifejezését már nem találja meg. Sőt a 153. § 2. pontja alatt egyenesen kijelenti, miszerint Magyar- és Erdélyországban a szokásnak törvényszerű ereje egyedül a fejedelem beleegyezésére és hatalmára vezethető vissza.

E téves és a szokás lényegével annyira ellentétes minősítésnek maga Huszti mond ellent ott, hol a szokás keletkezéseinek előfeltételeit vizsgálva, az ú. n. „szokásjogi kellékekről" értekezik s valóban meglepően modern szempontokat érvényesít. Az az, hogy ezt a szót „szokásjogi kellék" nem is ismeri, s messze meghaladva Verbőczit, a szokás *kritériumairól* beszél, melyekről a szokásnak mint kötelező szabálynak létét felismerni és általuk bizonyítani is lehet. E kritériumok, egyébként egyeznek a régi doktrina „kellékeivel". Idősültség, frequentia actuum és rationabilitas, a Verbőczi-féle azon értelemben, hogy a jus naturale és recta ratio követelményeit tekintve, a szokás azoknak megfeleljen. Hibás, hogy az idősültség kritériumát az elévü-

lési idő leteltében állapítja meg, miután a szokásnál a gyakorlatba vétel kezdőpontja meg nem állapítható.

Ismételten ki kell azonban emelni, hogy a szokásjogi kellékek elvetésével s e helyett a szokás létét bizonyító kritériumok felvételével: Huszti, talán akaratlanúl is a mai modern dogmatika színvonalára állott és ezzel könyvének jelentőségét, legalább ebben a kérdésben, az egykorú jogirodalom és jogtudomány felé emelte.

A szokásjog többi kérdéseire, nevezetesen a „triplex virtus" és a szokás osztályozására nézve szerző egyszerüen a Hármaskönyvet rekapitulálja.

XVI. czím. De constitutionibus principum in genere.

A királyi rendeleteknek Huszti általában véve jogforrási jelentőséget tulajdonít, ha és a mennyiben a fejedelem oly szándékkal bocsátja azokat közre, hogy mindenkire, vagy az éppen a rendelet által érintettekre kötelező erővel bírjanak.

A mai jog szempontjából már egyáltalában nem így minősülő kir. rendeletek általánosak és különösek lehetnek. Előbbieknek pedig három faja van: Rescripta, Decreta és Edicta. (160—162. §§.)

XVII. czím. De rescriptis principum.

A reskriptumok (leíratok) egyesek vagy közhatóságok (város, megye) megkeresésére kiadott kir. rendeletek, melyek különböző felmerült sérelmek, vagy szabálytalanságok megszüntetésére vannak hivatva. Tartalmuk tulajdonképpen a fejedelem felelete s a szerint, hogy a reskriptum kiadásáért egyesek, hivatalok avagy közhatóságok folyamodnak *annotatió*, *epistola*, illetőleg *pragmatica sanctio* a nevük. (163—166. §§.) A rescriptum arra, vagy azokra létesít jogot: a ki, vagy a kik a kiadásért folyamodtak. (167. §.)

XVIII. czím. De decretis principum.

A decretum oly fejedelmi rendelet, melyben valamely peres felek közti jogvita legfelsőbb eldöntése foglaltatik. A

dekretum törvény erejével nem bír, s csak a perben érdekelt ferekre kötelező. (168—172. §§.)

XIX. czím. **De edictis principum.**

Az edictummal a fejedelem motu proprio alkot mindenkire egyaránt kötelező új jogot, miért is az edictum a legsajátabb értelemben vett lexnek tekintendő. (173—174. §§.)

A kir. rendeletek különböző fajtáiról szóló XVII—XIX. czímek egy pár §§-ban odavetett fejtegetéseinél szerző a magyar jog alapjairól, sőt a HK. előbeszédének keretei közül is kilépve — eltávozik. A mit mond, nem más, mint a Corpus Juris civilisből összeállított szemelvények hézagos rekapitulácziója. Mélyen sajnálható, hogy a rendeletekkel való kormányzás virágkorában és akkor, midőn az erdélyi országgyűlés törvényalkotó működése a lehető legnagyobb mértékben béna volt, hiszen „törvényei" 1744-ig csak egyszerű kormányszéki jóváhagyásban részesülvén, igazi törvényekül nem is tekinthetők, s mikor mindezt Huszti András, az erdélyi közélet gyúpontjában a legközvetlenebb közelségből szemlélhette: megelégedett a római jog rövid, üres kivonatolásával s nem vette észre, hogy „magyarjogi" munkájában ép a kir. rendeleteknél minő óriási hézagot hagyott.

XX. czím. **De privilegiis et juribus singularibus.**

Privilégiumok alatt *Huszti* a specziális (különleges) kir. rendeleteket érti, szemben az előző czímekben tárgyalt ált. rendeletekkel. Verbőczinek fogalom meghatározását azzal egészíti ki, hogy a privilégium nem feltétlenül jutalmazás, de sok esetben különleges büntetést is tartalmazhat. A szinguláris jogoktól abban különbözik, hogy szorosan megnevezett egyesek részére adatik ki, míg a jura singularia bárkit megillethetnek, a kik a különleges rendezést igénylő jogviszonyok alanyaivá lesznek. Ezek tehát általában adott beneficia juris jellegét mutatják.

E kétségtelen helyes distinkczió után a privilégiumok jogforrási minősítésénél már megsikamlik a szerző, s különbség nélkül állítja fel tételét, hogy minden kiváltság, miután senki

részéről sem sérthető s vonható kétségbe: törvény. Míg a beneficia juris-t alapító jogszabályokra ez csakugyan áll, addig a szoros értelemben veendő kiváltságoknál a megoldás egyáltalában nem kielégítő.

A privilégiumokról közölt osztályozás s a privilégiumok anyagi és alaki kellékeiről, továbbá megszünésükről szóló §§-ok említésre méltót nem tartalmaznak.

XXI. czím. **De dispensatione et aequitate legum.**

A felmentés és méltányosság (ratio aequitatis) a törvények természetrajzához tartozó kérdések. A dispenzáczió a törvényalkotó főhatalom akaratkijelentése, melynek révén a törvény hatálya bizonyos esetekben felfüggesztetik. (194. §.) Ezek az esetek csak az égető szükség esetei lehetnek s csak az emberi jogban lelhetnek alkalmazást, de az isteni és természeti jogban soha. Ha a főhatalom dispenzáczióval él: annyi, mintha azt jelentené ki: dormiant hodie leges! Magisztrátusnak felmentési joga nincs; ez csak a főlegiszlátort illetheti, azaz a fejedelmet. (195—200. §§.)

Minden jogszabály megett a dispenzáczion kívül ott lappang másodszor a *méltányosság*, értve alatta valamely törvénynek megszorító magyarázatát azzal, hogy bizonyos esetet a törvény hatálya alól kiveszünk. (201. §.) A méltányosság a törvényt alkalmazó bírónak hivatalbóli kötelessége. *Paulus Kressius*, De aequitate cz. műve nyomán szerző a méltányosság két nemét különbözteti meg. Egyik a *vera* (valódi), a másik a *falsa* (hamis) aequitas. Utóbbi ismét vagy *cerebrina* (conscientia male informata), vagy *simulata* (hypochritica), vagy *superstitiosa et enthusiastica* (bigottságból eredő). Végűl különbség áll fenn legislatoria, judiciaria és consultatoria aequitas között is.

A dispenzáczióra vonatkozó fejtegetés Huszti munkájában nem világos; főleg támogatásúl felhozott példái utalnak arra, hogy tételeinél mindegyre az *amnestia* fogalma zavarta meg. A kötelezően és *hivatalból* alkalmazandó aequitasról vallott tanítása azonban annál érdemesebb az elismerésre, mert a ma is még inkább csak jogmagyarázati szabályként kezelt méltányos-

ságot a bírói hatalom gyakorlásának egyik főprinczipiumaként juttatta érvényesülésre.

XXII. czím. **De interpretatione legum.**

A törvények magyarázata nem más, mint a jogszabály alkotója akaratának, mely esetleg homályosan vagy hanyagúl nyert kifejezést: probabilis és verosimilis explicatiója. Ha az explicatio a törvényhozótól ered: akkor a magyarázat hiteles; ha a bírótól, akkor usualis és ha a jogtudóstól, akkor doctrinalis. (206. §.) Az usualis interpretatio arra van figyelemmel, hogy megelőző bírói ítéletek a kérdéses és homályos értelmű jogszabályt mi módon magyarázták. A tudományos és hiteles magyarázat fogalmát szerző a közönségesen is ismert értelme szerint veszi. (207—209. §§.)

A tudományos magyarázat három külön fajaként a kiterjesztő, a megszorító és deklaráló (megállapító) magyarázatot említi. Nyilvánvaló dolog, hogy e megkülönböztetés nem az interpretáczió különböző nemeit, hanem az interpretáczió által kihozott magyarázati eredmény különbözőségét jelenti s hogy úgy az uzuális, mint a hiteles magyarázatnál előjöhet s nem csak a doktrinális esetében.

Egyébként a magyarázat szükséges dolog s a jogszabály helyes alkalmazásának minden esetben megkivánt előfeltétele. (213. §.) Ez az elv egészen modern. A 214—216. §§-ok azon fejtegetéseinek azonban, hogy mik lehetnek az okai annak, ha valamely jogszabály homályos értelmű: nincs sok értéke.

XXIII. czím. **De regulis recte interpretandi leges generalibus.**

E czím alatt Huszti a jogmagyarázat *általános* reguláiról értekezik. Ilyenek 1. Az egyes szavak mindaddig a közhasználat szerinti értelmükben magyarázandók, míg az ettől való eltérés szükségszerűnek nem mutatkozik. (217—220. §§.)

2. A terminus technikusok azon tudományszak művelőinek meghatározásai szerint értelmezendők, a mely tudományszak körébe beletartoznak.

3. A mennyiben a terminus technikusok használati módja a tudományban időközben megváltozott: a magyarázandó szöveg keletkezésének időpontjára kell figyelemmel lenni.

4. Kétes esetekben az egyes szavak értelmezésénél a szövegben tárgyalt anyaghoz jobban hozzásimuló értelmezés az irányadó.

5. Kétes esetekben további szabály, hogy a magyarázatnál oly értelem adassék a vitás szónak, kifejezésnek, mely mellett a szöveg rendelkezése, avagy a jogügylet érvényesülhet.

6. Ha valamely jogtudós tanítását szükséges értelmezni: mindig figyelemmel kell lennünk az illető tudós egész tudományos rendszerére.

7. Szövegmagyarázatnál sohasem mellőzendők el a kétes hely előtt és azután mondottak.

8. Minden homályos rendelkezés a hozzá hasonló és világosabb rendelkezések egybevetésével magyarázandó.

9. Két egymásnak ellentmondó, ugyanazon felek között és ugyanazon tárgyra vonatkozóan létesült egyezségnél az utóbb keletkezett az érvényes.

10. Két egymásnak ellentmondó és ugyanazon tárgyra vonatkozó, de különböző felek között létrejött egyezségnél a korábbi az érvényes.

11. Ha oly szövegben jelentkezik ellentmondás, hol azoknak elvileg kizártnak kell lennie, minden eszköz igénybeveendő az ellentét elsimítására. Így pld. két és a szent lélektől egyaránt ihletett apostol kijelentései között — bárha úgy látszanék is — ellentét nem lehet.

Az 1—11. alatt elősorolt ált. magyarázati szabályokból kétségtelenül látszik, hogy szerző azok csoportosításánál minden jogászi és dogmatikai fonalat elveszített. Törvény- és jogügylet magyarázati szabályok, keverve a teologusok fegyvertárából vett teologiai irásmagyarázati tételekkel, hol grammatikai, hol ismét logikai alapon vegyesen váltakoznak e felsorolásban s elismerőleg legfeljebb annyi emelhető ki róluk, hogy gazdagon és világosan vannak megpéldázva s Husztit, mint gyakorlatias jó tanárt mutatják be az olvasó előtt.

XXIV. czím. **De regulis leges recte interpretandi specialibus.**

A törvénymagyarázat különös szabályai között a következők szerepelnek:

1. Minden törvény magyarázatánál irányadó a ratio legis. A ratio legis = anima legis. Azaz az a törvényhozói czélzat, melyre a törvényhozó szeme tekintett.

2. A magyarázatnak összhangban kell lennie a törvényhozó szándékával.

3. Cessante ratione legis cessat ipsa lex.

4. In dubio mitius.

5. Tiltva van minden, a mi a törvény kijátszását foglalja magában.

6. Ha a törvény szószerinti magyarázata abszurdumot eredményezne: a felmerült esetre az a törvény nem alkalmazható.

7. Az engedélyező jogszabály erejét veszti a parancsoló jogszabálylyal szemben.

8. Jogszabály, mely rendelkezésének érvényét határozott időtartamra határolja azzal szemben, mely ily korlátos intézkedést nem foglal magában, erősebb.

9. Negativ jogszabály az affirmativnál erősebb.

10. Különös jogszabály derogál a maga hatáskörében az általánosnak.

11. A szankcióval ellátott jogszabály erősebb, mint az, mely lex imperfectaként szankcióval nem bir.

12. Az az ingyenes jogügyleti juttatás, mely érdemek jutalmazására létesül, erősebb annál, melynél a juttatás érdemekre való tekintet nélkül történt.

13. A magasabbrendű jogszabály erősebb, mint az inferiorisabb jellegű. Itt szerző megint az isteni jogot állítja szembe az emberivel.

Erre a czímre is áll az, a mit az előbbinél említettünk. Sok példa, világos tanítás; de az anyag alapos összezavarása jellemzi. Ügyleti és törvénymagyarázati szabályok keveréke az egész fejtegetés, a nélkül, hogy a közölt szabályok „speczialis" jellege az előző czím „általános" jellegével szemben kidomboríttatnék.

XXV. czím. **De applicatione legum.**

A törvények alkalmazása Huszti szerint a jogélettel és a jogmondással való legtágabb értelemben való foglalkozás. Ez az élethivatása a jogtudósnak, ki jogi tanácsokat és szakvéleményeket ad; a képviselettel foglalkozó ügyvédnek, valamint a nyilvános jegyzőknek, kik a jogügyletek előkészítésén, a szerződések érvényes megkötésén fáradoznak és végűl a bíróknak is, kik a peres jogvitákat döntik el. Ezzel tér át szerző munkája második részére, a miként előrebocsátottuk, a perjog alapelveinek enciklopédikus tárgyalására.

XXVI. czím. **De causa.**

A jogeset veti fel azt a kétes és a felek között ellentétes kérdést, melynek eldöntésére az illetékes biró van hivatva. Minden jogesetnél a jogkérdés és a ténykérdés különböztetendő meg. Gyakran azonban a kettő szorosan összeolvad egymással (quaestio mixta). A quaestio juris eldöntése a bíró feladata; — a quaestio facti tisztázása pedig a felek bizonyításától függ. A jogeset fogalma az abuziv szóhasználatra tekintettel jól megkülönböztetendő a törvényen kivüli viszálykodásoktól (jurgium), a pertől (lis), a mely a causa esetleges következménye, az actiótól, vagyis a peres eljárástól s végűl az itélkezéstől is (judicium). Ezek a fogalmak a jogeset (causa) fogalmát mind nem fedik. (245—246. §§.)

Az ugyanezen czím 247. és 248. §§-ai annak indokolását foglalják magukban, hogy szerző miért megy át jogszabálytani fejtegetéseiről a peres eljárás elvi alapjainak ismertetésére. Ő maga is azt tartja, hogy ez a rendszer kifogásolható. De ha már munkáját a Prologus feldolgozására szánta, Verbőczit kell követnie itt is. „Ego circulos ipsius non turbabo."

XXVII. czím. **De judiciis.**

Az itélkezés (judicium) a jogeseteknek az illetékes bíró általi törvényszerű tárgyalása és eldöntése. Az itélkezés különböző módozatú a jogvitában álló felek statusára tekintettel. T. i. vagy *egyházi*, vagy *világi*, vagy *vegyes*. A világi (polgári) itél-

kezés ismét vagy *büntető* (criminale) vagy *köztörvényi* (civile). A további osztályozás Huszti szerint a köztörvényi ítélkezésnél a *dologi* (in rem) és *személyes* (ad rem) természetű jogok szerint: *personale* és *reale* judicium. Itt már a helyes útról lesiklik szerző, s az akcziók különbözőségére fekteti az ítélkezés módjában nyilvánuló eltérések elvi alapjait, valamint ugyanezen szempontból nem talál ide a *possessorius* és *petitorius* ítélkezés közti különbségtétel, továbbá az sem, hogy az örökség kiadására irányuló keresetek által folyamatba tett ítélkezést, mint *judicium universale*-t; — valamely külön czélú vagyontömeg feletti ítélkezést, mint *judicium generale*-t és valamely egyedi dolog kikövetelése tárgyában folyó ítélkezést, mint *judicium singulare*-t különbözteti meg. Ha a felek egymással szemben ugyanazon pernél kölcsönös követeléseket érvényesítenek, a *judicium duplex*, ha nem, akkor *simplex*. (249—255. §§.)

A judicium továbbá, mint különböző módozatú ítélkezési eljárás, vagy *rendes* (ordinarium, plenum, longum), vagy *sommás* (breve, summarium); az eljáró bírói közegek szerint azután vagy *alsófokú* (inferiora judicia; hová a megyei, városi és földesúri bírósági eljárások tartoznak), vagy *középfokú* (jud. superiora) vagy *felsőfokú* (supremum jud. a kir. táblánál: curialis bíráskodás). Végűl különbséget teszen szerző a régi és új, az octavalis és quindenalis, a delegált és privilegizált (kivételes) bíráskodás, helyesebben eljárás között. (256—258. §§.)

A 259. §. arra felel meg, hogy mi már most maga az ítélkezés, a judicium lényege? Szerző szerint a felperes, alperes és a bíróság alkotják a judiciumot, melynek lényege tehát e három elemnek kapcsolata. E minősítésben megcsendűl a felfogás, hogy a per: jogviszony. Kifejezetten kimondva ugyan nincs, de érzik, hogy szerző csak a formát nem találta meg az újszerű gondolathoz, mely agyában különben megfogamzott. A bírótársak (assessorok), jegyzők, meghatalmazottak a judiciumnak mellékes tényezői; büntető perben külön felperes nincs, az ő szerepét egyúttal a bíró tölti be, mert „mos ite fluxit ex jure Canonico pontifico". Hozzáteszi azonban, hogy ez nem helyes, s mindenütt, a hol a büntetőperek okosan vannak szervezve, az actor szerepét az állam ügyvédjével szokás ellátni.

XXVIII. czím. De foro competente.

Az illetékesség meghatározása után annak különböző fajait ismerteti. *Forum competens* és *incompetens*. Az ált. illetékesség alperes lakhelye, ilyen hiányában szokott tartózkodási helye szerint igazodik. Vizsgálja a lakhely fogalmát és meghatározza az önkéntes és kényszerű lakhely közti különbséget, utóbbinak eseteit egyenként felsorolván (260—264. §§.) Különös bírói illetékességűl 12 esetet említ, ú. m. forum *contractus*, — *delictirei sitae* — *continentiae causarum* — *prorogatae jurisdictionis* — *dominale* — *privilegiatum* stb. Az illetékességre vonatkozó fejtegetések, a mint ezt a perjogi czímek mindenikénél tapasztalhatjuk, — különösen is a kánoni és római jogra támaszkodnak és ezenkivül kissé zavarosak is. Szerző az illetékesség és hatáskör fogalmait eléggé tisztán elválasztani nem képes; — illetékesség hiányáról szól pld. ott, a hol a bíróságnak az alperes ügyében való eljárásra jurisdictioja nincsen.

XXIX. czím. De jurisdictione et imperio.

A joghatóság fogalmának kifejtésénél szerző először is éles párhuzamot von a *jurisdictio* és *imperium* között. Előbbi egyszerűen *notio causae*, utóbbi pedig *potestas armata*. A kettő egymást kiegészíti. Verbőczi a joghatóság lényegét a közjogból vezeti le (Prol. 14 czím), s ez meg is áll, ám az a feltevése a Tripartitum szerzőjének, hogy a jurisdictio kitétel *ditio* (hatalom) és *juris* szók értelmük szerinti összevonásából származnék, nem más, mint Accursius halluczinációjának átvétele.

Felállítja ezután a jurisdictio és imperium különböző kategoriáit, melyeket közelebbről azért nem ismertetünk, mivel egészen *Heineccius* (Huszti volt professzora) De jurisdictione cz. értekezéséből vannak átvéve. (273—281. §§.)

XXX. czím. De actore. — XXXI. czím. De reo. XXXII. czím. De plenipotentiariis. — XXXIII. czím. De procuratoribus.

A felperesre, alperesre, meghatalmazottakra és ügyvédekre vonatkozó fenti czímek tartalmának közelebbi ismertetésétől

eltekinthetünk annál is inkább, mert az alábbiakben teendő összefoglaló megjegyzések ezekre a címekre talán leginkább találnak. Mindössze annyit szükséges esetleg hangsúlyozottan kiemelnünk, hogy Husztinak a meghatalmazott ügykörére, felelősségére s meghatalmazójával szemben való jogállására vonatkozó fejtegetései a mai jog szempontjából is teljesen helytállók s hogy az ügyvédi kvalifikáczió s különösen az ügyvédek moralitása tekintetében felállított követelményei szinte példátlanul szigorúak.

XXXIV. czim. **De judice.** — XXXV. czím. **De officio judicis.**
XXXVI. czím. **De conscientia judicis morali.**
XXXVII. czím. **De sententia judicis.**

Hasonlókép minden közelebbi elemzés nélkül megyünk át a fentírt czímeken is, melyek a bíróról, a bírói hivatásról, a bírói meggyőződés erkölcsi jellegéről s a bíró tudományos ismereteiről szólanak. Huszti szerint minden magisztrátus rendelkezik bírói hatalommal, a mi ott, hol bíráskodás és közigazgatás elválasztva nincsenek, érthető is. A bíró személyes tulajdonságai között különösen hangsúlyozza, hogy ép, egészséges férfi legyen, mert a kit állandó betegség gyötör, a bírói tisztre épp úgy alkalmatlan, mint a süket, vak és néma; alkalmatlan a bírói tisztre a papi személy és a kézműves; alkalmatlan, sőt veszedelmes a vagyontalan, mert a bírónak gazdagnak kell lennie, hogy mind méltóságát, mind függetlenségét megőrizhesse; alkalmatlan, a kinek kétes a híre és különösen az, ki valamely szenvedélynek rabja. Hogy azután a bírónak minő belső és külső jó tulajdonságokkal kell még a mondottakon kívül ékeskednie, hosszú és számos fő- és alcsoportra osztályozva mondja el szerzőnk; műve e részében azonban igazán nem tételes jogról ír, sőt digesztákbeli hivatkozásait is csak gyéren alkalmazhatja s voltakép beleesik az elmefuttatások hangulatába.

XXXVIII. czím. **De adsessoribus judiciorum.**
XXXIX. czím. **De notariis judiciorum.**

Részletezve az asszesszorok (bírótársak) személyi kvalifikáczióját vonatkozó feltételeket, 42 regulában sorolja fel szerző

a bírótársak feladatait. A czím tartalma ellenkezik némileg a XXVII. czím 259 §-ával, a mennyiben utóbbi helyen az asszeszszor a per mellékes tényezői között van felsorolva, míg itt, mint a vezető bíró elnöklése alatt álló bírói kollégium, tehát valósággal az ítélkező bíróság tagjaiként szerepelteti őket a szerző. Hogy ez az utóbbi minősítés az asszesszor jogállásának inkább megfelel, következik az Appr. Const. Pars IV. Tit. XVI. art. 1-ből is, hol a bírótárs közreműködése a bírói kollégium egységében a vezető bíró jogállásával tulajdonkép szintén egyenlősítve van.

A bírósági jegyzőkről szóló czím nem csak ezek feladatait és teendőit írja körül, hanem egyúttal a jegyzőkönyvek kiállítására, kellékeire, az akták őrzésére s a jegyzők titoktartási kötelezettségére vonatkozó szabályokat is magában foglalja.

XL. czím. **De probationibus et praesumtionibus.**

A bizonyítás Huszti szerint „actus judicialis", mely valamely vitás és kétes tényállásra vonatkozóan a bírói meggyődést kialakítja. Az „actus judicialis"-nak azonban nem az az értelme, mintha a bizonyítás *csak* a bíróság perbeli cselekvénye volna, sőt szerző felfogásából inkább az tünik ki, hogy a bizonyítás, mint perbeli cselekvény, a felek és a bíróság *közös cselekvénye.*

A bizonyításnak különböző fajai vannak. Közvetett és közvetlen, teljes és nem teljes, félbizonyítás és egész bizonyítás. A bizonyítás tárgyát a *vitás* vagy *kétes tények* képezik. Jogszabály tehát nem képezheti bizonyítás tárgyát, legfeljebb a részleges szokás. A tények közül is csak a bíró előtt döntő tényállítások bizonyítandók, mert nem az ellenfél kedvéért, hanem a bíró meggyőzéséért bizonyítunk. (416—420. §§.)

A bizonyítási teher megosztására vonatkozóan szerző ugyanígy tanít, mint a hogyan nálunk még nehány évtizede is általában tanítottak; a bizonyítás időpontját is a mai felfogásnak megfelelően jelöli ki azon esetek kivételével, hol *előleges bizonyításnak* van helye. A bizonyítás módjáról általában és hatályáról szóló tételei után a bizonyítást feleslegessé tevő körülményeket vizsgálja. Feleslegesnek mondja a bizonyítást a bir-

tokos részén és mindenütt, a hol a fél vélelemre hivatkozhatik. A vélelem premisszái azonban bizonyítandók.

XLI. czím. **De probatione per instrumenta.**

Ez a czím az *okirattal*, mint bizonyítási eszközzel való bizonyításnak módjáról, az okiratok különböző fajairól, az okiratok másodlatai és másolatairól szól. Különösebben kiemelendő a 9 §-t magában foglaló czímben nincs.

XLII. czím. **De probatione per testes.**

A tanukkal való bizonyítás hitelt érdemlő személyek tanuságtételének a bírói meggyőződés kialakítására való felhasználása. A tanuskodás kötelesség, melyet senki meg nem tagadhat, s melyre a felhívott tanút kényszeríteni is lehet. A tanunak alkalmas tanunak kell lennie. Ez okon sokan vannak, kiket alkalmatlanság czímén a tanuságtételből ki kell zárni. Némelyeknél a tanuságtételre való alkalmatlanság csak relative, bizonyos ügyekben, illetőleg bizonyos felekkel szemben forog fenn. Mindezen tételeit szerző a 439—448. §§-ban részletesen és pontos taxatiókkal fejti ki.[1] Különös hangsúlyozással kell kiemelnünk azonban a 438. §. 4. pontja alatt közölt azt a jogi axiómát, mely szerint azt a körülményt, hogy a tanú hitelt érdemlően vall-e, az egybehangzó vallomások súlyának, a tanúk személyes viszonyainak, állásának, kijelentéseinek és egyéb valószínűséggel bíró körülményeknek *mérlegelése* alapján a *bírónak kell eldöntenie*. Ebben a jogi axiomában a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve jelenik meg, bár kissé elburkoltan, s ezt a XVIII. század első felének jogászáról nagy dicsérettel kell feljegyeznünk.

A 449. és 450. §. a tanúbizonyítás felvételéről s annak módjáról és a tanú megesketéséről szól. A tanú megesketése vallomására: csak a felek kívánsága esetén mellőzhető; írásbeli

[1] 439. §. Ki az alkalmas tanú? — 440. §. A tanuskodási képesség és az életkor. — 441. §. Polgári állás. — 442. §. Testi és lelki fogyatkozások. — 443. §. Érdekeltség szempontjából. — 444—446. §§. A relativ tanuskodási képtelenség esetei. — 447. §. A tanuzási kötelezettség és annak szankcziója.

tanuvallomásnak nincs hitele; a tanúk kihallgatása okvetlen a felek távollétében történjék. (451. §.)

A 452. és 453. §§. ugyan megismétlik a 438. §. fentebb kiemelt s a bírói mérlegelésre vonatkozó tételét, de azért tüzetes indokolással fejtegetik, hogy két tanú egybehangzó vallomása teljes bizonyítékot ad. A továbbiakban a tanúk nacziónáléjának felvételére, a hozzájuk intézett tüzetes kérdésekre vonatkozó szabályok közölvék, s még tovább, hogy a hirelentésekre való hivatkozás, az ingadozó tanúvallomás, a tanú egyszerű és az ő hiedelmére vonatkozó vallomása, avagy az ellentmondó vallomások a bíró által mi módon kezelendők, mennyiben figyelembevehetők. (454—458. §§.)

XLIII. czím. **De jure jurando in genere.** — XLIV. czím. **De jure-jurando voluntario.** — XLV. czím. **De jure jurando judiciali.** XLVI. czím. **De jure jurando necessario.** — XLVII. czím. **De in litem jurando.**

Az esküről írva Huszti, főleg annak vallásos jellegét emeli előtérbe, s fogalommeghatározásánál is önként érthetőleg e bizonyítási eszköznek a hit, a valláshoz való vonatkozásait elemezi legbővebben. Ép ezért felette fontos, hogy az esküt mindenki saját vallásos hite szerint tegye le, de azért a hitetlenek ú. n. Socraticum juramentum-ai (eskü állatokra, léleknélküli tárgyakra való hivatkozással) ép úgy érvénytelenek (sőt átkosak), mint az abszurd esküvések (pld. kik a lelkükre, fejükre, becsületükre esküsznek). Mindazonáltal azokat, a kik az igazi Istenről való vétlen nem tudásuk folytán hamis istenekre, pld. Marsra, Jupiterre stb. esküsznek, hamis esküvőknek mondani nem lehet. (459—465. §§.)

További fejtegetései során az eskü tárgyának mikénti megállapításáról és az eskü főfajairól tárgyal. Utóbbi tekintetben a bizonyító (adsertorium) és fogadó (promissorium) esküt különbözteti meg. Előbbi megtörtént tényekre, utóbbi pedig, mint a hivatalnok esküje, jövőbeliekre vonatkozik. Hogy ez a promissorium jusjurandum egyáltalában nem szerepelhet a „bizonyítási eszközök"-ről szóló tanításban: világos. A bizonyító eskü ismét vagy idegenek cselekvényeire, tényeire vonatkozik (jusjur.

testimonium) vagy saját tényeinkre és ez esetben perdöntő esküt (jusjur. litis decisorium) tettünk. A perdöntő eskü végül *önkéntes* (voluntarium), *felkínált* (judiciale) és *szükségszerü* (necessarium, bírói határozatra felkínálás nélkül leteendő) eskü lehet. (466—470. §§.) Az ezekre vonatkozó (XLIV—XLVI. czímek) részletes szabályok után tér át végül szerző a becslő eskü különböző módozataira és eseteire (XLVII. czím).

XLVIII. czím. **De recognitione litteraria.**

Mint bizonyíték a recognitió litteraria nem más, mint valamely dolog vagy valamely tény ugyanazonosságának, illetőleg az állítottal azonos módon való megtörténtének irásbeli megállapítása, elismerése. (Irásbeli elismerés.) Jelentősége attól függ, hogy minő alakban és minő hiteltérdemlőség mellett van kiállítva.

XLIX. czím. **De oculata revisione.**

Ellentétben a Tripartitummal Huszti a bírói szemle (szemügyrevétel) fogalmát általánosságban, mint bizonyítási eszközt határozza meg s nem szorítja ezt egyedül a birtokjogok erőszakos birtokbavételének bírói megszemlélés útján való megállapítására. Szerinte a szemügyrevétel: az illetékes bíró által a vitás ügy tárgyának törvényesen és személyesen foganatosítandó inspekcziója.

A fogalom alkatelemeinek felfejtése után a bírói szemlével való bizonyítás főbb és gyakoribb eseteit sorolja fel.

L. czím. **De confessionibus et suggestionibus.**

A beismerés Huszti szerint a felperes keresetileg érvényesített jogának alperes általi elismerése. Verbőczi felfogása, melyben a beismerést a „fassio"-val összezavarja: téves. A beismerés vagy peren kívül vagy perben történhetik. Különösen nagy a jelentősége a beismerésnek büntető perekben. Különösen is lényeges pedig itt azért, mert számos bírói visszaélésre adhat alkalmat a félhez intézett sugalmazó kérdések (suggestio) révén. Óva inti szerző a bírót a beismerésnek ilyetén kicsikarásától, s különösen az esetleges társtettesek vallomásának irányításától

s egyben megállapítja, hogy mikor és minő eljárást nem lehet a vádlott szuggerálásának tekinteni.

LI. czím. De suffragiis colligendis.

Ez a czím a bírói határozatoknak a bírói kollegiumban való meghozási módjáról, a bírótársak szavazatának rendjéről, távollevő bírótársak szavazatáról, a többségi elvről, a „votum Minervae"-ről stb. állít fel az egykorú perjogból jól ismert, s az erdélyi-magyar jogra egyáltalában nem jellegzetes szabályokat.

A következő czímeket, melyek közül az LII. az ítéletről az LIII. az ítéleti jogerőről és perújításról, az LIV. a végrehajtásról szól, közelebbi ismertetés nélkül egyszerűen megemlítjük, valamint nem időzhetünk hosszasabban az utolsó, LV. czímnél sem, mely szerzőnknek egy önálló értekezés számba menő dolgozatát foglalja magában, arról a kérdésről (melyet egyébként már a Tripartitum is felvetett), hogy a bíró a perben felhozottak, vagy saját lelkiismerete és tudása szerint köteles-e ítéletet mondani? A Huszti korában még mindig aktuális, ma már lezárt és érdekét vesztett kérdést, széles irodalmi látkörrel, éles dialektikával kisérti szerzőnk megoldani, s a megoldást Verbőczivel ellentétben az alternativa második fele értelmében dönti el. S bár látszólag összes írói készségét, minden tudását felhasználta arra, hogy olvasóját a Szegedi János által is képviselt (Tyrocinium juris Hungarici Pars. I. Tit. 12. §. 12.) felfogás helyessége mellett meggyőzze: úgy véljük téves s a sokat vitatott kérdés helytelen beállításával választotta meg kiindulási pontját, azzal, hogy a felek frivol allegácziójával és hamis bizonyításával állította szembe a bíró bizonyos tudását és igaz lelkiismeretét.

*

Huszti Andrásnak a perjogra vonatkozó fejtegetései azt a benyomást keltik már első pillantásra is, hogy a speczifikus hazai magyar jog bennük szinte egészen eltünik. A mit közöl, az túlnyomóan a pandektákon alapszik, át meg átszürve a szintén ugyanazon az alapon álló kanoni perjoggal. A gyakorlatias irányú szerző úgylátszik itt tagadta meg magát leginkább

s nem tudván emancipálni tudós működését attól a Tripartitumban is kifejezésre jutott felfogástól, hogy a hazai jog felett, mint quasi egyetemes jogforrás a császári és a kanoni jog lebeg — nem arra törekedett, hogy az erdélyi jognak e korban már kodifikáltnak mondható perjogát kifejtse, hanem művét inkább úgy alkotta meg, a miként a perjog egész szervezetét ő rajzolta maga elé tapasztalatai s a külföldön szerzett kétségkívüli nagy tudása perspektivájában — csak imitt-amott engedve egy-egy elszórt hivatkozásban helyet Kitonich munkájának s a hazai jognak.

Ez a sajátos szerzői nézőpont éppen egy erdélyi jogtudósnál annál feltűnőbb és annál hibáztathatóbb, mert hiszen a perjog törvényhozási szabályozásának már az 1619. évi *Bethlen Gábor*-féle „Specimen juridici processus" nem lebecsülendő adalékát képezi, sőt az Approbatae Constitutiones IV. rész I. titulus 1—46. czikkelyben eléggé kimerítően rendezte is a „törvények processusainak" kérdését.

Egyébként a mai magyar jogtörténet sem jár el ez ügyben másképpen. A XVII. és XVIII. századok magyar jogfejlődése, daczára, hogy napjainkkal közvetlen kapcsolatban ez áll, egyetemesen feldolgozva nincs. A soha nem múló érdemű *Hajnik Imre* megtörte az útat, s kiaknázta a kiaknázhatót az Árpád-korra s jórészt a XV. és XVI. századra vonatkozóan is. A jogtörténelem utána való képviselői azonban nem ennek az úttörő munkának tovább folytatásával, hanem inkább csak az általa már feltárt ismeretek kibővítésével és mélyítésével foglalkoznak.

Pedig különösen a perjog történetében a homályban hagyott két utóbbi század a jelek szerint nagy jelentőségű lehetett. Végbement látszólag szinte észrevétlenül egy nagy átalakulás, melynek legjellemzőbb tünetei a régi szóbeliségnek az írásbeliséggel szemben való mind teljesebb visszavonulása, a formális tanúbizonyítás legalább részbeni elejtése, a bírói szabad mérlegelés eszméjének feltünedezése stb. stb. voltak, — tehát a jogtörténeti kutatások hiányában inkább talán csak érzett — és rebus sic stantibus alig bizonyítható egy oly fejlődési folyamat, melyről a pozitiv jogásznak erős benyomása van és lehet, de

melyet a bizonyos tudás világosságába állítani a jogtörténész feladata volna.

Ilyen benyomást kelt Huszti könyve is. Nevezetesen azt mutatja, hogy a gyakorlat és jogtudomány éppen a perjognál az ő korában két egymástól eléggé távol álló jogéleti jelenség. Máskép hangzik ex chatedra a perrend egész berendezkedéséről szóló tudós fejtegetés, mint a mit az élet felmutat. S valóban, hogy csak egyet említsünk, a míg a törvényhatóságok levéltáraiban és régi jegyzőkönyveiben ezer és ezer számra beiktatott s a peres eljárás valóságos lefolyását minden izében visszatükröztető tárgyalási jegyzőkönyvek, bizonyítási eljárásra, itéletekre és indokolásaikra vonatkozó összes adataikkal összegyűjtve és kiadva nem lesznek: tiszta képet a Verbőczi utáni és a 48 előtti régi akár erdélyi, akár magyarországi perjogról aligha alkothatunk.

Az, a mit tehát Huszti könyvében a perjogról kapunk: az akkori kor tudományos perjoga, illetőleg annak enciklopédikus összefoglalása, mely a római és kánonjog fundamentumán áll, de beengedi sánczai közé az akkori újabb doktrina szempontjait is, meg van tűzdelve a lehetőség szerint az Approbatákra, régebbi magyar törvényekre utaló vonatkozásokkal, sok helyen kritikai megjegyzéseket és figyelemreméltó elmélkedéseket is tartalmaz, melyekből újszerű gondolatok is csillámlanak elő; szisztemája pedig a fő- és aldivisiók, a legkülönbözőbb szempontokból felállított fogalmi kategoriák valóságos halmazata, de nem mondhatjuk, hogy csakis kizárólag a XVIII. század magyar-erdélyi perjogának volna feldolgozása.

Befejezés.

Huszti Andrást kora társadalmi és közéletének bizonyos könyörtelen konvenczióí kergették bele tragédiájába. Könyvét elkobozták, őt magát a züllés útjára taszították. A könyv és írójának sorsa ritkán olvadt össze oly szomorú harmoniában, mint a Huszti András esetében.

Professzor volt s a reformátorok hevületével kezdett har-

czot szűkebb hazája közoktatásügyi politikájának ósdisága ellen. S azzal a kiméletlenséggel, mely a meggyőződés magas piedesztáljan alkút nem ismer; azzal a merészséggel, mely az erő és a tudás öntudatát jellemzi, s azzal a rajongó fajszeretettel, mely magyar professzort valaha eltölthetett: támadta, törte szellemének fegyvereivel azt a mohos, ócska bástyafalat, mely mögé a magyar tanügy bevette magát.

De lehetett fegyvere bármily aczélos: beletört az ostromlott kövekbe; a kar, bármily energikus lélek vezette csapásait: lehanyatlott a munkában; s ő róla rongyokban tépték le a tanári palástot, hogy kiközösítve a társadalomból, polgártársai s tanítványai becsüléséből, züllésnek esett életét nyomtalanúl végezze be valahol, — talán ép a kolozsvári temető hantjai alatt.

Mennyire más auspiciumok között kezdette el nagy reményekre jogosító munkás életét! 1735-ben gróf Teleki Sándorhoz intézett levelében írja, hogy életczélja az ő előtte élt, s tudományuk révén nevezetes Husztiak példájának követése: „— erős esküvéssel megesküdtem az Istennek, hogy én is tanulok valamit, az Istennek dicsőségére és a hazának hasznára".[1]

Tanúlmányainak első eredményében az erdélyi gimnáziumok eredetéről, szervezetéről és tanúlmányi rendjéről szóló 1731-ben külföldön megjelentetett s fennebb említett dolgozatában pedig a fennálló tanrendszer éles kritikájával talán már öntudatlanúl lerakta alapjait annak a keserű üldöztetésnek, mely végre is elbuktatta. S a milyen fényes eredményűl hivatkozhatott az ő izgatásai nyomán szervezett kolozsvári jogi tanszék felállítására, ép oly rossz omenek között kezdette el 1734-ben a kolozsvári ref. kollégiumban jogtanári működését. Az új tanszék korántsem a nyúgodt élet és zavartalan tanári működés csöndes pályáját, hanem a zaklatások, sőt a kiéheztetésig menő társadalmi boykott, s a gyűlölködő rágalmazások kálváriáját nyitotta meg előtte. Bizonyos, hogy az alkalmazkodni tudásra alig születhetett, kellett jellemében valami zaboľátlanságnak lennie, mely a környezete által szabott korlátokon túltette magát. Szive is bajba sodorta, s kath. vallású jegyesével négy hóna-

[1] Lásd a levelet idézve *Török István* id. cz. m. 21. l.

pon keresztül türte a megalázó meghurczoltatást, míg végre összeeskették. Mikor pedig hat hónapra fia született; ugyanazon hatósága, mely a törvényes házasság megkötése elé ezer akadályt gördített: kihallgatás nélkül marasztalta őt el az erkölcstelenség vétkében.[1]

Fizetése 100 német forint volt és 50 véka búza, de hol egyiket, hol másikat nem adták meg neki. Kolozsvár városa 1738—39. telén zár alatt lévén, Huszti a falak közül nem távozhatott, a városban pedig a társadalmilag boykottált professzor segélyre nem talált. Pénz és búza nélkül az inség fenyegette. „Eloquar an sileam! — írja gróf Teleki Sándorhoz — felkiálthatok az oratorral. Elrejtezhetném ez hazának valami világosság nélkül való, vastag homálylyal béborított setétes boltjában és elmondhatnám magam felől, a mit Ovidius magára alkalmaztatott: Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli! Miolta Németországból hazajöttem, csak olyan voltam, mint a szelektől és vizeknek habjaitól hányattatott és sűlyedező bárka; avagy az útban felnőtt fűszál, melyet a kinek kell és nem kell is — tapod."[2]

Vasenergiája, hatalmas munkaereje azonban súlyos viszonyai között sem hagyta el. Egymásután írta meg tudományos munkáit. Előbb 1734-ben a „Politika, azaz az ország és abban levő statusok igazgatása és conservatioja felől való tudomány" czímű Heineccius után készült művét, majd „Ó és új Dáczia, azaz Erdélynek régi és mostani állapotjáról való história" stb. czímű nagyobbszabású könyvét[3]; állandóan gyűjtötte továbbá az őt megelőző erdélyi és magyar jogi írók kéziratban levő s állítása szerint igen értékes dolgozatait, melyeket „Bibliotheca Transilvanica" czímen óhajtott közzétenni s bizonyára feltétlen veszteség, hogy fáradozásainak anyaga s eredménye az utókorra nézve teljesen elveszett. S mikor munkássága delelőpontján közreadta főművét a fentebb főbb vonásaiban ismertetett „*Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica*"-t 1742-ben: utólérte őt hosz-

[1] Lásd *Török I.* id. cz. m. 44. és köv. l. Ugyanitt idézve az idevonatkozó okíratos bizonyítékok.

[2] Lásd az egész, 1737 jan. 3. kelt levelet *Török*nél id. cz. m. 45. l.

[3] Ismertette *Szilágyi Sándor*. Budapesti Szemle, 1859. VII. k. 236. l.

szasan lappangó végzete s könyvével tanári és írói hivatását egyszerre és örökre eltemette.

Könyvének bevezetésekép t. i. egy 32 oldalra terjedő oratio panegyricát fűzött hozzá, melyben nagy lendülettel fejtegette alapszempontjait a jog, az igazság lényegéről s azoknak a természet örök rendje s a keresztyén vallással való szoros kapcsolatáról. Vesztére szolgált, hogy filozófikus vizsgálódásait a teologia birodalmába is bemélyítette s magára vonta ezzel a heterodoxia vádját, kitette magát annak, hogy ellenségei a vallás mocskolása, a predesztinációról és isteni kegyelemről szóló tanok káromlása czímén állítsák pellengérre s fosszák meg tanári székétől, becsületétől, mindenétől.

Pedig az, a mit orácziójában inkriminált, inkább ártatlan elmélkedéseket foglal magában, semmint vallás elleni súlyos támadást. Azt írta t. i. *Huszti*, hogy a jogtudomány alapelve a szeretet, mert Isten, kitől a jog származik, maga a szeretet. A jogrend és társadalmi szervezet ideálja a honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere —; ám e hármas czél harmadika, a suum cuique helyébe, a melyben a lehető legridegebb önzés szava csendül meg, a szeretetet kell állítani. Azt irta továbbá, hogy Isten, ki maga a szeretet, sohasem tagadta meg egyetlen tökéletességét sem. A szeretetet sem tagadta meg. Hálátlanok, kik azt állítják, hogy az Isten öröktől fogva akarta a vétket, mert, ha az örökké jó és örökké szerető Isten a vétket akarta volna: a vétek már ennélfogva sem volna vétek. Lehetetlen, hogy a bűn Isten segedelméből volna, mivel a hol engedelem van, ott nincs tilalom. Isten ellen cselekszenek azok, kik azt erősítik, hogy az Isten nemcsak előre tudja, hanem előre is elrendeli a bűnt stb.

Ám legyen ez a tanítás ellentétes, avagy kevésbbé ellentétes a dortrechti zsinatnak a predesztinációra vonatkozó tételeivel: minket itt a kérdés ezen ága kevésbbé érdekel. Életrajzírói, s különösen *Szabó Károly*, ki Huszti védekezésére vonatkozó beadványait és perének összes utólag felfedezett íratait 1878-ban közzétette,[1] úgy vélekedik az orácziról, hogy az „úgy a törvény és államtudományi, mint a hittani ismeretek bőségét

[1] Protestáns Közlöny, 1878. évf.

és alaposságát, a felfogás és nézetek helyességét, az érvelés erejét tekintve oly munka, mely az akkori tudomány színvonalán áll s írójának becsületére válik. Az egész tisztán tudományos modorban van írva, mérges kedélyt, a reformátusok tudományára ráfogott vádakat és mocskokat benne csak az elfogúltság láthatott; ellenkezőleg, a mai kor higgadt, elfogúlatlan olvasója, Huszti nemes gondolkozásának, felvilágosodott szellemének, józan itéletének s vallásos mély meggyőződésének elismeréssel kénytelen adózni."

Ezt a véleményt nyugodt lélekkel aláírhatjuk. Ám „barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli" s Husztit a dévai zsinat Déáki József püspök vádjai alapján elítélte, állásától megfosztotta, könyvét elkoboztatta; önmaga pedig pártfogóitól elhagyottan, hova-tovább gyöngülő erővel folytatta szizifusi küzdelmét súlyos ítélete ellen, de sorsának lefelé gördült futását már meg nem akadályozhatta.

Halála után alig 20 esztendővel írt róla a nagy tudományú és elfogulatlan ítéletü *Bod Péter* az ő nevezetes „*Magyar Athenásában*", (114. és köv. l.) s mégis a mit feljegyez szerencsétlen írótársáról, szinte kézzel foghatóan rosszindulatot árul el. Bod P. szerint Huszti a papokkal „rendetlen házassága" miatt zördült össze, de a velük való czivódást abbanhagyva, a református vallást kezdte mocskolni, az ellen izgatott, illetlenül szólott, orácziója a reformátusok tudománya ellen van szegezve „igen nagy mérgesen s mintha ő soha nem tudta volna a református tudományokat, úgy terhelte mindenféle reáfogott vádakkal és mocskokkal." Hogy Bod Péternek ez az ítélete nem állhat meg, az magából az oráczióból, de Husztinak immár teljesen ismert perirataiból és védekezéséből is világos.

Nemkülönben túlzottnak kell tekintenünk Bod Péter azon előadását is, mely Husztinak tanári állásától való elmozdíttatása utáni életére vonatkozik.

„Annak utánna részegségre adta magát, felesége is elhalván, az urak körül udvarokban töltötte idejét, holmi geneologika táblákat dolgozgatván a régi levelekből.[1] Változtatta vallását is,

[1] *Husztinak* a nemesi udvarokban és egyesek szolgálatában töltött idejéből felette érdekes adatokat foglal magában az a levél, melyet 1746

a római hitre állván szerzettek néki a Károlyvári káptalanban digestor capituli titulussal szép fizetést; de illetlen, alávaló magaviselése, részegeskedése miatt ott sem maradhatván,[1] ismét az udvarokban kezdett időt tölteni; majd minden rendbéli emberektől megutáltatott. Holt meg 1755-dik esztendőben." (M. Athenás 115. l.)

Az élete delén letört férfi és jogtudós azóta pihen jeltelen sírjában. S ha munkájának ismertetésével felidézem emlékezetét, felidézem azt is, a mi a sokat hányt-vetett professzor alakját a mártiromság gloriájával fonja körül. Megcsonkított s az utódok által elfeledett könyvében, valamint életének súlyos tragikumában van valami, ami még a mai társadalom forrongó lelkében sem érett gyümölcs s még mindig nem mondható úgy a mienknek, a mint pedig lennie kellene és ez a gondolat, a meggyőződés igazi, teljes és korlátlan szabadsága.

Ám, hogy ennek nyilt elismerése elégtétel-e csakugyan, s elégtétel-e annak a tudósnak, a kit végzete ez igazság áldozatául dobott oda? Oly kérdés, melyre kiki csak saját lelkében kereshet és találhat feleletet.

aug. 10-én N.-Szebenből intézett br. Bánffy Farkashoz, a gr. Székely Ádám birtokeladása és czélba vett végleges kivándorlása tárgyában. E levél, melynek másolatát *Kelemen Lajos* kolozsvári tanár úr volt szíves nekem rendelkezésre bocsátani, a gr. Bánffy György-féle levéltárban (Erdélyi Múzeum-Egylet) található meg.

[1] *Husztí*nak egyik 1749 deczember 8-ról kelt és Kemény Ádám báróhoz intézett leveléből (közölte *Barabás Samu*, a Tört. Tárban) inkább az tünik ki, hogy a károlyvári káptalani állást azért kellett elhagynia, mert a „neki szerzett szép fizetést" egyáltalában csak igérték, de nem fizették ki soha.

Parlamenti bíráskodás.

Irta: **Deák Albert dr.**

Habár a jelen alkalommal különösen a képviselőválasztási bíráskodással s azzal is egy specziális szempontból, t. i. a parlament szempontjából óhajtok foglalkozni, — mégis, vagyis éppen azért választottam a fentebbi czímet, — a mely sokkal nagyobb perspektivát nyit, a kérdéseknek, a kontroverz felfogásoknak és álláspontoknak sokkal nagyobb komplexumát öleli föl, mint a mennyire e felolvasásom keretében terjeszkednem lehet.

A képviselőválasztások tárgyában való bíráskodás, lehet mondani, a múlt század hetvenes éveitől kezdve, mindenesetre azonban az 1874. évi XXXIII. t.-cz. meghozatala óta, — a mely törvény elvi deklarácziót foglalt magában a Kuria bíráskodására nézve, — foglalkoztatja a magyar parlamentet, közvéleményt és last not least: a magyar tudományt; kisebb-nagyobb intenzítással s inkább kevesebb, mint több eredménnyel.

Legutóbb az 1911. évi magyar jogász-gyűlés tárgysorozatára volt kitűzve, nem éppen abból az ötletből ugyan, hogy ezekben az időkben a parlamenti s nevezetesen a választójogi reform nagy problemája ragadta meg az elméket, hozta forrongásba a politikai világot, hanem mert éppen az 1910-iki választások s az azoknak méhéből kikerült peticziók a kir. Kuria amúgy is túlterhelt vállaira a munkatöbblet akkora terhét voltak zudítandók, a mely nem csak az 1907-iki tehermentesítési reform minden üdvös eredményét jó időre koczkáztatni látszott, hanem egyszersmind felfakasztotta mind azt a kedvetlenséget, elégedetlenséget, panaszt és többé-kevésbbé jogosult kritikát, a mi az 1899-iki törvény életbelépte és gyakorlati alkalmazása

nyomán gyülemlett, úgy a közvéleményben, mint magában a talán leginkább érdekelt kir. Kuriában és amely röviden abban a közkeletűvé vált mondásban találta legkiáltóbb jellemzését, hogy az 1899-iki törvényben kontemplált kuriai választási bíráskodás — „csődöt mondott".

Ezt a kitételt a nevezett jogász-gyűlésen nem egyszer, tekintélyes egyének ajkairól hallottuk, szószerint, elhangzani. De talán ugyanegy jelentőségű ezzel a kérdés főelőadójának, *Szivák* Imrének előadói jelentésében foglalt következő tompított kijelentése is:

„Az ítélő forum megállapítása képezvén a kérdés tengelyét, a közvélemény egész az 1899-iki törvény meghozataláig a kir. Kuria mellett foglalt állást. *De az azóta kifejtett gyakorlat* fordulatot idézett elő s egészen bizonyos, hogy, ha a Kuria egyszerűen, úgy a mint van, meghagyatnék továbbra is politikai bíróságnak: *ez vagy annak, mint rendes bíróságnak elhanyagolását, vagy a politikai bíráskodás értékének elvérzését vonná maga után*".

Ez a — maga nemében lesújtó — alternativa tulajdonképpen nem egyéb, mint a már elhangzott — súlyosan mérlegbe eső, — vélemények összegezése és, mert stilus mérséklete itt tulajdonkép az összegezés matematikai műveletének száraz, objektiv jellegéből származik, azért erősebb és kifejezőbb kritika, mint a többi.

Mint ilyen azonban, némileg „eső után köpenyeg", mert hisz a törvényhozás már elfogadta, a király pedig szentesítette az 1908. évi XXXVII. törvényczikket, mely az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíráskodásról szóló 1899. évi XV. t.-cz. időhöz kötött rendelkezéseinek hatályát (s így a kuriai választási bíráskodást) a jelen törvény hatálybaléptétől számított 12 év tartamára meghosszabbította.

A jogász-gyűlés intézőségét azonban talán az vezette e kérdés programmra tűzésében, hogy ekként, már fait-accompli előtt állván, azt, mint ilyent, a politikai agitáczió, vagy a kellő tudományos objektivitást zavaró más momentumoktól megszabadíthatja, — sajnos, abban igazán ártatlan lévén, hogy ez a törekvése nem kevésbbé tragikus sorsra jutott, — amennyiben a kérdést tárgyaló szakosztály éppen egy ily momentumnak —

a választási reform kérdésének — alig kikerülhető belevegyülése következtében, határozathozatal nélkül oszlott föl.

Ennek ellenére azonban az előzetesen és a vita folyamán leadott vélemények becses anyagot tartalmaznak és a kérdésnek ezt az oldalát, különösen a szervezet, a forum kérdését illetőleg, nem egy tekintetben tanúlságosan megvilágították.

A határozathozatal hiányának *lényeges* negativuma mellett különösen egy másik negativum az, a mi e tárgyalások eredményekép megállapítható és ez a kérdésre nézve a leglényegesebb, az t. i., hogy a választási bíráskodásnak továbbra is a kir. Kuriára bizása *mellett* számottevő hang alig emelkedett.

„Neved ki diecsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd!"

Úgy hogy az elmélet és a tények aránya akként áll, hogy a míg az első a kuriai bíráskodást teljesen elvetendőnek ítéli, a kir. Kuriát a választási bíráskodásra mindenképpen alkalmatlannak nyilvánította; addig egy élő (az 1908. évi XXXVII.) törvény nem is csak, mint eddig 8, hanem 12 évre ezt a bíráskodást tovább is a kir. Kuriára ruházza.

No, de így legalább csakugyan elég idő marad a kérdés *minden oldalú,* objektiv megvilágítására. A mi egyébiránt mindenkép kivánatos.

Azt, hogy „*minden oldalú*", aláhúztam azért, mert bár jeleztem, hogy a kérdés elég régóta — kb. ötven éve — foglalkoztatja az elméket, bár elismerem, hogy pl. a jogász-gyűlés vitája is a kérdésnek bizonyos oldalát tanúlságosan világította meg: — de azért korántsem állítható, hogy fontosságához, sokszoros politikai és etikai vonatkozásaihoz és ama számos szemponthoz mérten, melyből ahhoz a politikus és a közjogász vizsgálatával közeledhetik, ki volna merítve.

Sőt éppen eme jogász-gyűlés tanácskozásainak szomorú vége, illetve végetlensége, frappáns illusztrációja annak, hogy itt az eszmék, a divergáló nézetek alapos tisztulására van szükség.

Az ott megnyilvánult különböző nézetek különösen a *szervezet* kérdését érintették és ezt illetőleg két irányban csúcso-

sodtak ki. T. i. egyrészt a már említettem negativumban, hogy a kuriai bíráskodás nem vált be s a mellett, hogy a választások tisztasága, a választási visszaélések megtorlása és meggátlása tekintetében nem csak semmiféle haladást nem eredményezett, de számbavehető judikatura fejlesztésére is képtelennek bizonyult: még azzal a veszéllyel is jár, hogy legfelsőbb bíróságunkat tulajdonképpeni feladatának teljesítésében is bénítja; minélfogva a választási bíráskodás szervéül a Kuria egyáltalán nem ajánlható.

Másrészt abban, hogy tehát *más szervezetről* kell gondoskodni.

Hogy azonban mi legyen ez a *más* szervezet, miből, honnan és hogyan konstruáltassék az: itt már jóformán kátyuba jutott a dolog, mert majdnem a hány felszólaló, annyi a szervezeti idea.

Még talán legtöbb híve akadt volna — de csak aránylag — a közigazgatási bíróságnak, vagyis annak az eszmemenetnek, hogy miután itt tulajdonkép a választási aktusnak, mint *tisztán* (?) közigazgatási aktusnak elbírálásáról van szó: bizassék a választási bíráskodás a közigazgatási bíróságra.

Ennek a felfogásnak híve volt az előadó: *Szivák* Imre, s a mint — épp e sorok írójának felszólalására tett replikájából ki lehet venni — maga a szakosztály érdemes elnöke: *Concha* Győző dr.

Előbbi azonban azzal a hozzáadással, hogy a közigazgatási bíróságban a választási ügyek elbírálására egy *külön* ú. n. *közjogi tanács* szerveztessék és pedig a) a bírói minősítés emelésével, egységes kvalifikáczió alapján, b) addig pedig, míg ez bekövetkezhetik, e tanácsban csak a bírói minősítéssel rendelkező bírák fognának ítélni.

Elfogadta ezt — a különben a *Tetétleni állambírósági* ideájához hajló — *Kmety* Károly is, pusztán a közjogi bíráskodás elaprózásának kerülése okából, de — bár a közig. bírói kvalifikáczió emelését tartja kívánatosnak — mégis mellőzendőnek tartja a külön közjogi tanács alakítását.

Tetétleni Ármin és *Edvi-Illés* Károly — különben igen értékes — javaslatai egyetértenek abban, hogy a bíráskodás a

Kuriától elveendő. Az első egy újon és külön szervezendő 9 tagú állambíróságra óhajtja bízni azt, a bifurkáczió teljes kiküszöbölésével — az utóbbi meghagyná a kifogással és panaszszal megtámadott választások feletti bíráskodást a képviselőház hatáskörében, de az összeférhetetlenségi igazoló bizottság mintájára, 12 igazolt képviselőből álló, sorshúzás útján alakított ítélő bizottság kezében, melynek tagjai 80 igazolt képviselő sorshúzással összeállított névjegyzékéből volnának kisorsolandók; — a kérvénynyel megtámadott választások feletti bíráskodást ellenben a kir. Kuria és a közig. bíróság tagjaiból a hatásköri bíróság mintájára alakított, két tanácsban működő, önálló bíróságra kívánja ruházni, az ellentétek döntését a két tanács teljes üléseire bízva.

Mindkettő felette tanúságos kritikáját nyujtja azután az eljárás fogyatékosságainak, a tapasztalt ellentéteknek és visszásságoknak, a törvény hibás jogtechnikai szerkezetének stb.

Voltak azután — feles számmal — felszólalások, a melyek a választási visszaélések gyökeres orvoslását nem az azokra vonatkozó törvény helyes konstrukcziójától, sem az azokra vonatkozólag ítélkezni hivatott különös bíróság helyes megválasztásától és megszervezésétől, annak mintaszerű működésétől, hanem egy modern, jó, a választók igazi meggyőződését érvényre juttató *választójogi törvénytől*, sőt egyenesen az általános, egyenlő, titkos, községenkénti választói jog behozatalától is várták.

Az elnökségnek ettől eltérő, vagyis az a felfogása, hogy e kérdés tárgyalása nem tartozik a programm keretébe, vezetett aztán a vita említettem katasztrófájára.

Láthatjuk tehát, hogy a diskusszió elég divergáló nézetet és szempontot vetett felszínre és mégis igen fontos szempontok maradtak homályban. Még ott is, ahol bizonyos egyértelműséget konstatálhatna az ember.

Igy pl. meglehetősen egyértelemmel konstatálták azt, hogy bár a képviselőház kezében a választási judikatura rossz volt, nem kevésbbé rossz volt az a kir. Kuria kezében, bárha az a pártbíráskodás vádjával alig illethető, a bírói függetlenség és tekintély minden attributumával felruházott, igazán pártatlanság színében álló fórum jellegével bírónak tekintetett. Sőt, a baj

éppen abban ismerszett meg, hogy ime hozzáférhetetlen bírói presztizst, éppen e perek politikai természete, megbontással fenyegette.

És, bár majdnem hasonló egyértelműség volt konstatálható abban is, hogy az 1899. évi XV. t.-cz. hiányos és lényeges szervi hibákban szenvedő törvény s hogy ennélfogva a kuriai bíráskodás „csődje" nagy részben a törvény hiányosságaiban is gyökerezett, háttérben maradt az a kérdés: mennyiben okozta a képviselőház bíráskodása elleni animozitást az, hogy addig, a míg a választási bíráskodás kizárólag az ő kezében volt, — még ez a hiányos — de a múlthoz képest mégis nagy haladást képviselő, mert a választási deliktumokat precizebben megállapító, az eljárási szabályokat modernizáló s legalább bizonyos rendszerbe foglaló — törvényes szabályozás sem létezett?

Senki sem kérdezte, hogy vajjon, ha ezt a törvényt, a mely egyenesen a kir. Kuria számára készült, a képviselőház egy modernül szervezett bírósága kezébe adnák, vajjon akkor is azt az általános elégedetlenséget szülné ennek judikaturája, melyet szült ez a judikatura akkor, a mikor még antidiluviális, vagyis nemcsak az anyagi jog, hanem az alaki jog szempontjából is teljesen szabályozatlan, tehát valóban csak a párttekintetek és politikai szenvedélyek alakító hatásának kitett ingoványos talajon működött?...

Ezzel a kérdéssel függ aztán össze az, a mi már több felszólalásban — többek közt a *Grecsák*, *Kenedi* és szerény magaméban is — kifejezést talált, t. i. a szóban levő perek *politikai jellegének* szempontja és ezzel egybefüggőleg a képviselőház *autonómiájának*, ha jobban tetszik *szuverénitásának a fontos és e kérdésnél abszolút mellőzhetetlen szempontja.*

Ezzel szemben *Kmety* Károly az angol felfogásból — de kissé saját íze szerint módosítva — vette az ellenargumentumot, azt állítván, hogy nem a képviselőház szuverénitása a fődolog, hanem a törvény uralmának a biztosítása. Erre nézve *Dicey* („Bev. az angol alkotmányjogba") mondása úgy szól, hogy az angol alkotmány két alapprinczipiumon nyugszik, ezek *elseje* a parlament mindenhatósága és *másodika* a törvény (jog) uralma.

A kérdésnek éppen ez az oldala az, melyre nézve ez alkalommal fel szeretném hívni a figyelmet.

Hogy azonban a kérdés emez oldalának jelentőségét mérlegelhessük, helyesen értékelhessük és megismerhessük, jó lesz a választási bíráskodás történetére — s jelesen éppen Angliában — egy tekintetet vetnünk.

Csodálatosan fog hangzani, — de az angol jogtörténeti források szerint kétségtelen [1] — hogy a választási viták fölött eredetileg Angliában a *király*, az ő lordtanácsosai asszisztenciájával, néha bírák belevonásával, döntött. Nem fog ez azonban olyan csodásnak feltűnni, ha elgondoljuk, hogy egyáltalában azt a jogot, hogy nagy-tanácsukba valakiket meghívjanak: az angol királyok eredetileg saját jogkörükhöz tartozónak tartották. Ennek a felfogásnak rudimentumai különben még maig is megvannak az országgyűlés összehivásának fejedelmi jogában s nálunk is sokáig jelentkeztek „a királyi hivatalosak" jellegében. Később egy királyi statutum (II. Henrik IV. c. 1.) intézkedik arról, hogy a vitás választások dolgában *útazó birák* (justices of assise) ítélkezzenek. Az egész középkorban semmi nyoma annak, hogy az alsóház a vitás választások kérdésébe beleszólási jogot vindikálna magának. Csak 1586-ban (*Stubbs* III. 403. és *Hallam* I. p. 373.) jelentkezik az alsóház azzal az igénynyel, hogy a választások vizsgálatába beleszólani joga van és több, mint valószínű, hogy ez Erzsébet királynő hallgatag beleegyezése következtében történhetett; — de még sokkal óvatosabb formában, mint az ő utódja I. Jakab alatt; a kivel szemben már sokkal élesebben tudták ebbeli *privilégiumaikat* a t. közrendüek érvényre emelni. Ez a király az ő első parlamentjének összehívása alkalmából meghagyta a választást vezető hivatalnokoknak, hogy vagyonbukottakat, vagy „polgári halál"-lal büntetetteket nem szabad az alsóházba megválasztott képviselőkül küldeni. E rendelet következtében minden választási aktát be kell küldeni a kanczellári hivatalba felülvizsgálat végett.

[1] S. *Prynne*, Register of Parliamentary Writs II. pp. 118. *Pike*, Constitutional history of the House of Lords 284.

Történt pedig, hogy egyik grófság (Bucks) mister *Goodwint*, egy polgári halállal büntetett urat választott meg mégis képviselőnek. A Clerk of the Crown a kanczelláriában elvetette ezt a választást, nem küldte el a Háznak az ő helyes megválasztásáról szóló jelentést, ellenben az illető grófságot új képviselő választásra utasította, a mit ez meg is tett, ez alkalommal Sir John Fortescue-t küldvén a Házba.

A Ház azonban, nyilván a király akaratával daczolva, a mister Goodwin választását tartotta helyesnek és azt kérte, hogy ily módon helyesbíttessenek a választási akták. Hosszas tárgyalások után elismertetett az *alsóház* ama privilégiuma, hogy a választások megvizsgálásához épp úgy joga legyen, mint a kanczelláriának. Az utóbbi azonban csak egy esetben kísérlette meg (1672-ben) az alsóházzal konkurrálni, — s ez a kísérlete is dugába dölvén, azóta, mondhatni, senki által nem vitatott joga maradt az alsóháznak a választások vizsgálata.

Innen kezdve az alsóház a választások vizsgálatának most már vitatlanúl kezében levő jogát kezdetben egy külön bizottságra (Comitee of Privileges and Elections) ruházta, 1672-től kezdve pedig az egész ház egy, a vitás választások vizsgálatára kiküldött bizottsága által gyakorolta. Igy maradt az állapot egészen az 1770-ben létrejött *Grenville-Act*-ig, — habár közbeesett a hírhedt Walpole-féle korrupt éra s akárhányszor nyilvánvalóvá vált, hogy a választások feletti döntés a legkíméletlenebb pártérdekeket szolgálta s míg szentesítette a legkorruptabb választásokat, megsemmisített nem egy kifogástalant.

Ennek ellenére ez a Grenville-Act is annak volt a tanusága, hogy az alsóház szivósan ragaszkodik a választások feletti bíráskodás jogához, — csupán e bíráskodásban elhatalmasodott pártszempontot akarva kiküszöbölni az által, hogy most már a bíráskodásra hivatott bizottságot, zsüriszerüleg, sorshúzás és a felek visszavetési joga alapján állította össze. Sorshúzás alapján, a mennyiben a Ház összes tagjai közül 49 tag sorsoltatott ki. Ezek közül azonban a választást támadó és azt védő fél jogosult egy-egy nevet felváltva törülni mindaddig, míg a tagok száma 13-ra redukálódott. Ehhez a 13-hoz mindkét fél

jogosult volt még hozzáírni egyet-egyet és az akként 15 tagra egészített bizottság volt itélkezésre hivatva.

Innét kezdve megint semmi változás a lényegben 1867-ig, — tehát egy kerek századig! — a mikor *az esetek egy taxative felsorolt részét* az akkori reform-akta egy, a Háztól független bíróságra ruházta, a mit aztán módosítottak az 1879. és 1881-iki törvények.

De még a mai állapot szerint is megtartotta az alsóház a választási bírskodásnak egy tekintélyes és fontos részét, nevezetesen azt, a midőn nem kvalifikált egyén választatott meg, s annak az *inicziativáját*, hogy oly esetekben, midőn egy választókerület általában választási korrupcziótól fertőzöttnek látszik: egy (3, hét éves praxissal bíró Barristerből összeállított) bizottság küldessék ki az (inquisitorius) vizsgálat teljesítésére.

Ebből a rövid történeti vázlatból az a tanúság tünik ki, hogy az angol parlament s jelesen annak alsóháza szükségesnek tartotta a kezdetben a király, később egyes bíróságok gyakorolta azt a jogot, hogy saját tagjainak választása felett bíráskodhassék, ezek kezéből ki venni és *a saját maga privilegiumai közzé* iktatni.

Vajjon miért?

Azért talán, mert a király, vagy a bíróságok kezében nem látta e jogot a közerkölcs, vagy a választások tisztasága tekintetéből elég megnyugtatóan gyakoroltnak?

Az első eset, melyről az angol alkotmány-történet megemlékszik, az első, melyben a privilegium kiküzdése iránti eltökéltség a parlament (alsóház) részéről gyökerezik, a midőn az alsóház egy *polgári halálra ítélt* egyén képviselővé választását veszi védelmébe a király és kanczellária addig nem is vitatott jogával és kétségkívül úgy a közerkölcs, mint az általános jogérzet alapján álló döntésével szemben és addig nem is nyugszik, míg e törekvésével győzelmet nem arat: kétségkívül nem a mellett bizonyít, hogy az alsóház e párviadalban a közmoral, a jogérzet, avagy csak a polgári becsület lovagjaként akart volna tündökölni.

Hanem kézzel foghatóvá teszi azt, *hogy e tekintetek szemében mind másodrendüvé törpültek egy más, előtte sokkal fontosabb*

szempont: az alsóház autonomiájának, ha úgy tetszik: szuverénitásának, függetlenségének — politikai értelemben kétségkívül sokkal nagyobb értékü és jelentőségü, mert a közszabadsággal egybefüggő — tekintete mellett.

És nemkülönben az, hogy erről a tekintetről meg nem feledkezett, hogy eme bíráskodási privilégiumához feltétlenül ragaszkodott akkor is, a midőn a Walpole-féle éra, a pártbíráskodás legtorzabb hajtásai éppen oly világosak voltak előtte, mint a nagy közvélemény előtt, akkor is, midőn maguk a pártok egyes választási eseteket közmegegyezéssel inkább az elnök (Quslow) döntése alá bocsájtották (mert erre is volt eset, sőt gyakorlat 1721-től 61-ig), mintsem hogy azt a Ház bizottsága által bíráltatták volna el, — újabb kézzelfogható bizonyság emellett.

Mert igen is: ez időszakra esik amaz óriási horderejü kérdés fölvetődése, hogy Anglia a kontinentális országok példájára abszolut királysággá váljék, vagy ennek nagy művét: a hűbér államnak modern állammá alakítását az alkotmányos szabadság s jelesen parlamentárizmus kifejlesztésében keresse? A nagy kérdés, mit Macaulay következőkép jellemez: „Ha Jakab hős, tevékeny, ildomos úralkodó, mint IV. Henrik, nasszaui Móricz, vagy Gusztáv Adolf, ha az európai protestánsok élére áll, ha Tilly és Spinola fölött nagy győzelmeket nyer s a Westminstert bajor zárdák és flamandi székesegyházak zázlaival ékesíti s nagy tettek után 50.000-nyi jól fegyverezett és személyéhez hódolattal ragaszkodó hadak élén találja vala magát: az angol parliamentnek alkalmasint csak neve marad fönt."[1] Igen: most kezdődik ama gigászi tusa a commonerek és a király, meg a lordok hatalma között, mely végre is a parlament és jelesen az alsóház minden oldalú függetlenségének, politikai döntő súlyának, az igazi parlamentárizmusnak s ezzel a népképviseleti alkotmány legtökéletesebb virágzásának teljes pompájában való kifejlésére vezetett.

Ezzel az óriási czéllal szemben mivé törpült mister Goodwin erkölcsi előélete? Sőt mivé az az itt-ott jelentkezett egész korrupt társaság, mely végre is nem a parlament, vagy egy bíró

[1] Macaulay: Anglia története. I. 73.

ítéletétől függött, romlott el, vagy javult meg, hanem attól a hatalomtól, mely a fejlődő kulturát, a hatalommal való élni tudást és ettől fejlesztett magasabb politikai öntudatot és önfegyelmező erkölcsöt vallja urának, kútfejének, regulátorának, *önmaga orvosának.*

Igenis. A praktikus angol úgy gondolkodott, hogy sokkal fontosabb, mikép *maga a nép* — képviselete útján — intézze a saját sorsát, minthogy egyes szépséghibák miatt ezt az intéző hatalmat az abszolut fejedelmi önkény szépségflastromaira bizza. És úgy gondolkozott, hogy minden nép olyan kormányt teremt, a minőt érdemel, még abban az értelemben is, ha megválasztandó képviselőről van szó. „*My house is my castle*". (Az én házam: az én váram!) Mondja Coke után büszkén az angol polgár. És a polgárok, a kommonerek háza: az alsóház felől sem gondolkozott másképen, úgy vélvén, hogy ő abban az úr s szuverén ura annak az elhatározásnak is, hogy kit fogad be oda.

Igenis tehát. Kezébe vette azt a bírói hatalmat az angol parlament, mert tudta, hogy az *nemcsak bírói hatalmat, de par excellence és főként politikai hatalmat és befolyást is jelent;* kezébe vette éppen amaz eszmemenet folytán és logikája szerint, mely vele megteremttette a népbíróság: a politikai *zsüri* intézményét és igenis, élt is vele mindaddig, *míg ezt a politikai pozicziót az államban feltétlen elismertté, dominálóvá és meytámadhatlanná tette, fejlesztette.*

Akkor és *csak akkor*, de akkor is csak részben és az *elv feltétlen épségbenhagyásával* ruházta át e politikai jelentőségű bírói funkczió *egy részét:* a független bíróságra.

Szóval: élénk, praktikus politikai érzékkel, igazán angolosan: *először a valóság, azután az elmélet!*

És ha *Kmety Károly* idézi a mai angol kommentátor büszke szavát: „az angol alkotmány lényege: a törvény feltétlen uralma!" — ne feledkezzék meg *Dicey* e mondásának premisszájáról sem: „fundamentuma pedig: *a parlament szuverénitása*".

És már most fordítsuk tekintetünket a magyar parlamentárizmus felé és kérdezzük meg: ki van-e építve az ama tökéletességben, függetlenítve van az politikailag oly teljességben,

szuverén-e az abban az értelemben, megingathatlan-e tekintély dolgában, erőben, hatalmi túlsúlyában akként, valamint hatalmas előképe, az angol?

Vagy forduljunk a magyar bíróságok felé.

Megbirják-e azok a politikai pörök által fölkeltett összes izgalmakat, felül állanak-e a pártszenvedélyek sugallta bírálatok nyilvánvaló elfogultságán, nyilt támadásai és rejtett gyanusításai felett?

Az a higgadt közvélemény-e a magyar *politikai* közvélemény, ott áll-e nálunk szemében a bírói tekintély és a „törvények uralma", a mint ezt Angliában látjuk?

Hát nem-e az a legfőbb panasz a kuriai bíráskodás ellen, hogy belerántották ezt a legfőbb, legtiszteltebb bíróságunkat a politikai perek posványába?

„És ime — mondja Tetétleni, a kuriai bíráskodás lelkének elég alapos pszichologusa —, most előáll a törvényhozás és a helyett, hogy létszámot emelne, megbénítja, úgyszólván megnyomorítja a legfelsőbb bíróságot egy olyan természetű eljárásnak odautalásával, a mely nemcsak hogy óriási teher, de, mint nem odavaló, egyenesen veszedelmes is. És hogy ez új anyag rombolóbb hatást nem gyakorolt, az ismét csak annak köszönhető, hogy a kir. Kuria mindennél jobban csüngött nemes tradiczióin és a bírói lelkület sérthetlenségén.

De, hogy a bírói lelkület szenvedett és szenved, ezt a legfelsőbb bíróság nem egy kiválósága panaszolta nekem magamnak . . ."

Így a Kuria

Hogy fog beszélni majd, újabb 10—15 év után a *másik legfőbb bíróság* (mely már is rémüldözik különösen az új adótörvények folytán, de különben is nap-nap után szaporodó, ráváró munkatehertől), azt majd meghalljuk ennek a bíróságnak egy talán hasonlóan hivatott pszichologusától, miután ezt a — vajmi csekély optimizmusra biztató — újabb kísérleti nyulat is egy-két évtizedre „úgyszólván megnyomorítottuk".

E felolvasás szűkre szabott kerete, melyet, úgy érzem, már is áttörtem, nem engedi, hogy e kérdés más, szintén igen érdekes szempontjaira bárcsak utaljak is.

Még sem tehetem, hogy bár azok egyikét — szerintem igenis lényegesebbikét — legalább meg ne említsem.

Nagyon fontos momentum ám az angol parlament, de talán más parlamentek történetében is az, hogy azok eredetileg *bírói forumok*, még pedig főbenjáró, bizonyos esetekben egyetlen és legfőbb bírói forum voltak.

Az angol parlament bizonyos tekintetben az ma is. A magyar is. (Hogy pedig a rég multban is az, még inkább az volt, arra utalnak a híres — rossz fejedelmi tanácsadók megbüntetését az országgyűlés elé utaló — *„tanácstörvények".*) Ebből származik pl. az angol parlamentnek az a joga, hogy ma is *bárkit*, a ki az ő privilégiumait sérti, maga elé idézhet és *felebbezhetlenül*, akár életével lakoltathat.

De nem kevésbbé fontos és ugyancsak eme bírósági karakterére vezethető vissza az ő *autonom gyakorlata*, mely bölcsen, házszabályok alakjában kodifikálva, megkötve nincs is, mely nemcsak joga, államjogi állása megvédésére, emelésére, hanem oly *határozó* hatalomra vezet, mely a többi államjoggal, sőt írott törvényekkel szemben derogáló, a *„lex et consuetudo parlamenti"* túlsúlyt jelentő jogalkotó, de egyben *hatalmi* forrásává emelkedik.

Hogy ez egy lényeges szempont, a mi magyar parlamentünk autonomiája tekintetéből is, azt senki sem vonhatja kétségbe, a ki a mi házszabályaink egyes intézkedéseire vet egy kutató tekintetet s ott, többek közt épp az 1899. XV. t.-cz. ötletéből keletkezett házszabálymódosítások §§-ai közt mérlegeli pl. azok jelentőségét, melyek szerint a Ház bíráló-bizottsága, mint választási, vagy az összeférhetlenségi bizottság, mint ez ügyekben eljáró forumok messzeható intézkedési hatalmat nyertek; ítélkezhetnek, preczedenseket alkothatnak, mindenkit kötelező, *felebbezhetlen* határozatokat hozhatnak. Már maga az, hogy a házszabályok egy ilyen bírósági forumot — autochton jognál fogva — kreálhatnak: rendkívüli fontosságú.

De már elég.

Csak reá akartam mutatni egy eddig kellően meg nem világított szempontra.

Csak fel akartam vetni egy kérdést, mely ma különösen aktuális.

Felemeltük-e már a magyar parlamentet olyan magaslatra, a hol az a capitis deminutio immár csekélységnek tetszik, a mit az ő legsajátabb bírói hatalmától, úgyszólva háziúri jogától megfosztása jelent?

És felemeltük-e már a magyar politikai közéletet, az általános *népkulturát* oda, a hol *már csupán a politikai tisztult* felfogások és a választók érett belátása dönthetik el a választások s ezzel együtt e nemzet követendő politikájának sorsát.

Ki van-e pl. zárva az, hogy a magyar képviselőház *idegen* terror vagy befolyás ellen kényszerűl megvédeni saját függetlenségét?

Vagy *belül* nem érvényesülhetnek már olyan áramlatok, a melyek ezt a függetlenséget veszélyeztetik s elég-e ezekkel szemben védelmül egy *tőle idegen* bíró lelkiismerete, jellemereje, mint legféltettebb, legfőbb politikai érdekeink *egyetlen* garanciája?

Ha mindezekre a kérdésekre megnyugtató a felelet: úgy bizvást gondolhatunk arra, hogy a parlamenti bíráskodást elvegyük a parlamenttől.

Ha nem, akkor gondoljuk meg, hogy ezt még a felettünk toronymagasságra álló angol közvélemény se merte megtenni egészen.

És, hogy tán az 1848-iki bölcs és *liberális* törvényhozásnak az a deklarációja: „azon választások iránt, melyek törvényessége bármely tekintetből kérdésbe vétetnék, a képviselőtábla intézkedik" — több pietást érdemel (legalább az ellenkező kísérletekből meríthető tapasztalatok szerint), mint a minőben eddig részesült.

Az az említett jogászgyűlésen igen tekintélyes oldalról támogatott felfogás, hogy, mert a választás egy közigazgatási aktus: azért tehát annak elbírálása tisztára közigazgatási bírói funkczió, nagyon egyszerüsíteni látszik a problemát.

De figyelmeztetek rá, hogy ez az elmélet tisztán német eredetű, olyan észjárásból fakad, mely előtt az angol közjog

majdnem groteszk, annyira megérthetetlen. Különösen idegen pedig számára — maga a parlamentárizmus.

Azonban a fogalmak korántsem olyan egyszerűek, mint a minőnek látszanak s legkevésbbé azok, melyek a parlamentáris rendszerrel függnek össze.

Ha a parlamenti választás fogalmát közelebbről vizsgáljuk: igaz, hogy az egy közigazgatási aktus *formájában* megy végbe. De tartalma, czélja, lényege: tisztán politikum.

Hiszen nem egyéb, mint annak a szervnek kreálása, mely *a nemzet politikájának* az irányát megszabni hivatott.

És mihelyest egyszer ez a kreáczió megtörtént: megkezdi az önálló, szuverén működését, melyre többé a választónak mi befolyása sincs, egészen addig, amig — létezik, újból nem születik.

És hogy *ez a politikum, mint igazi fogalmi tartalom a döntő, a fontos*, — azt mi sem igazolja jobban, mint az általam vázolt historikum.

Ez azt tanítja, hogy az igazi, erő- és életteljes parlamentárizmust az a helyes és praktikus felfogás teremtette meg, mely ezt a *politikai* (par excellence *gyakorlati) elemet* fontosabbnak tartotta — minden elméletnél; szóval *a lényeget — a formánál.*

A mi saját tapasztalataink pedig azt, hogy, a míg a kérdés politikai oldala kiépítetlen, megoldatlan: kísérletünk a parlamenti bíráskodás jogának a rendes bíróságokra ruházására nézve: nem csak nem használt a parlamentnek és a bíráskodásnak, hanem mindkettőt gyengítette és veszélyeztette.

*

Ma sincs, de már 1899-ben sem volt a felett semmi kétség, hogy a parlamenti bíráskodás reformra szorúl, mint a hogy a választójog sem maradhatott meg amaz állapotában, melyben 1874 óta noli me tangere vala.

De, ha egyszer a nagy alkotmányreform mintaképét az 1848-ki nagy törvényhozás Angliából vette, okosabban, bölcsebben nem tehetünk, mintha annak fejlesztése útján is az ők nyomdokain haladunk s többek között Angliából eltanúljuk azt

is, hogy ott „papir-törvényeket“ — melyek csak a papiron vannak meg, de az élet nyomtalanul halad el mellettük, ha ugyan ki nem kaczagja őket — nem csinálnak, hanem csak olyanokat, melyek a nemzet jellemének, a társadalom állapotának, szóval az igazi szükségletnek megfelelnek.

A „sötétbeugrás“ nem angol jellemvonás és arról a regimeről, mely éppen ezt a történelmi szállóigét forgalomba hozta de tekintetbe nem vette, fel van jegyezve, hogy látszólagos parlamenti többsége ellenére, valójában a nemzet kisebbségét képviselte.[1]

És jellemző, hogy éppen ez a kormány volt, melynek főként köszönhető, hogy az angol parlament a választási bíráskodás egy részét kezéből kiadta.

De, hogy ezt tette és tehette, annak okául — hogy csak a főbbeket említsem — a következő jelentőségteljes motivumok szolgáltak:

1. Akkor már a parlament túlsúlya, dominálo hatalma az állam kormányzatában kétségen kívül ki volt épülve és kétségtelenül örökre megállapítva.

2. De ki volt építve egy olyan választójogi rendszer is, mely a szavazatokat oly nagy számra emelte, a mitől már igen kevés lépés kellett az ált. választói joghoz; és a mely már önmagában nagy mértékben alkalmas volt ab ovo lehetetlenné tenni a választási korrupcziót.

3. Emellett a parlament munkája hihetetlen mérvben megszaporodott; hiszen az a roppant világbirodalom összes kormányzati, sőt közigazgatási munkájának javarészét az újabban kifejlett *bizottsági rendszer* óriási térfoglalása révén végezte s már-már odajutott, hogy ebbeli munkaterhének megfelelni képtelen.[2]

4. A parlamenti bíráskodás munkaterhének egy részét tehát annál szívesebben átengedte a bíróságoknak, miután ezeknek szervezete, helyzete, tekintélye eme teendők végzésére alkal-

[1] Disraeli.

[2] „Um es kurz zu sagen: das engl. Parlament leidet an *Ueberbürdung*, die beinahe zu einer *Paralyse seiner Thätigkeit führen könte*.“ Hatschek. „Engl. Staatsrecht“. I. 587.

masabbá teszi őket bármely kontinentális rendes bíróságnál. Hiszen, hogy egyebet ne említsek, az angol bírói rendszer az *egyes bíró* rendszerén épült, választási pörökben *nem kollegiális*, hanem *egyes bíró* ítél — fejedelmi piedesztálon, akár köztekintély, akár anyagi, akár erkölcsi dotáczió tárgyában; ítélete épp oly szent, mint a törvény, sőt jóformán maga a törvény. Hozzájuk tehát a politikai pártszenvedélyek, a gyanú szennyes hullámai fel nem érhetnek, tekintélyüket ki nem kezdhetik; s ha tehetnék is, e hullámok szennye, a munkatöbblet áradata nem egy egész és hozzá legfőbb bíróság presztizsét fenyegetné elfullasztással, mint nálunk.

Merőben más az angol bírói hatáskör is. Hisz ott nincs oly jogkérdés, legyen az bár politikai vagy közigazgatási vonatkozású, melyben a polgárok bírói jogvédelmet ne kereshetnének.

Hitem az, hogy a magyar törvényhozás jó nyomon járt, midőn a parlamenti bíráskodás megszervezésénél az angol mintaképhez fordult. Hiszen a kuriai vál. bíráskodási törvény egész strukturája erre vall.

Legrosszabb benne, kudarczát kétségtelenül leginkább az okozta, a miben attól eltérő.

De ezeknek az eltéréseknek nem legkisebbike az, hogy éppen a megfelelő politikai fejlettség és a bírói szervezet hasonlóságának hiánya miatt — többet és mást akart, mint mintaképe — és ilyenformán valóban: — a „setétbe ugrott".

„Papir törvényt" csinált, melyet kigúnyolt az élet, kinevetett a parlament és keservesen megszenvedett a m. kir. Kuria.

A parlamenti bíráskodás korszerű reformjának útját és módját az életet szem előtt tartó precziz anyagi és szigorú eljárási jogszabályozás és a politikai párttekinteteket lehetően mellőző (a Grenville-act-éhoz hasonlatos) zsüri szervezete irányában kell keresni. És a politikai pereket, az ezektől elválaszthatatlan politikai szenvedélyekkel együtt inkább bízzuk a politikai testületekre, mintsem, hogy megfertőztessük velük eddig annyi becsülésre méltó — pláne *legfőbb* bíróságainkat.

A helyes jog elméletéről.

Írta: **Somló Bódog** egyet. nyilv. r. tanár.

Ha azt a könnyedséget tekintjük, a melylyel úgy a laikus ember, mint a jogtudomány művelője meg szokott felelni arra a kérdésre, hogy valamely jogintézmény helyes-e avagy sem, alig tételeznők fel, hogy nagyobb nehézségeket okozhatna annak a kérdésnek megoldása: minő alapon szoktuk a jogintézményeket helyeseknek vagy helyteleneknek mondani, miben áll az a mérték, a melyet ilyenkor alkalmazunk?

Ahhoz nem fér kétség, hogy a midőn a jogszabályokat helyeseknek vagy helyteleneknek mondjuk, mértéket alkalmazunk. De melyik ez a mérték? Mindig ugyanazzal a mértékkel mérünk ilyenkor? S honnan vesszük ezt a mértéket, avagy ezeket a mértékeket? Továbbá, tisztán olyan mértékeket alkalmazhatunk-e, a melyek éppen csak tetszésünktől függnek? Vagyis csakhamar felmerül az a kérdés, vajjon a jog helyességét illetőleg csak olyan ítéleteket alkothatunk-e, a melyek pusztán szubjektiv értékűek, avagy állapíthatunk-e meg erre nézve objektiv igazságokat is.

A tételes jogászt is, nemcsak a jogfilozófust közelről érintik ezek a kérdések. Mert ha a jog értékelése nem is tartozik a szorosan vett jogtudomány feladatai közé, hanem a jogpolitika dolga, viszont a tételes jogtudománynak a jogpolitikától való merev teoretikus elválasztása nem óvja meg a tételes jogtudomány művelőjét attól a kénytelenségtől, hogy lépten-nyomon jogpolitikai kérdésekkel is foglalkozzék. S mihelyt a jogpolitika terére lép, rögtön szemben találja magát a mi kérdésünkkel. A tételes jogász azonban rendszerint ki szokott térni ennek a kérdésnek a megoldása elől és így nem ad róla szá-

mot saját magának sem, hogy honnan veszi a jog értékelésének kritériumait.

A tételes jogtudománynak ebben a kérdésben való idegenségét és tapogatódzását kitünően illusztrálja egy nem régiben Németországban, az új német büntetőtörvény előkészítése körül lefolyt vita. Ennek a törvénynek előkészítéséül ugyanis közel ötven német büntetőjogász összeállott Liszt Ferencz vezetése alatt és *Vergleichende Darstellungen des deutschen und ausländischen Strafrechts* czímen nagyszabású összehasonlító munkát alkottak, a melyben mindegyikük az általa feldolgozott részt illetőleg a tételes jogok összehasonlításán kívül reformjavaslatokat is tett. Persze közel feküdt az a kérdés, hogy ime, Németország legjelesebb büntetőjogászai közül mintegy ötvenen javaslatokat tesznek egy új német büntetőtörvény egy-egy részére vonatkozólag, vajjon milyen mérték szerint állapítják meg ők egy intézmény helyességét? S mi összefüggésben vannak az ő propoziczióik az azokat megelőző összehasonlító jogtudományi vizsgálódásokkal?

Liszt Ferencz fel is vetette ezt a kérdést és felhívta munkatársait, adják elő, hogy melyek azok a végső értékmérők, a melyeket javaslataik megtételénél alkalmaztak. Egyesek nem tettek eleget ennek a felhívásnak, de más részük megpróbálta erre vonatkozó elméletét megkonstruálni és az e részben megjelent czikkek alapján széleskörű vita indult meg a német irodalomban, a melyből azt az eredményt vonhatjuk le, hogy a jogászok legtöbbnyire egyáltalán nem adnak maguknak róla számot, hogy mi vezeti őket a jog értékelésénél, ha pedig megkísérlik az ő titkos értékmérőjükről számot adni, elméletük igen gyakran egyáltalán nem fedi gyakorlatukat. Egyesek azon a véleményen voltak, hogy javaslataiknak csak szubjektiv értéke van s hogy objektiv becsű megállapítások e téren lehetetlenek, másokról meg kimutatható, hogy javaslataik nem azzal a módszerrel készültek, a melyet ők e fejtegetésekben a magukénak vallottak.

Vegyük szemügyre p. o. azt az elméletet, a melyet Liszt Ferencz állított fel. Szerinte egy tudományos jogpolitikának a jogösszehasonlítás alapján kell állania. Az államok jogának fej-

lődése szerinte egy egységes irányzatot mutat és a tényleges fejlődésnek ez az iránya egyúttal a helyesség iránya. A cziviliz ácziónak ilyetén fejlődési irányai azonban nem állapíthatók meg egy államnak elszigetelt vizsgálatából, hanem csak az államok jogának összehasonlításából. Csak az, a mi e részben közös, mutatja a fejlődés irányát.

Szerinte kizárólag a létezőből vezethető le az, hogy mi legyen. A fejlődés fogalma adja meg a létezőnek és a létezendőnek szintézisét. A fejlődésben levő és a helyes, azonos fogalmak. Az emberi czélkitűzés számára nincs más lehetőség, mint az emberi önkénytől független fejlődési menetnek meggátlása vagy előmozdítása. Az államilag szervezett társadalmi élet tapasztalatilag adott fejlődési iránya mutatja meg nekünk a helyes jogot. Csakis ezen az alapon lehet a politikának egy helyes rendszerét felépíteni. Azonban egyetlen egy államnak fejlődéstörténelme bármily fontos legyen is, nem lehet megbizható vezetőnk ebben a kérdésben. Csakis az összehasonlító módszer segítségével jutunk el tipikusan visszatérő fejlődési fokok felállításához. És csakis a fejlődési tipusok felismerése teszi lehetővé a nemzeti fejlődésünkben elért fejlődési fok helyes megítélését és ezzel együtt a fejlődésnek, vagyis a helyesnek megismerését.

Hogy a megtorló vagy a védekező büntetés helyes-e, azt szerinte sohasem lehetne filozófiai fejtegetésekkel eldönteni. Egy időben lehet helyes az egyik, máskor meg a másik. Hogy melyiknek az alapjára kell helyezkednünk, azonos azzal a kérdéssel, hogy melyiké a legközelebbi jövendő. A jövendő ugyanis mindig a jog ama formájáé, a mely a magasabb fejlettség tipusát képviseli. Hogy pedig a mai német birodalomra nézve a megtorló, avagy a védekező büntetés a magasabb forma-e, azt csak a büntetés egyetemes történelmi és összehasonlító jogtudományi vizsgálata mondhatja meg.

Liszt tanának alaptételét, hogy a fejlődőben levő, meg a helyes azonos fogalmak, mivel sincs támogatva s ha ezt nem vagyunk hajlandók elhinni, megdől egész okoskodása. Már pedig könnyű kimutatni, hogy a tényleges történelmi alakulás folyamata magában véve még se nem helyes, se nem helytelen,

hogy a fejlődésnek ez a tisztán természettudományi fogalma még nem jelent értéket. Előbb kellett helyesként értékelnünk azt a czélt, a mely felé valamely irányzat mutat, hogy azután a fejlődési tendenczia szerint állapítsuk meg az intézmények helyességét.

De egyébként a fejlődési tendencziák megállapítása sem oly egyszerű dolog. Maga Liszt mondja, hogy az egyes állam fejlődése nem lehet irányadó és ebben bennfoglaltatik annak az elismerése, hogy nincsen minden kérdésben egységes fejlődés és hogy a Liszt-féle irányzat csak amolyan átlag, vagy csak a leggyakrabbi eset. Nincsen azonban semmi kényszerítő okunk reá, hogy valamely állam jogát, ha már a fejlődés irányából akarjuk a jog helyességét megállapítani, ne a saját fejlődésének iránya, hanem más államok fejlődése szerint ítéljük meg csak azért, mert az a gyakrabbik eset.

S szó fér ahhoz is, hogy az eddigi fejlődésből lehet-e a jövendőbeli jogra következtetést vonni? Végűl, hogy súlyos elvi ellenvetéseinkhez még egy kevésbbé fontosat csatoljunk, Lisztnek saját fejtegetései szerint összehasonlító jogtörténelmi, nem pedig a jelen jogokat illető tételes jogtudományi összehasonlító vizsgálódások alapján kell jogreformátori következtetéseket levonni. Minthogy pedig az említett előkészítő munkálat aligalig megy vissza a multba, maga Liszt Ferencz sem tarthatná azt, ha komolyan venné a saját elméletét, a német büntetőjogi reform alkalmas tudományos alapvetésének.

A minthogy világos is, hogy a német és nem német büntetőjogok vizsgálata nem is jelölheti meg azokat a *czélokat*, a melyekre valamely nemzet büntetőjogának törekednie *kell*, hanem csak megismerteti részben azokat a különböző czélokat, a melyekre a különböző büntetőjogok törekedtek, részben azokat a különböző eszközöket, a melyek segítségével czéljaikat megvalósítani igyekeztek. Tehát úgy a különböző feladatokkal, mint azok megoldásának különböző lehetőségével ismertetik meg a törvényhozót. És csakis ezen a téren rejlett ezeknek az összehasonlításoknak haszna a törvény előkészítése szempontjából. Hogy a megismert különböző lehetőségekből melyiket kell vász-

tani, az sem az összehasonlításból magából, sem pedig az eddigi fejlődésből nem következik.

Más úton kereste a felvetett kérdés megoldását *van Calker*. Szerinte az a czél a helyes, a mely tökéletesbedést jelent, ez alatt pedig *hiányoknak a megszünését* érti, a melyeket valaminő irányban korlátoknak érezünk. Ehhez képest a tökéletesbedés a maga tartalmi meghatározását a mindenkori konkrét körülményektől nyerné. Magának a tökéletesbedésnek, mint végső czélnak helyességét pedig nem lehet bizonyítani. *Van Calker* ezt olyan végső elvnek deklarálja, a melynél csak nyilvánvalóságának érzetére lehet hivatkozni. De *van Calker* hozzáteszi fejtegetéseihez még azt is, hogy a jogra alkalmazva, a mely az emberek együttélését és együttműködését kívánja szabályozni, a tökéletesbítés csak valamennyinek tökéletesbítését jelentheti.

Nyilvánvaló, hogy a „tökéletesség" és ehhez képest a „tökéletesbítés" sem jelentenek önálló mértéket, hanem csak egy vagy több más mértéknek magasabb, illetőleg legmagasabb fokát. Így tehát a tökéletesbítés czélja már más értékekre való hivatkozást jelent s mindaddig, a míg ezeket meg nem jelöljük, üres fogalom marad. Ha a tökéletesbítésnek ezt a tartalmát ama hiányok megszüntetésében látjuk, a melyeket bárminő irányban érezünk, akkor voltaképpen a szubjektiv kellemesség válnék a jog helyességének kritériumává, mert a hiányérzet nem jelent egyebet, mint valami olyat, a mit kellemetlennek érzünk.

Mihelyt ehhez azonban még hozzátesszük azt is, hogy nem pusztán a magunk, hanem valamennyi ember hiányérzetének megszüntetését tesszük czéllá, akkor nyomban új értéket választottunk. A tökéletesbítés üres fogalmát most már egészen új tartalommal töltjük meg, de újabb nehézségekkel is kerülünk szembe. Mert mit tegyünk, mihelyt az emberek ítéletei szerteágaznak arra vonatkozólag, hogy nekik mi a kellemes s mi a hiányérzet? De ettől a nehézségtől egyelőre el is tekintve, világos, hogy egészen más mértéket alkalmazok, ha a magam hiányérzeteiből s más mértéket, ha a mások hiányérzetéből indulok ki.

Éppen azért is választottam például a *van Calker* bizony nagyon is fogyatékos okoskodását, mert egy igen járt gondolat-

csapás helytelenségét mutatja. A tökéletesbítésnek pusztán szóbeli leple alatt a *Bentham*-féle haszonelmélet minden fogyatékosságát magán hordozza. *Bentham* ezt az előtte is, utána is annyiszor felfedezett útat olyanformán jelöli meg, hogy az öröm-, illetőleg a fájdalomtól való mentesség az egyetlen önálló értékek. Az öröm az egyetlen jó, a mely önmagában véve jó, a nélkül, hogy más dolog eszközének tekintetnék, a fájdalom pedig az egyetlen rossz ugyanilyen értelemben. *Önnön magáért* semmit sem szerethetünk, mint az örömöt, illetve a fájdalomnélküliséget; önnön magáért semmit sem gyűlölhetünk, mint a fájdalmat s az örömök hiányát. Minden egyéb csak annyiban jó vagy rossz, a mennyiben örömöt vagy fájdalmat okoz. Az etika feladata ennélfogva Bentham szerint az emberek magatartását olyképpen irányítani, hogy az a lehető legnagyobb boldogságot hozza *azokra nézve, a kiknek érdeke szóban forog.* Ezért kell az államférfiúnak a lehető legnagyobb számú ember lehető legnagyobb boldogságára törekednie.

Csakhogy abból a kiindulópontból — még ha helyes volna is —, hogy nincsen más érték, mint az öröm, illetve a fájdalom hiánya, semmiképen sem következik az, hogy ne pusztán a magunk, hanem a mások örömeire is törekedjünk. Az öröm, meg a fájdalom e tan kiindulópontja szerint minden emberre nézve a saját örömét, meg a saját fájdalmát jelenti. Más ember öröme, illetve fájdalomnélkülisége e tan szerint nem én reám nézve, hanem csak ő reá nézve lehet érték. Ebből a kiindulópontból tehát sohasem juthatok ahhoz az eredményhez, hogy én akkor cselekszem helyesen, vagy hogy én azt a jogot tartsam helyesnek, a mely a mások örömét, vagy a lehető legnagyobb szám lehető legnagyobb örömét nézi. Ez az elv tőlem éppen a magam örömeiről való lemondást követelheti a nagyobb szám örömeinek az érdekében.

Bentham ezt az ellenmondást maga is érezhette, a midőn tételét azzal is támogatni igyekszik, hogy az összes emberek java azért is czélúl veendő, mert az erre való törekvés a legjobb eszköz a legintenzivebb saját örömök előidézésére. E szerint tehát mégis a magunk örömei szolgáltatnák a helyesség mértékét és a mások örömeire való törekvés csak ott és abban

az esetben lehetne a helyes eszköz, a hol csakugyan elérjük vele ezt az önző czélt. Ez pedig nyilván nem mindig van így.

Kérdésünk közkeletű téves megoldásai közé tartozik a *czélszerüségre* való hivatkozás is. Mert hiszen annyi eleve is kétségtelen, mihelyt a jog helyességének kérdését felvetjük, hogy a jog az eszköz viszonyában áll valamely elérendő czélhoz és hogy helyessége a szerint határozódik meg, vajjon ennek a czélnak szempontjából helyes eszköz-e. A midőn a helyesség mértékét keressük, akkor azonban éppen csak az a kérdés, hogy mely czél vagy czélok eszköze legyen a jog. Erre a kérdésre pedig a czélszerüség fogalmában nem találunk feleletet.

Nem kevésbbé tarthatatlan álláspont, a mely szintén követőkre talált a Liszttől kezdeményezett vita során, hogy a jogintézmények helyessége tekintetében kizárólag *csak szubjektiv* jellegű megállapításokat lehetne tenni. E nézet szerint az egyik véleménynek vagy javaslatnak csak annyi értéke lehetne, mint a másiknak és alig érthető, hogy miért tesz valamely író ilyen javaslatot, ha azt hiszi, hogy az semmivel sem jobb vagy roszszabb, mint más javaslat. Könnyen kimutatható, hogy ez az elméleti tan, miként az előbbiekre vonatkozólag is ugyanezt láttuk, nem is igazi véleményük az illető íróknak. Mert ha tényleg ezt a véleményt követnék, akkor nem próbálnák meg azt megindokolni és az ellenkező javaslatokat czáfolni. Mihelyt ezt teszik, akkor már elfogadták ezzel az elméleti tanításukkal ellentétben, hogy van egy tertium comparationis, a melynek szempontjából a jogintézményeket objektive értékelni lehet. Arról, hogy egy étel ízlik-e vagy sem, senki sem fog meggyőző érveket keresni és nem lehet megczáfolni azt, a kinek az étel nem ízlik.

Valójában a dolog úgy áll, hogy a jog helyessége vagy helytelensége erkölcsi kérdés. A jog cselekvési szabály, a cselekvési szabály helyességének megítélésére pedig ugyanaz a mérték szolgál, mint az általa előírt cselekvések helyességének a megítélésére. Azt a cselekvési szabályt és így azt a jogi szabályt is fogjuk helyesnek mondani, a mely helyes cselekvést ír elő. Cselekvéseink helyességét pedig az erkölcs mértéke szerint kell megítélnünk. A jog helyességének a kérdése tehát

méltán okozhat nehézségeket a jogtudósnak, mert ez a kérdés beletorkollik a morálfilozófia legnehezebb kérdésébe, hogy mi a cselekvés helyességének végső kritériuma?

A nélkül, hogy ezen a helyen ennek a tovább menő kérdésnek taglalásába belebocsátkoznánk, csak annak a kiemelésére akarunk szorítkozni, hogy a jogpolitikai kontroverziák tisztázására már annak szemmeltartása is nagyjelentőségű, hogy erkölcsi értékek alkalmazásáról van szó. Egy rendszeres jogpolitikai fejtegetésnek ennélfogva mindig meg kellene jelölnie azokat az erkölcsi értékeket, a melyeket alkalmazni kíván. Ez által világossá válnék, vajjon a czélúl vett erkölcsi értékek tekintetében, avagy csak azok alkalmazásában mutatkozik-e eltérés valamely jogintézmény megítélésénél.

A jog értékelésénél alkalmazott mértékeket tehát készen merítjük erkölcsi meggyőződéseinkből. Magukat ezeket az értékeket nem a tudomány szolgáltatja. S így a jogtudós is csak alkalmazhatja, de nem vezetheti le magukat az értékeket. Ennek felismerése azonban öntudatossá teszi azt az értékelő folyamatot, a melyet egyébként csak amúgy laikus módon öntudatlanúl végez. És ez az öntudatosság nemcsak olyan helytelen elméletektől óvhatja meg őt, mint a minőket az előzőkben láttunk nehány példán, hanem csakis ennek az értékelő műveletnek öntudatossága képesíti őt arra, hogy a jogpolitikai javaslatokat tudományos rendszerességgel állapíthassa és vitathassa meg.

Perköltség

a közösségmegszüntetés, házasságfelbontás és holttányilvánítás iránti perekben.

Irta: **Borbély Sándor dr.** kir. ítélőtáblai bíró.

Közösségmegszüntetés.

Rég elfogadott jogszabály, hogy szerződéses megállapodás hiányában a tulajdonostársak nem kötelezhetők vagyonközösségben maradásra s a közösség megszüntetését bármelyik kérheti. Kifejezésre jút ez már a Hármaskönyv I. rész 45. czímében s az osztrák polgári törvénykönyv 830. és következő szakaszaiban, valamint az 1894 : XVI. t.-cz. 58., 59. §§-aiban, de így van ez a magyar polgári törvénykönyv tervezet 1579. §. szerint is.

A közösség tudvalevőleg peren kívül vagy perrel szüntethető meg.

Ha az egyezség előbbi módon sikerül, a költségek tekintetében is a felek akarata és közös elhatározása az irányadó s így a költségek viselésének kérdése tulajdonképp csak a perben lép előtérbe.

A polgári perekben keletkező perköltségek viselésének kérdését általában az 1868 : 54. t.-cz. 251. §-a, az 1893 : XVIII. t.-cz. 108—115. §§-ai s újabban az új polgári perrendtartás (1911 : I. t.-cz.) 424—435. §§-ai szabályozzák, miből külön törvényes rendelkezés hiányában az következnék, hogy a közösség megszüntetése iránti perekben is a hivatkozott törvényekben foglalt az a szabály nyer alkalmazást, hogy a vesztes fél a nyertes fél költségeinek megtérítésében elmarasztalandó s a perköltség kölcsönösen csak akkor szüntetendő meg, ha mindenik fél részben nyertes, részben vesztes. Pedig ez nincsen így, mert

az az állandóan követett bírói gyakorlat, hogy a közösség kereset szerinti megszüntetése esetén is a perköltségek kölcsönösen megszüntettetnek s alperes perköltségben csak akkor marasztaltatik, ha a közösség megszüntetését alapos ok nélkül ellenezte s ez a rendelkezés rendszerint azzal indokoltatik, hogy a közösség megszüntetése peresfelek közös érdeke s ennélfogva az ilyen perekben mindenik fél a képviseltetésével járó költségeket viselni tartozik. (Kuria 1901. január 17-én 5290. sz. a., Magánjogi Dtár I. 124., 125. stb.)

Nem lehet kétségbe vonni s nem is vonom kétségbe, hogy a közösség megszüntetése peresfeleknek tényleg közös érdeke s ennélfogva, tekintve, hogy a közösség megszüntetése, illetve alperes marasztalása esetén is valójában mindenik fél részben nyertes, részben vesztes, már a per különleges természeténél fogva is helyes és nem kifogásolható, hogy alperes, ha csak a közösség megszüntetését alapos ok nélkül nem ellenezte, az összes perköltségekben ne marasztaltassék. Ebből azonban véleményem szerint nem az következik, hogy a perköltségek kölcsönösen megszüntetendők, hanem hogy azok a felek között a közös vagyonra vonatkozó érdekeltségük aránya szerint megosztassanak s perköltség megszüntetésének ebben az esetben helye csak akkor lehetne, ha felek egyenlő arányú tulajdonosok s mindenik részéről ugyanannyi költség merül fel, a mi tudvalevőleg nagyon ritka eset.

Habár az említett közös érdekre és a per különleges természetére tekintettel indokolható is tehát, hogy alperes formailag vesztes volta daczára nem marasztaltatik az összes perköltségekben, mégsem indokolható gondolatom szerint, hogy ebből folyólag minden esetben miért szüntettessék meg a perköltség s ez alatt a megszüntetendő perköltség alatt miért értendő csak a képviselettel felmerült költség, holott a perben s nevezetesen egy közösség megszüntetése iránti perben tudvalevőleg nem csak a képviselettel, hanem a jog czélirányos érvényesítésére vagy a védelemre szükséges sok minden egyéb teendőnek elvégzésével: például helyszíni szemlével, tanúk kihallgatásával és szakértők meghallgatásával, valamint az ügyvéd által nem képviselt fél útazásával, időveszt ésével, ellátásával és készkiadásai-

val is merülnek fel költségek, melyek szintén és nem kevésbbé perköltségek s melyek a szóban forgó — nézetem szerint helytelen — bírói gyakorlat alapelvének következetes keresztűlvitele mellett szintén megszüntetendők lennének.

Hogy azonban ez a költségek milyen aránytalan és a peres félként szembenálló tulajdonostársak egyenlően jogos, de gyakran nem egyenlő arányú érdekeivel mennyire össze nem egyeztethető megoszlására vezet, a legjobban demonstrálja egy példa:

Szegény Péter $^1/_{10}$-ed részben, Gazdag Pál $^9/_{10}$-ed részben tulajdonosai 10 darab 10.000 K értékű ingatlannak. Szegény Péter Gazdag Pál ellen közösség megszüntetése iránti keresetet indít s azt kéri, hogy a közösség szüntettessék meg oly módon, hogy a belsőség árverésen eladassék s a vételár a 200 K-át kitevő beruházásának figyelembe vétele mellett a tulajdon aránya szerint közöttük felosztassék, a többi ingatlanok pedig ugyancsak a tulajdon aránya szerint természetben megosztassanak.

Alperes a közösség megszüntetését nem ellenzi, de kétségbe vonja a keresethez mellékelt vázrajz helyességét s a beruházást és annak értékét, úgy hogy helyszíni szemle tartása, tanúk kihallgatása és szakértők meghallgatása válik szükségessé s ennek folytán a bizonyítás a 300 K-ban megállapított képviseleti költségen felűl 500 K-ba kerűl, mit felperes előlegez, mert ő a bizonyító fél.

A foganatosított bizonyítás eredménye gyanánt a kereset sikerre vezet s felperes a közös ingatlanokból őt illető 1000 K értékű jutalékhoz, a hogy kívánta, hozzájút, de ezt csaknem megveszi és megfizeti, mert a már említett bírói gyakorlatnak megfelelően a perköltségek kölcsönösen megszüntettetnek. Ez pedig azt jelenti, hogy az árverés és végrehajtás legalább 100 K-ra tehető költségét is ő kell hogy viselje s a per végeredményében neki 900 K-ba kerűl, mivel szemben a $^9/_{10}$-ed részes alperesnek csak 250 K képviseleti költsége származott s ezzel az aránylag csekély költséggel 9000 K értékű külön vagyon kizárólagos tulajdonába és birtokába jut, a mi rá nézve mindenesetre legalább is előnyös, de hátrányos, sőt szerencsétlen eredmény a felperesre, a ki

ugyan megnyerte a pert, de nincs köszönet benne, mert a vagyona elúszott.

Igaz, hogy az esetek különböző körülményeinél fogva ilyen kiáltó igazságtalanság nem mindig jelentkezik s a gyakorlat néha úgy is segít magán, hogy megszünteti ugyan a perköltségeket, de azok egy részében, például a szemle költségeinek tulajdon arány szerinti részében mégis marasztalja az ellenfelet. Mindez azonban a helyzet visszásságán és abnormitásán, nem is szólva a következetlenségről, mi abban nyilvánúl, hogy a fél a perköltségek kölcsönös megszüntetése daczára költség fizetésére köteleztetik, úgy gondolom, mit sem változtat s szomorú tényként állapítható meg bizony, hogy közösségmegszüntetési pert indítani ma nem csak drága, de sokszor káros vállalkozás. Pedig úgy vélem, nem csak az egyesek s a jogkereső közönség érdeke, de fontos közgazdasági érdek is kívánja, hogy a vagyonközösség nyügéből mindenki könnyen szabadúlhasson s erejéhez, belátásához és körűlményeihez képest okszerűbb és intenzivebb gazdálkodást folytathasson s ezzel egyfelől az ingatlanok forgalmi értéke emeltessék, másfelől a köz- és nemzeti vagyonosodás előmozdíttassék.

Óhajtandó volna tehát, hogy a ma dívó, kétségkívül nem helyes gyakorlat megváltozzék s attól az egy esettől eltekintve, midőn alperes a közösség megszüntetését alapos ok nélkűl ellenzi s midőn magától értetődőleg az összes költségekben marasztalandó, a közösség megszüntetése esetén felek a per- és végrehajtási költségeknek a tulajdonaránya szerinti viselésére köteleztessenek s ekkor a helyzet példánk szerint úgy alakúlna, hogy a felperes képviseleti költsége . . . . . 300 K

Alperes képviseleti költsége	250 „
Szemle, tanú és szakértői költség	500 „
Végrehajtási és árverési költség	100 „
Összesen . .	1150 K
Ennek felperest terhelő $^1/_{10}$-ede	115 K
Alperest terhelő $^9/_{10}$-ede	1035 „

vagyis hogy a felperesi és alperesi képviselettel, a helyszíni szemle foganatosításával, szakértők meghallgatásával, tanúk kihallgatásával s a végrehajtással és árveréssel felmerült költ-

ségek összeadása folytán előálló 1150 K összes költségből 1035 K-át az alperes viselne s a felperest tulajdon arányához képest csak 115 K terhelné; miből folyóan alperes tekintettel arra, hogy a végrehajtás és árverés 100 K-val előirányzott költsége az ítélet hozatalakor még nem merült fel és számításba véve, hogy 250 K-át saját képviselőjének kell fizetnie, ítéletileg 695 K részperköltség fizetésére lenne kötelezendő s kimondandó lenne, hogy a végrehajtás s illetve árverés költsége is felek által a tulajdon aránya szerint viselendő.

Szóval, közösség megszüntetése iránti perekben felek között a költségek az alaptalan perlekedés esetének kivételével a tulajdon aránya szerint lennének megosztandók s ennek véleményem szerint formai és perrendszerű akadályai sincsenek, mert épp az eddigi gyakorlat során sokszor hangoztatott azon elvből kifolyólag, hogy a közösség megszüntetése peresfelek közös érdeke, de a közösség megszüntetése iránti perek különleges természetére tekintettel is, a közösség megszüntetése esetén valójában mindegyik fél részben nyertes, részben vesztes. Ilyen esetben pedig úgy a ma még életben levő 1868 : 54. t.-cz. 251. §-a és 1893 : XVIII. t.-cz. 110. §-a, mint a nemsokára életbelépő új polgári perrendtartás 1911 : I. t.-cz. 426. §-a szerint kifejezetten megengedve van, hogy a bíróság az eset minősége szerint az egyik felet az ellenfél egész költségében, vagy ennek egy részében, tehát a tulajdon aránya szerint kiszámítandó részperköltségben is elmarasztalhassa.

Hogy a vázolt eljárási módok és eredmények közül melyik helyesebb és méltányosabb s jog és igazságérzésünket melyik elégíti ki jobban, talán nem szükséges bővebben kifejtenem, de megemlítem, hogy a míg hat éven át járásbíró voltam s az ítéleteket csak a saját — törvényen alapuló — meggyőződésem és véleményem alapján kellett és lehetett hoznom, én minden esetben az utóbbi mód szerint jártam el s ezt a módot nemcsak a felek laikus ésszel, hanem az ellentétes gyakorlatot ismerő jogászképviselők is annyira természetesnek és önként értetődőnek találták, miszerint nem volt rá eset, legalább én ilyenre nem emlékezem, hogy a költségek tulajdon arány szerinti megosztása miatt valaki jogorvoslattal élt volna. Pedig ezt épp

az ellentétes gyakorlatra való tekintettel, a siker nem minden reménye nélkül tehették volna.

Házasságfelbontás.

Házassági perekben az a bírói gyakorlat, hogy a midőn a kereset elútasításával a házasság továbbra is fentartatik, a perköltségek kölcsönösen megszüntettetnek. Az ítéletek ide vonatkozó indokolása majdnem szórúl-szóra mindig úgy hangzik, hogy a házasság a kereset elútasításával fentartatván, ellenkeznék a házasfelek között lévő érdekközösséggel és a házassági viszony erkölcsi természetével, hogy az egyik házasfél a másik irányában költségekben marasztaltassék.

Ennek a gyakorlatnak azonban nézetem szerint nincsen törvényes alapja s a perköltségek kölcsönös megszüntetése bizony a legtöbb esetben méltányossági vagy erkölcsi szempontból sem igazságos. Az az úgynevezett érdekközösség pedig a válni készülő házasfelek között nem létezik s így fel sem hozható.

Törvényes alapja a szóban forgó gyakorlatnak azért nincs, mert az 1868 : 54. t.-cz. 251. §-a házassági perekben is alkalmazandó. Ezen törvényszakasz rendelkezése szerint pedig a vesztes fél a nyertes fél költségeinek megtérítésében rendszerint elmarasztalandó s csak kivételként van megengedve, hogy a bíró belátása és a per körülményeihez képest a perköltségeket kölcsönösen megszüntesse, például: ha felperes jóhiszeműen, talán megtévesztés folytán indított keresetet vagy a perre magatartásával, esetleg mulasztásával alperes is okot szolgáltatott.

A törvény tehát pervesztesség esetére a költség megtérítését szabályként állítja fel s szinte megmagyarázhatatlan, hogy ezzel szemben a házassági perekben miként keletkezhetett ellenkező gyakorlat. Megmagyarázhatatlan ez annál is inkább, mert a sommás eljárásról szóló 1893 : XVIII. t.-cz. és az új polgári perrendtartásról szóló 1911 : I. t.-cz. az indokolásban épp az eddigi gyakorlatra való útalással, a jelzett kivételt már mellőzi s a 109. és 425. §§-okban szabály gyanánt parancsolólag van kimondva, hogy a vesztes fél a nyertes fél költségeinek megtérítésében elmarasztalandó s a perköltségek kölcsönös megszüntetése a 110., illetve 426. §. szerint csak akkor van meg-

engedve, ha mindenik fél részben nyertes, részben vesztes s így az újabbi törvényalkotások természetszerű hatása a házassági perekben is hasonló gyakorlat kifejlődésére kellett volna, hogy vezessen.

Nem indokolható a házassági perekben a perköltségekre vonatkozóan kifejlődött ez a gyakorlat a házasfelek érdekközösségével sem, mert a házassági viszony a házasfelek vagyonjogi önállóságát és függetlenségét nem zárja ki, miből folyóan egyiknek a másik javára perköltségben marasztalása jogilag lehetséges annálisinkább, mert mind a kettőnek külön vagyona is lehet, a mikor mind a kettőnek az az érdeke és pedig jogos érdeke, hogy a másik fél őt külön vagyona rovására alaptalanúl perköltséggel — ha csak a saját képviseletével felmerült költségről van is szó — ne terhelhesse. Tekintve még, hogy a kereset elútasítása s ezzel a házasság jogi fentartása nem jelenti a házasság tényleges továbbfolytatását és a házassági életközösség tényleges visszaállítását: nem lehet tehát szó az ilyen házastársak között létező olyan vagyon érdekközösségről, a mi egyiknek a másik javára marasztalását kizárná s a perköltségek kölcsönös megszüntetését indokolná.

De nem indokolható ez a — véleményem szerint — téves gyakorlat azokkal a sokat hangoztatott méltányossági és erkölcsi szempontokkal sem, mert a bontó kereset elútasítása legtöbbször annak teljes alaptalansága miatt történik s a házasság felbontását a felperest terhelő bontóokok alapján az esetek legtöbbjében alperes kérhetné, mit csak a gyermekek érdekeire s egyéb tiszteletre méltó körülményekre tekintettel nem tesz. Vajjon éppen a házassági viszony erkölcsi természetére és jellegére tekintettel jogos és méltányos-e alperest ilyen körülmények között mégis — habár csak a saját képviseletével felmerült — költségekkel terhelni, a mikor bizonyos, hogy a perre semmiféle okot nem szolgáltatott? Vajjon a házassági viszony erkölcsi természetével nem-e inkább az ellenkezik, ha az alaptalanúl perlekedő házasfél a perköltségekben nem marasztaltatik? S ugyan mi méltányosság van abban, hogy az alaptalan perrel meghurczolt és zaklatott alperes ráadásúl még — habár

csak a saját képviseletével felmerült — perköltség viselésével is terheltetik?

Azt hiszem, hogy ezekben a kérdésekben benne van a felelet s kétségtelen, hogy a házassági perekben a perköltségekre vonatkozóan kifejlődött gyakorlat nem helyes s a helyes gyakorlat az lenne, hogy a vesztes fél a nyertes fél költségeiben, épp úgy mint a más fajta perekben, elmarasztaltassék, már csak arra való tekintettel is, mert az új polgári perrendtartás hivatkozott 425. §. szerint jövőre ez ellenkező gyakorlatot nem tűrő olyan szabály, mely a 642. §. szerint a házassági perekben is alkalmazandó. Álláspontom támogatására egyébiránt felemlítem, hogy a véleményem szerint téves gyakorlathoz jövőre talán a Kuria sem fog ragaszkodni, mert 1912. év februárius 20-ikán 4151—911. P. szám alatt kelt ítéletével pervesztes felperest a perrendtartás 251. §-ára hivatkozással a perköltségekben marasztalta s ezzel úgy látszik, feladta azt az elvet, hogy a házasság fentartása esetén egyik házastárs a másik javára perköltségekben nem marasztalható.

Holttányilvánitás.

Nem kevésbbé téves a gyakorlat a perköltségek viselése kérdésében a holttányilvánítási perekben. Ezekben a perekben ugyanis a legtöbb bíróságnál az a gyakorlat, hogy a perköltségekben az alperes vagy hagyatéka marasztaltatik. Pedig véleményem szerint holttányilvánítási perben alperes semmire s így perköltség fizetésére sem kötelezhető, mert éppen a per eredménye gyanánt holttányilvánníttatott s tekintettel arra, hogy az ember jogképessége a halállal véget ér, jogok és kötelességek alanya többé nem lehet.

De nem marasztalható a holtnak nyilvánított alperes hagyatéka sem, mert itt egy státus-perről van szó, melynek jogi természetéből folyóan az ítélet ugyan mindenkire hatályos s az elhalálozás tényét illetően arra bárki hivatkozhatik. Egyebekben, nevezetesen vagyoni vagy pénzbeli marasztalás tekintetében azonban az ítélet csak a feleket kötelezi (jus facit inter partes). Ebből pedig önként következik, hogy a hagyaték, mely perben nem áll, fizetésre nem kötelezhető s perköltségben nem marasz-

talható, hanem a mennyiben alperes holtnak nyilváníttatik, felperesnek csak a törvény rendes útján érvényesíthető igénye származik, hogy a szükséges költség megtérítését a hagyatékból követelhesse.

Tekintettel arra, hogy a holtnak nyilvánított alperessel vagy hagyatékával szemben örökösödési nyilatkozat tétele után az ítélet vagyoni marasztalást tartalmazó része végre sem hajtható, talán sikerült kimutatnom, hogy a holttányilvánítás felperes által előlegezett költségeit, ideértve az ügygondnok díját és költségeit is, az ítéletben csak megállapítani kell, de fizetésre a holtnak nyilvánított alperes vagy a perben nem álló hagyaték nem kötelezhető. Különben a nemsokára életbe lépő új polgári perrendtartás is ezt az álláspontot juttatja kifejezésre, mert 742. §-a szerint akként rendelkezik, hogy a holttányilvánítási eljárás költségeit a kérelmező viseli, ki annak az elhunyt hagyatékából megtérítését követelheti. Ez pedig úgy értelmezendő, hogy a költségeket a kérelmező felperes előlegezi s azoknak az alperes hagyatékából megtérítése iránti igényét a törvény rendes útján csak a hagyatéki eljárás során, vagy egy másik ez iránt folyamatba teendő külön perben érvényesítheti.

Ezeket óhajtottam lehetőleg röviden előadni. Nagyon egyszerű a kérdés, melyről szólottam s talán merészség is volt tőlem, hogy ebben a magasabb nívóhoz és nagyobbszabású előadásokhoz szokott társaságban azzal előhozakodtam. Szolgáljon azonban mentségemül, hogy ez a kétségkívül egyszerű kérdés gyakorlati szempontból felette fontos s életbevágó, mert a Szegény Pétereknek nem mindegy, hogy kikerűlhetetlen perük 215 K-ba vagy 900 K-ba kerül s a gyakorlati jogász figyelmét nem kerülheti ki, hogy a feleket aránytalanúl terhelő nagy perköltség sokszor vagyoni romlásukat okozza. De a kérdésnek szóvá és vita tárgyává tételére indított még az is, hogy az új perrendtartás a perköltség viselésének kérdésében a ma még életben levő 1868 : 54. t.-cz. és 1893 : XVIII. t.-cz. rendelkezéseit lényegében fentartja. Megtörténhetik tehát épp ezen körűlménynél fogva, hogy a szóban forgó téves gyakorlat az új perrendtartás hatálya alatt is fenmarad. Már pedig a kifejtett okokból óhajtandó és kivánatos, hogy ez meg ne történjék.

Mentő okaimnak figyelembe vétele mellett egészen hiábavaló és fölösleges munkát tehát talán még sem végeztem s ezért Ő méltóságának az Elnök Úrnak és jelenlevő tagtársaimnak hálásan köszönöm, hogy türelemmel s remélem jóakaratú elnézéssel meghallgatni szívesek voltak.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap

A felolvasások sorrendje 3

Farkas Lajos dr.: Elmélet és gyakorlat. (Elnöki megnyitó.) 5
Finkey Ferencz dr.: A fiatalkorúak bírósága Északamerikában és Európában 10
Kiss Géza dr.: A papyruskutatás főbb eredményei a római magánjog történelme szempontjából 56
Menyhárth Gáspár dr.: Az atyasági keresetről az optkv.-ben . . . 75
Kenyeres Balázs dr.: Az orvos-természettudományok a büntetendő cselekmények nyomozásában 89
Navratil Ákos dr.: Nehány szó a gazdasági élet és jogi rend összefüggéséről 123
Kolosváry Bálint dr.: Huszti András erdélyi jogtanár és munkássága 135
Deák Albert dr.: Parlamenti bíráskodás 179
Somló Bódog dr.: A helyes jog elméletéről 196
Borbély Sándor dr.: Perköltség a közösségmegszünetetés, házasságfelbontás és holttányilvánitás iránti perekben 204